د مجلو او جرائدو ښخه

دمرحوم الفت صاحب ځيني

مضامين اوليکني

جرمني ۲۰۱۱ ميلادي کال
www.ulfat.de

فهرست

سر ليك:	مخ:
ستاشان	۱
له مدرسي نه ايستل	۲-۱
انسان څه غواړي؟	۴-۲
کارونه	۵-۴
وده اوتکامل	۶-۵
ماشومان	۶
رياکاران	۸-۷
دشپنو کېږدی	۹
دقضاوت شعور	۱۰
بختوره	۱۱
ځان ساتل	۱۳-۱۲
کټوری	۱۴-۱۳
دشاعر مقام	۱۶-۱۴
څنګه ژوند کوو؟؟	۱۸-۱۶
کورنی	۲۰-۱۸
فکرونه هم تغيرمومي	۲۱-۲۰
شاعرانه خيال	۲۲-۲۱
تياره او رڼا	۲۳-۲۲
بله دنيه	۲۳
دبشريت قافله اومنزل مقصود	۲۴-۲۳
دمحبت لېوال	۲۶-۲۴
پوهه او معرفت	۲۸-۲۶

سر ليك:	مخ:
د زړه پوښتني	۲۹-۲۸
د ژوندانه روح	۲۹
دمشرانو عشق	۳۱-۳۰
سترقوت	۳۴-۳۲
له کارسره علاقه	۳۵-۳۴
دپوهي غرور	۳۷-۳۶
عقل، قانون غرايز	۴۰-۳۷
اجتماعي نظام	۴۲-۴۰
د ځان مينه	۴۵-۴۲
دخان ناظر	۴۶-۴۵
کميت پژندنه	۴۶
اداري سياست	۴۸-۴۷
اشتباه	۴۹-۴۸
خان اوبدای	۵۰-۴۹
فکر او کار	۵۱
وطن	۵۲-۵۱
ملت	۵۳-۵۲
حقيقي غل	۵۳
بنديوانه	۵۵-۵۴
ملي ناموس	۵۵
پښتون دملت نوم دی دقام نوم نه دی	۵۷-۵۵
څنګه حاکم؟ رښتيا وايم	۵۷

بسم ا لله الرحمن الرحيم

ستاشان

که زه ښه وکړم ته راسره ښه کوې که بدو کړم دبدوسز را کوې.
که ستا مینه زما په زړه کښې پیداشي په محبت راته ګورې.
که زه بې مینې شم ستا مهرباني کمېږي.
ستا د رحمت بارانونه په ما باندې هغه وخت وربږي چې زما په زړه کښې رحم وي.
زه چې هر څه وکړم ته هماغسې راسره کوې.
که څوک په عذاب کړم په عذابوې مې، که ستا په امراو ستاپه نامه چاته څه ورکړم په عوض کښې ډېر څه راکوې.
زما نیک بختي او بد بختي زما په عمل اړه لري او جنت یا دوزخ ته تګ زما د ښه عمل او بد عمل نتیجه ده.
زموږ عقل اوفکر همدغه دی موږ چې تاته پخپله آئینه کښې ګورو ستا په باب دغه راز فکر کوو. که موږ ځانته ونه ګورو ستالوی شان ته ګورو ته زموږ له خیا ل اوفکر نه ډېر لوی یې اوستا لویي موږ پوره نه شولیدی.
ستا ذات او ستا شان زموږ له عقل اوفکرنه ډېراو چت دی.موږ چې د ځان غوندې خلکو لپاره کالي نیسو او هغه دسرپه سترګونه وینو یا لنډوي یا اوږده. ستا کارونه زموږ په خیا ل او فکرکښې نه راځي او بس همدومره پوهېږو چې ته مونږ غوندې نه یې. موږ ډېر واړه او کوچني یو او ته ډېرلوی یې چې په فهم اوقیاس کښې نه ځایږې.
دا زموږ کاردی چې دښو په مقابل کښې ښه وکړو او دبدو په مقابل کښې بد، که موږ څوک وو هو حاکمان موږ وهي. که موږ د ځمکې په لمن کښې غنم وشیندو او او به ورکړو ډېرغنم راکوي او زموږ آب و دانه ځمکه بې عوضه نه پرېږدي.
که د یوه نیالګي پالنه اوروزنه وکړو ډېر ه خوږه میوه او یخ سیوری راکوي. که سوداګرته پیسې ولېږو څه چې وغواړو راکوي یې.که له یوه ماشوم سره مینه وکړو له موږ سره مینه کوي. ستاشان له مخلوق نه اوچت دی. ستا اراده زموږ دارادې تابع نه ده.
ستاکړه زموږ له کړو، نه پیداکیږي.
ستا محبت زموږله محبت نه وروسته نه دی (۱)

له مدرسې نه ایستل

استاد وویل: ځا ن وروکی وګڼه او د لویوالی خیا ل له سره لرې کړه!
شاګرد حیران غوندې شو اوپه ډېر احترام یې وویل که سړی ځان صغیروګڼي او روژه وخوري، څوک به یې نه ملامتوي؟ ایا د حقیقت په مخ پرده اچول څه بد کارنه دی؟
استاد: ته زما په مقصد پوه نه شوې، زه وایم لویي ښه نه ده.
ځانته په حقارت کتل ښه کاردی، سړی باید خپل ځان له هرچانه ټیټ اوښکته وګڼي، که غواړې چې په ریښتیا لوی سړی شې په ماناکښې ځان وروکی وګڼه اوپه لوی نظر ځانته مه ګوره!

---

(۱) کابل مجله . ۱۳۳۶ کا ل،۸ ګڼه دپښتې دویم مخ.

شاګرد: داځنګه کیدای شي چې سړی یو ځل پوه شي چې لوی یم او بیا پخپل نظرکښې ځان کوچنی ماشوم کړي. که دا کار ممکن وي او په رښتیا یوه لوی سړي ته ځان وړوکی اوحقیر ښکاره شي نو بیا هېڅ کله نه شي لوېېدای.
هغه چې ځانته په درانه نظرنه ګوري، په سپکو کارونو نه شرمېږي او لوی لوی کارونه نه شي کولی. سړی باید ځان لوی وګڼي اولوی مسولیت قبو ل کړی. شاګردته استاد یو څه وویل او عصر وزمانې بل سبق ورکاوه. استادپه تنګ شواو خپل شاګرد یې دشیطان په نامه له مدرسې نه وایست. [1]

انسان څه غواړي؟

کوم انسان او څنګه انسان؟ دپوښتنې سړی باید معلوم شي چې څوک دی او څه شي ته زیات احتیاج لري. که موږ دا پوښتنه له کوم ړانده وکړو خبره د مخه فیصله ده چې ړوند له خدایه څه غواړي دوه سترګې، همدارنګه یوتږی په اوبوپسې هڅه کوي، رنځور وايي روغ صورت پا چايي ده او دصحت خاوندان نور نور څه غواړي.
دا پوښتنه ډېرې ډډې او اړخونه لري، تاسې هېڅکله دا ګمان مه کوئ چې لیکونکی دکوم مریض تپوس کوي یاله کوم وږي تږي سره ګړېږي.
داسوا ل له دغسې ضروري اوبد یعي حوایجو نه هغه خوا ځای لري او دعشق په لیونیو پورې هم څه ارتباط نه لري ځکه چې د هغوئ لیلی معلومه ده او پو هېږو چې دګلزار بلبلې، سره ګلونه، پتګان او بلې ډیوې غواړي.
داپوښتنه له هغو کسانو څخه ده چې په تن پټ او په نس ماړه دي، دعقل اوبصیرت دعوی ٰکوي او په انساني مطالبو کښې لږه ډېره مطالعه لري. یا په ملایي تعبیر له ماکولاتونه معقولاتوته رسېدلي دي، مګر دلته هم ښایي چې ټو ل یو راز جواب رانه کړي یوبه وايي زه د ملت او وطن سعادت غواړم. بل به خبره د بشر خیر خواهي ته رسوي او له عصري ریاکارۍ نه به کار اخلي دغه راز غټې دعوې هرڅوک په رښتیا نشي کولی او په دنیاکښې ډېرلږ خلک دي چې دغه راز عالي شعوربه لري، نوددې لپاره چې ددغسې لویو دعوو مخه ونیول شي یوټکی په خپله پوښتنه کښې زیاتوو او وایو.
ته د خپل ځان لپاره څه غواړې؟ ډېرې پسې؟ که نوم او شهرت، عزت او اعتبار ته ډېر احتیاج لرې؟ که له دې حده تېر شوی یې او غواړې چې دعالم له شور وشره ځان لیرې کړې او دعلم او معرفت په دنیاکښې د حقیقت رڼا ولټوې هغه خوند چې دنیا دارېې په جاه و جلال، زینت او ارایش خوړو او خوندورو شیانو کښې پیداکړی؟
رښتیا ووایه! چې ته څوک یې او څه غواړې؟ دا وروستۍ دعوه هر څوک نه شي کولی او هر سړی دغسې نه شي کیدای. له ډېرو ډوډۍ غړپو او وچو ماد یونو څخه اورو(تواضع کم کن و درمبلغ افزای) ځینې نورلا وايي (مرانان ده کفش برسربزن) همدغه راز اشخاص دي چې په دنیاکښې عمومیت اوا کثریت لري یا په بل عبارت وطنونه ترې ډک دي په هرځای او هره طبقه کښې چې ګورو په همدغه شي پسې هڅه کېږي او دهولو کوښښونو غایه همدغه شی دی، چې ما ل او دنیا یې بولي. که تاسې د هر چا زړه ته غوږ ورنژدې کړئ په ډېرو سینو کښې همدغه تېش لیدل کېږي او ډېر خلک چې په نیمه شپه کښې خدای ته زارۍ کوي همدغه څه ترېنه غواړي. هر زیارت له چې ځي مراد یې همدغه شی وي او په بتخانه او حرم کې همدغه ورکه لټوي. څوک یې د دلبرو دصدقې لپاره غواړي اوڅوک یې اصلي معشوقه بولي. ډېرلږ کسان دي چې دما ل او دنیا په سیوري کښې نوم او شهرت، عزت او اعتباره هم لټوي او دچا ګواښوته سرونه نه نیسي یعنې دنورو تواضع اوپیسې دواړه غواړي اوپه یوه کمبوت هم نه راضي کېږي او دا راز خلک دخپل ځان له تش مادیت نه پورته ګڼي او په یوازې پیسونه خوشحالېږي. مګرله پیسوهم زړه نه شي صبرولی اوپه تش نوم نه غولېږي دوئ وايي:

هغه نه یم چې په ما ل به افتخار کړم

یادتش نامه لپاره به هر کارکړم

دوئ ما ل او دولت د راحت اواسایش، عیش وعشرت لپاره غواړي او دافتخار لپاره یې نورو څیزونو ته زړه کېږي.

---

[1] کابل مجله، ۱۳۳۴ کا ل ٦ ګڼه دپښتۍ (۳) مخ.

دا هغه خلک دي چې په دنیاکښې دوه برخې غواړی یعنې له شلو زامنو سره دنجلۍ میرمن هوس هم لري. دوئ په ظاهره وایي(آدمی فربه شودازرا ه ګوش) مګر دنوش فکر هم تل ورسره وي او ثنا وصفت سره ما ل او دولت ګڼ او مخلوط غواړي، همدغه راز خلک په دنیا کښې اکثراً کامیاب وي او دمهارت خاوندان بلل کېږي. ددوئ شاوخوا ډېر خلک را ټولېږي اوله هر چاسره سر خوځوي، ددوئ په مجلس کښې خواږه اوتروه شیان، کتاب او کباب داخرت فکرونه او دنیا نعمتونه هرڅه وي او هرډول خلک ورته راځي، دداسې کسانو مستخدمین زښت ډېروي، مګرهغوئ په ځان نه پوهېږي اونه وي خبرچې مونږ څومره خدمت کوو او له څه راز تسخیر لاندې راغلي یو. همدغه طبقه ده چې دجهان ګڼې وډې ښه اوبد ددوئ لاس کښې دي اوڅه چې غواړي هغه کوي. همدوئ دنورخلکو ولیان او وصیان وي او ددنیا ظاهري متصرفین ورته ویلی شو.
له دې کسانو نه چې تېرشو او سترګې وغړوو چې له دې دوه صنفونه هغه خوا هم څوک شته چې دریم صنف وباله شي که یه؟ نو ډېر لږ او بېخې لږ کسان وینو چې هغه له دې سطحې نه ډېر پورته دي، مګر له عمومي نظره لویدلي او هرڅوک یې نه ویني. دا راز خلک هماغه کسان دي چې یو ه علمي فکرکښې ډوب تللي او نور هر څه یې هېر کړي دي. په ظاهره په دې نړۍ کښې اوسېږي، مګر شپې ورځې یې په بل عالم کښې تېرېږي. په هغو شیانو چې مونږ خوشحالېږو، یاخپه کېږو دوئ نه خبرېږي اوڅه چې نورخلک یې ا رزو لري دوئ یې نه غواړي. دغه راز فلسفیانه یاشاعرانه مزاج چې په چاکښې پیداشي هغه بیاله دې عالمه د شوق و ذوق په لحاظ بېلېږي. هغه ددې عالم په بدبختیو او غمونو ژاړي مګر دخپلو اوښکو اجرله دوئ نه نه غواړي. د هغه ټول کوښش دپوهېدلو لپاره وي او پوهه پخپله یو داسې حقیقت ګڼي چې نور ټول خواهشات او لذتونه مغلوبوي. څوک چې دغه ذوق او دا تصور رښتیا پیداکړي هغه بیا په دنیا کښې بل هېڅ شی د لوړوالي او ټیټوالي معیارنه ګڼي. دغه بډایي یا دنیوي غزتونه او عبارات چې نور ورته دتعظیم سرونه ټیټوي دده په نظر کښې هېڅ قدراو قیمت نه لري او نه په دغسې شیانو کښې له چاسره رقابت اوحسادت پیدا کوي. دا راز کسان هېڅکله خپله پوهه او معرفت چې دلوی خدای یوه لویه عطیه ده او له قرآني هدایاتونه رڼا اخلي ددنیا په قلیله متاع او لږو پیسونه خرڅوي، ځکه چې له دغسې زیانمن تجارت څخه خدای هم انسان منع کړی دی. علم اوپوهه دانسان هغه شوق دی چې خرڅول یې لوی عیت دی. هغه کسان چې دې تجارت ته زړه ښه کوي او خپله بینایي خرڅوي ړانده دي او دبینایي په قدرنه پوهېږي. یو پتنګ هېڅکله یوه بله ډیوه ددنیا په ما ل نه پلوري ځکه چې په ده توره شپه راځي او په تورتم کې ژوند نه شي کولی او هېڅ وخت هغه کیف ددنیا په سروګلو کښې نه شي پیداکولی.
اوس ډېر کسان په دې عقیده دي چې دانسان اصلي اوحقیقي فایده ما ل دی اوځینې نور ورسره جاه وجلال هم ملګری کوي، دوئ وایي نورټول شیان دهمدغې غایې پټ او ښکاره وسایل دي چې دهمدغه مقصد لپاره انسان استخداموي.
څوک چې دا وایي ښایي چې هغه به خپلې آئنې ته ګوري او دعامو وګړو په روش اوخوی او مزاج باندې به استناد کوي.
نو راشئ چې دانسان په فطرت او طبیعت کښې مطالعه پیل کړو او وګورو چې انسان څوک دی او څه غواړي؟ داخو څرګنده ده چې دما ل حب او دتملک مینه دده په غرایزو کښې داخله ده، په خپل ژوند اوحیات کښې دغه شي ته احتیاج اوضرورت لري. دی هېڅکله داسې نه شي کولی چې په تشو ننداړو یا تصوراتو شپې ورځې تېرې کړي او له نغري نه یې هېڅ دود پورته نه شي. مګر له دې حقیقت نه هم انکار نه شو کولی چې دده په غم او خوشحالي، سعادت اوشقاوت کښې نور شیونه قوي تاثیرلري او یوازې مال دی نه شي قانع کولی. د نورو ملتو حا ل احوال یوې خواته پرېږدئ یوازې دپښتنو ژوندون تحلیل کړئ چې دوئ د دنیا ما ل ته په څه نظرګوري اوڅه راز تعبیرات ورځنې کوي. زه دلته یوازې دخوشحا ل ختک یا حمید اونورو پښتنو شاعرانو په بیتونو استناد نه کوم چې هغوئ ما ل اوسرله پښتني پټ څخه قربانوی او یوه معنوي حقیقت ته قایلېږي بلکې هغه پښتانه راښیم چې په دنیا پسې شپه او ورځ سرګردانه دي، په هلوځلو او ډېرو خواریو یې لاس ته راولي، مګر د ننګ وغیرت په ځای کښې دخپل عمرټوله خواري بربادوي اوهېڅ ورته نه پاته کیږي، نو لږ څه ښار اوبازار ته و اوزئ او دملت په طبیعت کښې ننوزئ یوازې ددوئ ددنیا سرګرداني په نظرکښې مه نیسئ بلکې دسرښندلو اوما ل قربانو لوپه وخت کښې یې وګورئ چې دوئ څه غواړي اوڅه کوي؟ یوه وړه طعنه یایو شاباس اوافرین په دوئ څومره اثرلري اوڅه راز ایثار اوقربانۍ ته یې حاضروي.
نو داکثریت او عمومیت په لحاظ هم ویلی شوچې خلکوپه ما ل اودنیا ایمان نه دی راوړی اواصلي غایه نه ده. ډېرخلک شته چې له خوارۍ ژرنده ساتي اوله کبره مزنه اخلي. ما ل اودنیا دلاس خېری او دهندو ږیره بولي، دپښتون او پښتونولۍ په مفهوم کښې نور شیونه داخل ګڼي او هغه بډایان چې یوازې پیسې لري په نورو نومو یادوي، دانسان شرف او اهمیت په نورو حقایقو پېژني او

يوشتمن سړی مجبوريږي چې دما ل په قرباني خپل ځان هغې اصلي غايې ته ورسوي. دغسې چې يومسلمان په خپل مخکې يوه قبله اوکعبه لري چې دما ل په زاد وراحله ځان رسوي اوهغه دخپل سير اوسفر غايه ګڼي هرملت پخپله ذهني او معنوي دنياکښې هم يوه لوړ غايه لري چې دما ل توښه ورته ضرور ابسي او دما ل پيداکولو علت و غايې ګڼل کېږي. په ډېرو ممالکو اوملتو کښې ګورو چې ډېرکسان خپل لوړ منصبونه او لوړ مراتب پرېږدي مګرخپله يوه نظريه او مفکوره چې ښايي هېڅ مادي منافع به پکې نه وي نه پرېږدي.

وروسته ترد‌غسې ډېروفکرو چې په انساني نړۍ کښې پې کوو او مختلف طبقات په نظر کښې نيسو يعنې له زيد و عمر نه تېرېږو او بشري مفهوم ته ګورو حيرانيږو چې انسان څه غواړي او څه غايه لري؟ که په يوه ملت کښې دغه غايه درک شي او ديوې عميقې مطالعې په اثرکښې دغه نفسي اوروحي راز او سر ښه تعين شي نو د هغه ملت په نهضت او ويښو لو کښې ښه کارو ځنې اخيستل کېږي او همدغه راز نبض پېژندل ديوه ملت دپوهانو او رهبرانواصلي وظيفه ده چې په اجتماعي حيات کښې خورا ډېردخل اوتاثير لري. څوک چې ديوه ملت شايق کېږي هغه بايد په دې پوه شي چې دغه ملت څه غواړي؟ او له همدې پوهې استفاده وکړي.(۱)

کارونه

ځيني کلمات شته چې که سړی ورځنې په نورو کلماتو تعبيرکوي او حقيقت پې لټوي معناپې ګرانيږي او داسې مثا ل لري لکه چې سړی دلاس غوټه په خوله خلاصوي ياله رڼا نه تيارې ته ځي، داځکه چې دبشر پوهه اومعرفت پې دالفاظو دزده کړې څه بل شی نه دی نو که انسان په الفاظو اوکلماتو قانع نه شي يو اسانه او عام فهمه مفهوم هم مشکلېږي او دهغو کلماتو تعبير چې لوی او واړه، پوه او ناپوه پې په ورځ کښې له سلو ځلو نه زيات وايي هم څه اسانه کارنه دی.

کارهم له همدغسې کلماتو څخه يوه کلمه ده چې که تعبيرېږي په فعل اوعمل سره وکړو په لوی لاس پې معنا پټوو او دبني اسرائيلو غوا ورځنې جوړيږي.

که ووايو کار دغړو او لاس وپښو حرکت دی نويو ګوځنډ وهلی سړی خوشپه او ورځ په حرکت کښې وي مګر څوک پې کاريګر نه بولي. ډېرخلک دي چې خوشحا ل ګرځيدل کار نه ګڼي او خبرې هم دکار جانب مقابل ګڼي، مګر ځيني کسان يوه ځای ته څه خبرې وړي او وايي هلته کارلرم. يوسړی ځای په ځای ولاړوي او ديو شي حفاظت او مراقبت کوي مګر دغه درېدل اوکتل که څه هم هېڅ حرکت به پکې رانه شي کارباله شي.

که ووايود انسان هغه عمل او حرکت دی چې ديوې فايدې لپاره وي دلته له کارنه دفايدې پېژندل ګرانيږي او ډېربې فايدې کارونه چې خلک کاربولې دکار له تعريفه اوزي.

که کار ته په لغوي او صرفي عينکو وګورو، نوځيني صرفي او ګرامري افعا ل دکرکارد فعل په معناوي، شته چې دانسان قصد او اراده په کښې هېڅ دخل نه لري لکه لوېدل، رنځوربدل، مړه کېدل چې څوک پې په کار کښې نه حسابوي بلکې ځيني افعا ل لا بېخې په انسان پورې هېڅ ربط او تعلق نه لري، لکه د کاڼو ماتېدل د پاڼو رژېدل، دبوټو لوېېدل اوداسې نور.

که ځيني فکري او دماغي کارونه په نظرکښې ونيسو نوبيا مجبوريږو چې تصورته هم کار ووايو اوپه يوخيالي وجود ورته قابل شو، چې دحادثې او واقعې له دايرې نه هم کار خارج وبولو.

دالغوي بحث او تحقيق به په همدغه ځای پرېږدو او کارته به داجتماعي مفاد او مصلحت په سترګه وګورو چې کارڅه شی دی؟ داچې خلک وايي فلانکی دکارسړی دی يا دملت، جامعې او مملکت لپاره ښه کار کوي څه معنا؟

په دې لحاظ نوکار يوبل راز مفهوم پيداکوي اوډېر افعا ل لکه خوب وخندا، څښل او خوړل دکارله مفهومه اوزي اويوازې همدغه افعا ل پاتې کېږي چې په اجتماعي نظام کښې پوره دخل اواغېزه لري. که يوسړی يوې کوي، يوبل هم قلم را اخلي اخبارته مقاله ليکي هغه بل ناست وي داجتماعي چارو دبهبود دپاره فکرکوي هريو کارکوي اودکار سړي بلل کېږي.

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲٤ کا ل، ۱ ګڼه، ۷-۱۰ مخونه.

هو! داټول کارونه دي، مګر دټولو اهمیت یوراز نه دی ځیني کارونه به وي چې خولې په کښې نه تویږي، غړي به پکې ډېرنه ستړي کېږي مګر قدر اوقیمت به یې ډېروي، دغسې دنیاکښې سره او سپین، جوار اوغنم، خرمهرې او نعلونه تفاوت لري دانسانانو کارونه هم جګ اوټیټ قیمتونه لري او ټولې چارې یوله بله برابرې نه دي.

هغه کارونه چې پوهه اوفکرپه کښې خرڅېږي له پښونو چلولو او لاسو ماتولو نه زیات اهمیت لري، کوم کارچې هرڅوک یې کولی شي او هغه کارچې ډېره موده تعلیم غواړي هېڅکله نه برابرېږي.

دکارونو دقیمت دپاره دوه اصلي معیاره موجوددي، یوضرورت او احتیاج بل دکار کوونکو ندرت او لږوالی. ضرورت او احتیاج په یوه ملک کښې فرق کوي. کوم خلک چې له علم اومعنا سره بلد نه وي اشناشوي او عرفاني ذوق یې نه وي پیداکړی هغوئ علم و معرفت ته خپل ضرورت او احتیاج پوره نه حس کوي او عرفاني رجا ل په کښې ډېر قدرنه شي پیداکولی. هغه جوامع چې د آرت وصنعت په قیمت نه وي پوه شوي هلته دنفیسو صنا یعو خاوندان له نورونه څه زیات امتیاز نه لري.

په یوه محیط کښې چې هرڅوک په مادیاتو افتخار کوي هلته دفضلیت خاوندان حقیر وي، ځکه چې احتیاج ورته نه لیدل کېږی.

که څه هم انسان په هروخت کښې ورته احتیاج لري نو که دضرورت اواحتیاج په ځای دضرورت او احتیاج احساس او لیدل معیار کړو بهتره به وي ځکه چې بې احساسه احتیاج هېڅ تاثیر نه لري، په ځینو ځایوکښې چې خلک دیوه مکتب معلم ته خپل ضرورت او احتیاج نه ویني او په دې نه پوهېږي چې علم او پوهې ته شدید ضرورت موجوددی هغوئ تعلیم او ښوونه کوم قیمتي اومهم کارنه ګڼي او په اصلي کارونو کښې یې نه حسابوي.

سړی چې دیوه مملکت علمي، ادبي، اداري او علمي کارونه په نظرکښې ونیسي اود هر کار په قیمت او اهیمت کښې غور وکړي هغه پوهېږي چې په محیط کښې کوم ډول کارونه اصلي ګڼل کېږي او کوم فرعي دي. اداره مهمه ده که علم؟ ادب ډېرقدر لري که صنعت و حرفت.؟ نو په دغو چاروکښې چې هر کار مهم او قیمتي وي هلته اداري کارونه په نوروچارو فوقیت لري او اهیمت یې هم زیات وي، له همدې لامله هغه څوک چې په غرونو کښې د رمو اداره کوي له هغه چا نه زیات اهمیت لري چې په کور کښې مېږې او رمې ساتي. په کوم محیط کښې چې خلک دکامل تهذیب اوصحیح تربیت خاوندان وي هلته دیوې قوي ارادې خاوند ته دومره احتیاج نه وي لکه په غیر مدني اقواموکښې وي. همدغه سبب دی چې په علمي دوایروکښې اداره خپل قیمت کموي او علمي اقتدارزیات اهمیت پیداکوي.

همدغه شان په کومو هیوادونو کښې چې ادب په علم او احساس په تعقل غالب وي هلته ادب له علم نه زیات اهمیت لري او ادبي رجا ل له علماؤ نه برکښېني، یعنې لکه چې په یوه مکتب اومدرسه کښې دیوه عالم او معلم وینا قیمت لري په یوه باغ کښې دبلبلوناري قدر لري او د محل ومحیط په لحاظ کارونه لوړېږي اوټیټېږي، څومره چې په یوه سیندا او دریاب کښې موجونه او طوفانونه زیات وي هغومره دکښتۍ اوکښتیبان اهمیت زیات وي مګر په وچه ځمکه کښې ورته هغه قدرنه پاته کېږی. (۱)

وده او تکامل

بابه جانه! هغه وخت چې زه نه وم ته وې، مګر دچاپلار اوبابا نه وې.

هو، ته هماغه وخت بابا او داداشوې چې مور راغلو او ستا شا و خواراټول شوو، خلک وایي چې بې اولاده هم څوک پلار کیدای نه شي اونه څو ک بې لمسیانو بابا کیږي.

ربښتیا چې په اجتماعي دنیا کښې یوازې توب هېڅ مانا نه لري او مشرهم کشرته زښت ډېر محتاج دی. هغه وخت چې تا کور او کډه، زامن اولمسیان نه درلودل ته دغه څوک نه وې چې نن یې، ته په هغه وخت کښې یوزری وې، مګر نن سمسورباغ شوې او خوندورې خوږې میوې لرې.

د کا بل مجله ۱۳۲۳ کال

ته اوس دبلبلو کور شوي او ستاپه ګلزار کښې دژوندانه شور او غوغا پيداشوه، مګر پخوا لکه يو مړجسد په خاورو کښې پروت خورا کوچنی وې.
څنګه چې پخوا له مانه ته پلار او بابا نه وې، دغسې دکوچنيتوب په وخت کښې ځلمی او د نطفه توب په وخت کښې ژوندی نه بلل کيدې.
که دغه ځانګې اوشاخونه له تانه لرې شي، بيا هم تا ته څوک ونه نه وايي اوستا په حيات کښې هېڅ برګ وبارنه پاته کېږي. ته بيا دپسرلي له فضانه څه برخه نه لرې اونه دهوامرغان دغسې سرپربکړو ونو ته راښکته کېږي. په رښتيا چې ستا ژوند په موږ باندې دی اوبې له موږ نه ژوند نه شي کولی لکه چې موږ بې له تانه خپله تازګي اوحيات نه شو ساتلی، که کله زه ستا د مهربانۍ شکر نه کوم او ځان بيل ګڼم دا به زما لويه نا پوهي وي ځکه چې زه له تا نه هېڅ بېلتون نه لرم او په هېڅ راز نه شم بېلېدلی.
ددې شينکي باغ ټولې ونې له همدغې ځمکې پيداشوي او په همدغه خاوروکښې وده کړېده مګرددې ځمکې ښايست او قدر هم په همدغو ونو پورې تړلی دی، که دغه نيالګي دلته نه وای روزل شوي دې وچو اوسپيرو خاورو به داقيمت نه درلود، نوددې ځمکې څه احسان په دې ونو نه شته، بلکې داځمکه له سوري لاندې ژوند کوي.
که کومه غټه ونه خپلو ځانګو اوښاخونوته د ودې (نشوو نما) قوت ورکوي نو په خپله غټوالي اولويوالي کښې کوښښ کوي، هسې نه چې له کوم بل شي سره احسان کوي. دغه راز مرسته زړه هم له نورو غړو سره کوي مګر څه احسان نه باروي، دې ته بايد فياضي ونه وايو بلکې غټېدل او لويېدل د تکامل يې بولې. دباغ خاوند په دې ښه پوهېږي چې دغه ونه دښورې په ځای سړي ته خوږې ميوې ورکوي ځکه ورته انبارونه راچلوی او تربيه يې کوي.(۱)

ماشومان

مونږ ناست وو، ماشومان زمونږ له څنګه نژدې په لوبو مشغول و.
کله به يو له بله په هسې خبره ونښتل، چيغې به جګې شوې، ژړا انګولا به وه، کله به د خندا شور او زوږ دومره اوچت شو چې په عذاب به يې کړو.
يوه به چې دبل د لوبو شيان ګډوډ کړه هغه به په قهرشو کنځلې به يې کولې او هرڅه به يې ويل.
زموږ پام نه و يو را پاڅېده دبل مخ يې شوکارې کړ د هغه پرمخ وينې روانې شوې او له مستۍ نه جنګ جوړشو.
مونږويل خيردی واړه دي نه پوهېږي.
هو! ماشومان واړه دي، مګر دومره واړه نه لکه مونږ چې دلوی خدای په حضور کښې کوچنيان يو، دماشومانو پوهه له مونږ نه لږه ده، مګر زموږ پوهه دهغه په نسبت ډېره لږه ده، زموږ لوبې هم دوړو غوند دي خندا او ژړا هماغسې ده، ماشومان پوهېږي چې دوئ واړه دي، مګر مونږ په خپل کوچنيتوب هم نه پوهېږو، په رښتيا چې مونږ له ماشومانو نه واړه يواو زمونږ خدای ډېرلوی دی.
مونږ بايد ډېر خوشحاله اوسو، ځکه چې خوشحالي دماشومانو ما ل دی. (۲)

---

(۱) کابل مجله ۱۳۲۳ کا ل، ۱۲ ګڼه ۱۵- ۱۶ مخونه. (۲) کابل مجله ۱۳۲۶ کال ، ۶ ګڼه، دپښتنې دويم مخ.

رياکاران

دکاغذ په ګل بلبلې نه ټولېږي

بې ميوې دی باغ وبڼ درياکار

رياکاريوازې هغه نه دی چې په ډېر نفلونو ځان ستړی کړي او بې له دې نه چې خلکوته ځان وښيي په کښې يې دعبادت سره هېڅ مينه نه وي، هغه څوک چې له خپل کار او وظيفې سره اصلي علاقه نه لري او يوازې دخپل آمر يا ځينو نوروکسانو دغولولو دپاره خپل ځان دکار شين ټاکو ښيي داهم رياکاري ده، خو دومره خبره ده چې هغه له خدای سره اودی له خلکوسره په خپل ګمان چل اوټکي کوي، ډېر کسان شته چې په مجلسونو کښې له کارنه شکايتونه کوي او ځان داسې ښيي چې ټول کارونه همدی کوي او دنيا د د په ښکر ولاړه ده. دغه راز خلک هم اکثراً راياکاروي او په حقيقت کښې هېڅ نه کوي، ځينې نور دا راز اشخاص هم شته هر ځای په يو مخصوص وضعيت چې يوعالم درد او تاثر ورسره ملګري وي ا جتماعي بحثونه شروع کړي او داځرګندوي چې يوازې همدی دوطن خواهۍ او وظيفه شناسۍ او پاکنفسۍ غوره نمونه ده اوبس. هرڅوک ګمان کوي چې که دغسې صحيح اشخاص اوبا حرارته ځلميان زيات شي ټول کارونه به ښه شي اوهرڅه به ترسره شي.مګرخدای خوخبردی چې دده په زړه کښې بې دځان له مينې نور هېڅ نه وي اوغيرله شخصي اغراضو او مطالبو نورڅه نه پېژني، دا هم رياکاران دي او ددې اصل رياکاري همدغه شی دی.

په هروخت کښې يوملت اوممکلت ځينې شيان ښه ګڼي اوپه ښه سترګه ورته ګوري. هغه وخت کښې فضايل ګڼل کېږي نورهر څوک چې فضليتونه لري ياورسره علاقه لري جامعه هغو اشخاصو ته په ښه نظر ګوري او روزي يې، دا راز فضايل اوښېګڼې چې جامعه يې له اشخاصو څخه غواړي ارومرو لږ څه مشکل کارهم دی او هرڅوک يې نه شي کولی. نوله يو خوادغه اشخاص او له بل خوادغه ديوې اجتماع ترغيب او خواهش په هغو کسانو کښې چې ددغو فضايلو حاصلولو ته فطرتاً اوقلباً حاضرنه وي دريا کارۍ او منافقت فکر پيداکړي او ځينې کسان مجبور شي چې ځان په هماغه رنګ جمعيت او ټولنې ته وښيي چې هغوئ يې خوښوي او په شه نظر ورته ګوري، داکار تريوې اندازې پورې اسان هم ايسي اوچلند هم لري، ځکه چې انسان سره له ډېر عميق اود قيق فکرظاهر بين هم دی يوډول ساد ګي هم په کښې شته په جمعيت کښې ددقيق ا وعميق فکر خاوندان هم ډېر لږوي نواکثريت دهغو کسانو وي چې هرچا او هرشي ته له ورا اوله لرې وګوري.

ددې ټولو خبرو په اثرکښې نتيجه داشي چې اشخاص اوهغه کسان چې دعقيدې له مخې اجتماعي فضايل پېژني ډېر لږ اونادروي، مګر رياکاران زښت ډېرپيداشي او مظاهره کوونکي دمخلصينو ځای ونيسي دغه راز کسان چې ميدان ته راوځي موقع (ځايونه) ونيسي هلته کارونه په حقيقي ډول نه اجراکېږي او هرڅه يو نمايشي صورت لري، په دغسې ځايونو کښې جديت اوفعاليت هم دا معنا نه لري چې سړی ډېرکاروکړي يايوکارپه ښه ډول اجراکړي، بلکې هغه څوک جدي او فعا ل ايسي چې په مظاهراتو او رياکارۍ کښې مېړنی وي، داراز کسان چې لکه اوپښتې په توره شپه کښې الوزي او خلک داور د شجرې ګمان پرې کوي يوازې همدمره رڼا لري چې خپل ځان خلکو ته وښيي اوبس، يعني هېڅکله داسې نه کېږي چې کومه تياره خونه رنا کړي يا څوک ورځنې خپله ډيوه ولګوي.

داحا ل ترهغه پورې په يوممکلت کښې دوام کوي چې دهغوئ توره شپه سباشي او اجتماعي شعور خپلې سترګې ښې پوره وغړوي يعنې خلک لکه هلکان په تشو خبرو ونه غولېږي اوهرچاته ياهر شي ته په آني اوسرسري نظرو نه ګوري.

دغه دريا کارۍ دوره چې په کوم وطن راشي، اوحقايق لانبه نه وي پېژندل شوي سړی غل او کارواني نه پېژني او له لاسو پښو، دماغ او نورو اعضاؤ څخه ژبه ډېر کار کوي. سړی چې په ځينو ادارو يا لارو او کوڅوکښې ګرځي او په رياکارانو پسې سترګې غړوي ډېرې عجيبې نمونې ويني او داسې ايسي چې دامرض دمني له ريزش نه هم عام دی. ډېرخلک دي چې په خپلو کوروکښې له خپلو ملګرو اواشنايانو، دوستانو او خپلوانوسره ددروغوکيسې کوي اوپه دغو کيسو کښې خپل ځان هغوئ ته داسې ښکاره کوي چې دهيواد لوی لوی خلک ده ته په درنه سترګه ګوري او دی دهغوئ په نظرکښې يو مخصوص مقام لري، دغه راز کسان که دغسې خبرې ونکړي او ځان بل ډول چا ته ښکاره نه کاندي څوک بې بيا سلام هم نه عليک کوي او هېڅ قدر ورته نه پاتې کېږي.

ډېرزامن شته چې په لارو او کوڅوکښې له خپلو ملګرو او همزولو سر ه بل ډول ايسي مګر دپلار په مخ کښې بېخي بل څوک وي او

بل شان خوی لري، څکه چې دپلارپه مخ کښې هم بې ریا ژوندن ګران بلکې غیر ممکن دی. ډېرلاس لاندې خلک وینو چې د ځینو کسانوپه حضورکښې ځان ډېرمطیع او مخلص ښکاره کوي مګر پسې شا به ورپسې سل خبرې کوي. نو که ووایو چې انسان فطرتاً یو ریا کار مخلوق دی چې یوازې له خپل ځان سره یعنې په زړه کښې یو راز وي مګر خلکوته ځان بل راز ښیي څه ډېره مبالغه به نه وي ځکه چې انسان په اصل خلقت کښې داسې پیداشوی چې هم ځینې ټیټ خواهشات او حیواني شهوات لري هم یو شعور خدای ورکړی چې ښه اوبد پرې پېژني او دخپلو نقایصو احساس کوي نو دی مجبور دی چې خپل مصایب پټ کړي او ځان بل شان وښيي علاوه په دې دا اجتماعي مخلوق له یوې ټولنې سره ژوندون او معامله لري نو باید خپل ځان ټولنې ته ښه معرفي کړي او په دغسې ځان ښودنه ورځنې ښه استفاده وکړي. ددغسې ملاحظاتو په اثر کښې سړی ویلی شي چې انسان له ریانه بېخې ځان خلاص کاندې ډېرځلې داسې پېښېږي چې په یوه مجلس کښې یوشی بدګڼل کېږي او هغه ښه وي سړی دانشي کولی چې هغوئ پوه کړي او عقیده یې وګرځوي، دی خپله عقیده بل راز ښکاره کړي او مخالفت وکړي ډېر ضرر ویني په دغسې واقعو کښې خپل مخالفت پټول او چپوالی سره خپل ځان موافق ښودل دي. دامګر بده نده خپل فضائل او ممیزات ښودل او ښکاره کول هم که په یوه ښه صورت وي جائز بلکې ښه مغیر کاردی. که یو معلم یاعالم دتعلیم او تدریس په ذریعه خپل علمي اقتدار او لیاقت خلکو ته ښيي، دغه راز اظهار اوښودنه که څه هم دلغوي معنی په لحاظ ریا بلل کېږي مګر ریا نه ده. همدارنګه هغه ملت خواهان او وطن غوښتونکي چې عملاً دغه عالي عشق او مینه دخدمت او ایثار او فدائیت په رڼاکښې خلکوته ښيي دغه راز حقیقي او واقعي مظاهرات ډېرښه او د تقدیر وړ دي. کومه ریا چې حقیقتاً ریابلل کېږي او زیان لري هغه عبارت دی له هغومظاهراتو اوځان ښودنې څخه چې دخلکو غولونې اوسترګې ترل په کښې مقصد وي لکه چې ځینې ډېرخلک یې په خپلو صحنو کښې کوي او دیوه جمعیت په سترګو کښې خاورې اچوي.

په ډېرو مجالسو کښې ګورو چې هماغه کسان خیانت او خیانت کارانو ته ډېر بد وایي چې په خپله په کښې له هرچانه ډېره برخه لري، همدغه راز بډې اورشوت هم هماغه اشخاص ډېربدبولي چې په خپله یې خوري، له منافقت نه هم هماغه څوک ډېر سرټکوي چې په دغه مرض په خپله اخته وي یعنې اکثر داسې پېښېږي چې هرڅوک هماغه عیب ډېربدګڼي چې دی یې په خپله لري او هماغه صفت ستایي او دعوا یې کوي چې دی یې نه لري.

دلته زه هم په ځان وېرېږم چې دریا په موضوع کښې څه لیکل ریاکاري نه شي او همدغه شی باعث شوی نه وي، له دغسې قولي اولساني ریا کارۍ نه چې واورو دعمل په ساحه کښې هم په څو ډوله ریا او ډېرریا کاران لیدلی شو چې څوک په یو راز او څوك په بل راز خپل ځان جدي او کارګیر ښکاره کوي مګر دکارهېڅ پته نه معلومېږي. تاسې به ځنې ناراحته مزدوران لیدلی وي چې دنګران سترګوته ګوري او په هماغه شیبه کارکوي چې څوک ورته ګوري، دغسې چې په دغه طایفه کښې دچا لیدنه او کتل تاثیرلري په نورو طبقو کښې هم له ډېروخلکو سر ه دکارکولوفکر دومره نشته لکه چې د کارښودنې ورسره دی. لکه چې په ځینو مواردو کښې ځینې مامورین او کاتبان ټوله ورځ په کیسو او خبرو تیروي مګر په هم هغه وخت کښې چې یو آمرپه اداره وګرزي نو خپل سرپه کاربانديې دومره ټیټ کړي چې که هغه څو دقیقې دده د میزپه مخ کښې ودرېږي هم دې یې نه ویني او نه ورته ګوري.

ددغسې ریا کارۍ اصلي علت دادی چې دغه راز آمران او کار غوښتونکي خپل لاس لاندې مامورته ګوري چې په کار بوخت دي او که نه؟ نو که چېرې دمیزپه سریو کاتب چا ته شخصي خط یا درخصتۍ رقعه لیکي هغه هم په کارکښې حسابېږي او دده جدیت ښيي، مګر که سړی کارګوري چې شوی اوکه نه؟ او دچا کارچې دکولو په وخت کښې چانه وي لیدلی پټ پاتې نشي څوک دغسې ریاکارۍ ته نه مجبورېږي او نه دغسې چمونه کوي. نو ددې مرض اساسي چاره داده چې یوازې حرکتونه ونه ګورو بلکې نتیجې او دکارکم وکیف ته وګورو څکه چې څو ک هرڅه ویني او هرڅه خوښوي خلک هماغه ورښيي اوپه هر څه چې نظر جلبېږي هماغه شی میدان ته راوزي.

مونږ ښايي دغسې ډېر امراض ولرو چې باید اساسي علاج یې وشي او علتونو ته یې متوجه شو، ډېر نقا یص به وي چې مونږ یې په نوروکښې ګورو اوهغه په حقیقت کښې مونږ ته عاید وي. که مونږ اوتاسې ظاهر بین نشو څوک ریا کاري نشي کولی اونه یې کوي. نو ریا کارۍ په حقیقت کښې زما دظاهربینۍ عکس دی چې په بل کښې یې ګورم او بدورته وایم. که څوک غواړي چې یوسړی په بل رنګ ونه ویني رنګه عینکې دې له سترګو لرې کړي او هرڅه دې په خپلو سترګووګوري. (۱)

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کا ل، ۱ ګڼه ۷ - ۱۰ مخونه.

دشپنو کېږدی

دغره په لمن کښې په جګه غونډۍ توره کېږدۍ ولاړه ده. يو لورته يې په نښترو او ځېړيو پټ هسک غرښکاري ا وبل لورته يې شين بڼ دسړي ترسترګو کېږي. دغونډۍ په خواکې يو لوی خوړدی او سپينې اوبه چې دغره له يو جګ ځايه راتوئېږي کږې وږې پکې بهېږي او له ځان سره څه وايي.

دکېږدۍ ښتن يوکنډک وزې لري چې يو زوی يې وزې او بل زوی يې ورغومي هره ورځ د څر دپاره بيايي، مازيګر ما ل چې اوزې راشي او د ورغومو سترګې پرې و نښلي يو بل ته داسې نارې وهي چې د ميندوا و بچو مينه ترې له ورايه ښکنديږي.

کله کله په ځو ل او اورياوې د کېږدۍ ښتن څه نور پيخو لونه له کېږدۍ سره ونښلوي او خپلې وزې ترې لاندې پنډې کړي.

داکېږدۍ چې ددې سړي او د وزو د پاره يوښه سبب دی د همدې وزو له وزغمو جوړه شوېده. هو دا کېږدۍ دهمدې وزو له وزغمو څخه جوړه شوېده خو وزغمې دوزو په شاباندې نورې هم شته چې دکېږدۍ کار ورځنې نه اخيستل کېږي او نه د ږلی دګاټو مخه نيولی شي.

کوم وخت چې دې سړي د اوزو له شا دا وزغمې پرې کولی زه په دې نه پوهېدم چې دابه يوه ورځ دهمدغو وزو په ښه راشي. مابه ويل چې داسړی ددې وزو په پيو او وزغمو دواړو باندې خپله ښه کوي او په وزو باندې هېڅ زړه سوی نه لري، خوداسې نه ده دی خپلې وزې ډېرې ښې روزي. دده هېڅکله دخپلو وزو غوښو ته زړه نه کېږي، يوازې پۍ ورځنې اخلي او خپل ښه پرې کوي. پۍ هم ټولې نه ترې اخلي د وزو په غولانځوکښې دومره څه پرېږدي چې بچي يې ورباندې ښه موړشي. داپۍ هم دی وړيانه خوري، دی ترڅو وزې ښې مړې نه کړي دپيو اسره نه کوي. نوسړی ويلای شي چې پۍ هم دی د وزو په غولا نځوکښې اچوي چې دورغوموښه هم ورسره کېږي. دی پخپلو وزو دومره ذ هېر دی چې يابې پخپلو زامنو پيايي يا ورته داسې سړی نيسي چې هغه لکه ليوه د وزو وينوته تږی نه وي او ډېر زړه سوانده وي چې ټوله شپه په وينښه تېروي او ليوان دوزو داړلوته نه پرېږدي. دی ډېر پام کوي چې وزې يې داسې بوټې ونه خوري چې هغه ورته ښه نه وي او نه يې په داسې لاره بيايې چې ګړنګونه او پاڼونه وي او دلويدلو ډارپه کښې وي.

وګورئ! دوزو خاوند له خپلو وزو ځينې څنګه ښه ګټه کوله او څومره ښه يې ورسره کو ل. ديوه کام پياوړي او پوه مشران هم له خپل کام سره همداسې کوي، نو دغسې زړه سوانده مشرته به ولې سړی خپل ځان نه سپاري، بې له دغه راز مشرانو خود يوکام ژوندون هم ډېرګران دی په تېره بيا په دې وخت کښې چې وينښواوپياوړو مشرانو ته ډېر اړوالی ليدل کېږي. (۱)

(۱) کابل مجله ۱۳۱۹ حمل، ۳ ګڼه ۶ – ۷ مخونه.

دقضاوت شعور

ځینې کسان دي چې په خپله پړه نه شي پوهېدلی او تل نور خلک په خپل حق کنبې ملامت بولي. دوئ هرڅه کولی شي مګر په ځان باندې دملامتی حکم نشي کولی او خپله ګناه ورته دنورو له ثوابه ښه ښکاري، دوئ په خپل ځان او په خپلو کړو هېڅ قصورنهویني او داسې معلومېږي، لکه چې د دوئ سترګې د ځان دلیدو دپاره نه وي. د دوئ تر ډیوې لاندې همیشه تیاره موجوده وي او هغه څه چې باید په ځان کنبې وګوري په جهان کنبې یې ګوري. دوئ چې په خپل ګرېوان کنبې سرښکته کړي او ځانته متوجه شي یوه زره ملامتي نه شي لیدلای. مګرچې بل ته متوجه شي ډېرو اړه شیان په نظرکنبې غټ ورځی او په لړمانه کنبې هډوکي پیداکوي. ددغسې اشخاصو انساني شعو ډېر کمزوری دی او دوجدان سترګې بې ړندې وي، دا راز خلک دانصاف او عدالت په پوله هم کله نه وي تېرشوي، او دبل آس له خپل ټټو سره هېڅکله نه برابر وي. دغسې انسانان چې دخپل عیب او قصور له لیدلو عاجزدي اودغه توان نه لري چې په خپله سهوه او خپل نقصان اعتراف وکړي دخپل ځان اصلاح هېڅکله نه شي کولی او خپل عیب ورته هنر معلومېږي.

دهغه قضاوت شعور چې په حیوان کنبې نشته او په انسان کنبې شته، سړی مجبوروي چې خپل ښه اوبد وسنجوي او هغه وخت چې دده معامله د نورو سره پیداشي ځا ن ته تر خځ ونه وهي او ډېره ښه منصفي وکړي. هغه وخت چې انسان د ځان او دبل حق کنبې حکمیت کوي او ځانته دقضاوت په حق قایلېږي باید خود خو اهي او خو د غرضي پرېږدي، د ځان مینه له زړه نه وباسي، د خپل اوپردي فرق ونه کړي، د حق په ستوني پښې کېنږدي او له حق څخه تېر نشي، عدالت او حقانیت له انسان نه همدغه تقاضا لري او دقضاوت شعور داغواړي چې انسان به له ځانه سترګې نه پټوي او په خپل قصور به اعتراف کوي.

زه دانه وایم چې څوک به هېڅکله کوم بد یا ناوړه کارنه کوي، هېڅکله به د چا په حق کنبې ګرم او ملامت نه وي او نه به د نفس او شیطان په لار درومي ځکه چې زه په دنیا کنبې دیوه معصوم انسان انتظار نه لرم او دانسانانو په هیواد کنبې پرښتې نه غواړم زما آرزو یوازې همدغه ده چې انسان یواصلاحي احساس او د قضاوت صحیح شعور ولري چې خپل نفس محاکمه کړی شي اوپه خپله ګناه اعتراف وکړي. کله چې انسان له ځانه سره یوازې کېږي او په خپل ګریوان کنبې سرښکته کوي باید خپل عیبونه خپل نقصانونه ولیدای شي او ندامت وکړي. همدغه پنېماني او ندامت انسان اصلاح کوي او پاک خدای پرې خوشحالېږي.

انسانان هم هغه انسانان ډېرښه ګڼي چې په حق اعتراف کوي او خپله پړه مني. هغه څوک چې ګناه کوي او ځان ګناهکارنه بولي، هرڅوک ورته په قهر اونفرت ګوري او د خدای درحم او مهرباني مستحق نه ګڼل کېږي. دانسان اوشیطان فرق همدغه دی چې یو په خپل قصور او پخپله ګناه اقرار کوي او مغفرت غواړي هغه بل د خپلې سرکشۍ او نافرمانۍ لپاره دلایل پیداکوي او ځان ګرم نه بولي.

دعصیان او بغاوت فرق هم همدغه دی او هغه شی چې له ګناه نه لوی جرم بلل کېږي په خپله ګناه نه قائلید ل او خپله پړه نه منل دي. (۱)

---

(۱): کابل مجله ، ۱۳۳۳ کال ، ٦ ګڼه ، ۱ . ۲ مخونه.

بختوره

دا ښځه ځلوینست کلنه ده، مګر په خواره جامه کښې اوسي او خوارک يې هم خواردی ځکه له خپل عمرنه زیاته پخه معلومیږي.
دا غریبه په خوارۍ او مزدورۍ شپې ورځې تیروي او خپل بچي په هلوځلو، دیوه او بل په مزدورۍ ساتي مګرپه همدغه حا ل
کښې يې خپل یو زوی په مکتب کښې اچولی او داولاد تعلیم ته یې هم توجه شته.
زه ددې ښځې له حاله ډېر خبرنه یم که څه هم دواړه دیوه کلي یو او یووخت موکورونه ډېر نږدې وو، ځکه چې زه ډېر ه
موده پخوادغه کلي نه ښارته راغلم او دکلي ژوندمې پریښود. سربیره پردې په مونږکښې داخوی هم شته چې که څوک لږ غوندې
معتبرشي هغه بیاد مځکې خلک نهویني او د خوارو غریب په حا ل ړوند اوکوڼ شي.
مګربیا هم په ورندو کښې دیوې سترګې خاوند پاچا دی او دغه راز پاچایي زما په برخه رسیدلې ده. زه تر ډېره حده زیار کاږم چې
د کونډو رنډو او خوارو غریب له زړه نه خبرشم، د همدې له امله د دغې ښځې حا ل راته لږ غوندې معلوم دی او دومره خبریم
چې ددې یو میړه مړشو نو هماغه کلي کښې د هغه ترېره پرې نکاح وتړله چې له دېنه ډېر مشر و او خپل عمربې خوړلی و.
دغه بوډا شازلمی اوه کاله پس په حق ورسیده او دابختوره ښځه بیا کونډه شوه. یوه ځوانه یا نیمزالې ښځه چې د زاړه بوډا له
قیده خلاصه شي ستاسو خوښه چې بختوره يې ګڼئ او که نه؟ زه خو ورته بختوره وایم (که څه هم اصلي نو م يې بل دی).
هو بختوره دوهم ځل بیاکونډ ه شوله او دغه نیک بخته یابد بخته کونډه یوه ورځ سرماتې او لاس ماتې محلي حکومت ته راغله
او دخپل مظلومیت عرض و دادېې کاوه. داکیسه ډېره اوږده ده زه يې له نورو برخو تیرېږم، خومګر یوه خبره نشم هیرولی، هغه
دا چې قاضي صاحب له بختورې نه پوښتنه وکړه چې میړه لرې اوکه نه ؟
هغې وویل: نه کونډه یم ځکه مې خلک سرماتوي.
دبختورې شپږکلن زوی هلته ولاړ او مورته يې وویل: ولې ادې لالی دې میړه نه دی؟ قاضي صیب خو د ماشوم خبره وا نه وریده
ځکه چې دماشومانو شاهدي نه ده قبوله اوپه همدغه وجه مشران د کشرانو خبرې نه اوري مګر په ماکښې دومره لویې نه وه چې
دماشوم غږمې غوږ ته ونه رسیږي. ما دماشوم خبره بې څه ونه ګڼله ځکه د حقیقت په لټون کښې شوم او داراته معلومه شوه چې د
بختورې دوهم میړه چې مړشونو د هغه ترېرونو بختورې ته وویل:
دپښتنو کونډه، میړه ښه ده.
ته باید له دې ځایه بل ځای ته په خوارۍ او غریبۍ پسې لاړه نه شې نه چې ته له بل قامه کوم میړه وکړې او مونږ ته سپکه
راواړوې.
بختورې وویل: زه هیڅ کله بل میړه نه کوم هر چېرته چې یم کونډه به یم، زما زړه له میړه نه داسې تور نه ده چې بل میړه ته به
زړه ښه کړم.
تاسې ما آزاده پرېږدې چې خپلو بچوته نفقه او جامه پیداکړم. ترېرونو داخبره ونه منله او پخپله خبره ټینګ وو. اخره کښې
بختورې د هغوئ په کورنۍ کښې د لسوورځو په هلک (لالی) غږ وکړ چې لالی زما میړه دی زه به دده په نامه ناسته یم.
ترېرونه په دې قانع شوه او یوه شو ل چې دا اوس بل میړه نشي کولای ځکه يې ازاده پر ښښوده. وګورئ! یوه ځلوینست کلنه ښځه
هم دلس ورځني هلک میرمن کیدای شي. هغه کونډه چې یو زوړ بوډا پرې نکاح وتړي جبېره يې په همدې شان کیدای شي
چې دلسو ورځو هلک قبول کړي او په دغه ډول دخپل تېرعمر تلافي وکړي. اوس بختوره پوره ازادي لري او په خوارۍ
مزدورۍ پسې له ننګرهاره کابل ته هم راتلای شي. دیوې میړوښې ښځې دپاره دغومره ازادي چې بې له خپل میړه اوبې د هغه
له اجازې لرې ځایو ته مسافرت کولای شي دعصري ژوند یوه کامله نمونه ده.
په همدغه وجه زه دغې ښځې ته بختوره وایم او په همدغه نامه يې معرفي کوم. (۱)

---

(۱): کابل مجله ورې. ۱۳۴۰ کا ل، لومړۍ ګڼه ۱۹ - ۲۰ مخونه.

ځان ساتل

یوه ورځې سحر ووې په خندا کښې داقانون مدام جاري دی په دنیاکښې

چې ضعیف دزورور خواکښې ورکېږي لکه ورکه چې سپوږمۍ شوه د لمر خواکښې

هو! سپوږمۍ چې هروخت دا خپل نیمګړی استقلال له لاسه ورکړي او دلمر په خواکښې ځای ونیسي خو خپل موجودیت بایلي او دلمر په پلوشوکښې ورکه شي. لکه ضعیفان چې د قوي او زورور په خواکښې ورکېږي او محوکېږي. یالکه هغه قوم چې د بل قوم لاس لاندې وي اود هغوئ دعلم وعرفان په رڼاکښې ددوئ ذات او جما ل تری تم شي. (علم وعرفان که څه هم د بشریت مشترک ما ل دی مګر یوقوم یې د خپلې ژبې په واسطه خپلولی شي).

خېردابل بحث دی مونږ بېرته خپلې موضوع ته راګرزو او د قوت په تکي رڼا اچوو.

دا خو طبیعي قانون دی چې د حیات ماشین بې دضعیفانو له خوړو په بل شي نه چلېږي او ترڅو یوموړنشي بل نه مړېږي.

وګوره! ورغومي اوتنکي وري.....په شنه ګیاه چاغ او تیارشي او بیا د یوه قوي جنس لپاره غوړه او خوندوره مړی جوړه شي. بزګر هم چې پخپل کښت کښې للون کوي ضعیف بوټي باسي او قوي پرېږدي. لکه چې ضعیفان په دنیاکښې هېڅ حق دبقا نه لري. زور او قوت تل لیوانو ته په رموکښې برخه او د دریاب کبانو ته په چنجیو باندې درزق حواله ورکوي.

هو! داد طبیعت کرشمه ده چې له یوې خوا داړونکي لیوان او له بلې خوا دمظلومیت نماېندګان لکه پسونه او نوربې وسلې حیوانات پیداکړی ترڅو چې د ځمکې مخ په وینو سوراو رنګین شي. نو ویلی شو چې د ځمکې مخ د خونرزۍ صحنه او دزور ازمیلومیدان دی.

نه یوازې ځمکه نه داسمان لمنې هم کله کله لکه کربلاپه وینو رنګېنېږي او فضا هم د جګړو او کار زارد پاره مستعده ګرزي. زور اوقوت تل خپل څښتن ته دضعیفانو وینې لکه آب حیات ښکاره کوي او مجبوروي یې چې یا د چا اوښکې تویې کړي اویاېې وینې و بهوي ځکه چې دقوت باغ او بڼ بې له وینو په بل شي وده نکوي نوباید دقصاب غولی او دلیوه پنجې دواړه په وینو سره وي. دا ځکه چې له غوښو نورشیان لکه: غنم، وریجې، خوږې میوې، شودې او داسې نور دانسان متلون ذوق او هوس نشي قانع کولی او نه د لیوانو غذاکیدای شي. نوانسان به ترینه دمدنیت په مرسته مړی جوړوي اوپس له ډېرو تحولاتواو څو رازه تغیراتو به یې خوري او لیوه به یې د خپلو پنجو په فطري زور ترخولې کوي.

نو انسان ته خدای دغوښو خوراک رواکړی دی او لیوه هم چاندی منع کړی که نه دا څېرونکی پنجې به یې نه درولودلې.

نو دا څرګنده خبره ده او هرڅوک یې منلی شي چې زور او قوت دژوندون و قایه او د حیات دبڼ لپاره یوښه پسرلی دی او دا هېڅ ممکنه نه ده چې دهرچا حیات یې دبل له استهلاک څنې محفوظ وساتل شي ځکه چې نباتات هم یوقسم حیات او د نشوې نما قوت لري چې استهلاک یې دانسان او حیوان دبقا لپاره ضرور دی. نو لازمه ده چې بعضې دبعضو لپاره قربان شي.

په حیواناتو کښې خو طبعاً همدغه قانون دی چې ضعیفان قربانیږي او قوي باقي پاتې کېږي. انسانان که څه هم له دې قانونه بېخې نشي خلاصېدلی مګرلکه سپي په خپلو مینځو کښې یوپه بل ښکاره خولې نه لګوي او غوښې یې نه خوري. اګرکه اکثره حیوانات هم د خپلې نوعې دغوښونه پرهېزدي او داکار یوازې په انسانانو پورې خاص نه دی مګر صحیح انسانان برسېره په دې چې دخپلو همنو عانو غوښې نه خوري او آبروېې نه تویوي یوله بله سره مرسته او ملګرتیا هم کوي چې دا خوی دحیات دساتلو لپاره ډېرضرور دی او همدغسې قوم باید باقي پاتې شي.

خېردانسان دفضلیت دلایل خو زښت ډېردي مګر څه شی چې دده د بقا د ضرورت دلیل کیدای شي هغه دادی چې ټول موجودات د ځمکې حاصل اوکښت بلل کېږي، نو هر څوک چې د ځمکې دآبادۍ وړ او دکرهٔ ارض معمار او آبادوونکی باله شي هغه حق لري چې بعضې موجودات د خپل بقا دپاره قربان کړي.

او دا خو نو یوازې انسان دی چې له وچومیرونه شنه باغونه اولوی لوی ښارونه جوړ وی او د ځمکې مخ په هر راز بوټو اوکوټیو ښایسته کوي.
هو! دا یوازې دانسان لاس دی چې ددنیا بازار ته یې رنګ وروغن ورکړی او دتمدن په نقش ونګارېې ښایسته کړ دی، بلبل او بوراېې په ګلو خوشحاله کړی او پتنګ ته یې لکه شمع با حرارته معشوقه پیدا کړیده، زراعت اوفلاحت خودده په توجه دومره ترقي کړی چې دمرغانو خولې یې په باغوکښې په هر راز میوو خوږې کړي او حیوانات یې په شنه اوتنکۍ ګیاه ماړه کړي دي.
طوطیان دشنو ونو په سروکښې دده شکریه ادا کوي، عندلیب اوقمري دده دسعی او کوشش ثنا اوصفت کوي، چرګان دده دسترخوان پوټې خوري. میږیان او نور حشرات هم دده د غلې له امباره بینوانه ځي. انسان دی چې د زراعت اوفلاحت په هنداره کښې دکا ل څلور فصلونه د فلمونو په صورت ښیي اودنیا لکه یوه سینما دساعت تېرۍ ځای ښکاره کوي، که نه په سپېره ځمکه او وچ ډګر بهار او خزان هېڅ فرق نه لري اونه زمانه یې شپو او ورځو نوررنګونه پیداکولی شي نو زمان او مکان دده مرهون دی او مدنیت وعرفان دده دفکري قوت اواستعداد مظاهره بلل کېږي.
ښیه! نودغسې یوه شریفه نوعه چې وجود ته یې دنیا ډېر احتیاج اوضرورت لري او پخپل زیار او کوښښ مړه او سپېره ځمکه وېښوي او دومره څه پکی پیداکوي چې دحیواناتو ښه هم ورسره کېږي ایا هغه ته عقل او شریعت دځمکې په پیداوار کښې دومره حق نه ورکوي چې خپل حیات پرې محافظه کړي.
ایا هغه پسه چې انسان دهغه حیات اداره کړی دی دابه ورته ښه وي چې په غوښو او وینو یې یولېوه موږشي او دنورو پسو څیرولو او داړلو ته لاقوت پیداکړي، او که داچې د انسان په وجود کښې تحلیل شي اودیوه شریف مخلوق جزوګرزي؟ نودانسان اصلاحي او تعمیري قوت ده ته په حیواناتوکښې دتصرف حق ورکوي او دده دباداری ژغ دنوروپه غاړه ږدي که دانه وي نوانسان اولیوه څه فرق نلري؟ دواړه دپسه ورمېږماتوي او غوښې یې خوري، لیوه یې لا اوم خوري اودی یې په اورهم کړوي. (۱)

کټوری

هغه څوک چې هېڅ نلري هم څوک میلمه کوي. هو! یوه ورځ زه یوه داسې سړي کره میلمه وم چې پوله اوپټی یې هېڅ نه درلوده په لو او لوړېې خپلې شپې تېرولې او دکاله ټول خرڅوړی یې دومره نه و چې دیوه بډای اوشته من سړي دغاړې کالي پوره کړي. پدې کاله کښې یې له سپوږمۍ بله ډیوه نه وه او د هرچا سرویږدی خپل لاس و.
دې سړي په دغه ورځ برسیره پدې چې خپل زوی کټوری ته یوه سدرۍ او یوه سره خولۍ اخستې کورته یې هم څه غوښه راوړې وه. کټوری چې وروسته له ډېرو وختو نوې خولۍ موندلې او نوې سدرۍ اغوستې ده له هلکانو سره لوبې کوي او داسې منډې وهي لکه چې نور هلکان پلي او دی سپوروي. کله چې کاله ته راشي او دغوښو کټو په نغري باندې ووینې په منډه بېرته ځي او هلکان خبروي. نه! خبروي نه زیری پرې کوي نورو هلکانو که څه هم پدغه ورځ لا څه چې ډېري ورځې یې غوښه په سترګو نه دي لیدلې خوپښتانه دي دا ورته ښه نه ښکاري چې ددوئ له کاله نه دبل په کورکښې ښه څه پاخه شوي وي. هو! هېڅکله دوئ دانشي زغملی چې بل څوک له دوئ نه پورته او لوړ وي، نو هریوه چا لړمون او چا لرې او کلمې ښودلې. یوه یوه به لا ویل چې مونږ غلمینه ډوډۍ او چرګ پوخ کړی دی. داخبرې دوئ په داسې خوند کولې لکه چې لګیاوي خوري ې. نه خداېږو په خوړلو کښې ې لا دومره خوندنشته. کټوری یوازې له هلکانو سره دا خوږې خبرې نه کوي مور یې هم دښځو په ډله کښې ناسته ده او وایي وئ ! لاړه شم چې دغوښو کټومې ونه سوزي، غوښه خونه سوزي. ځکه چې کټو ترخولې له اوبو ډکه ده هغه ترسبا هم نه وچېږي خو داغواړي چې نورې ښځې خبرې کړي.
دکټوري پلارهم چې خپل ګلالی زوی په ښو کالیو کښې ویني من من غوښه اخلي اوپه کالیو کښې نه ځائېږي، خوله بلې خواچې دخپلې ښځې زاړه ټیکری او شکیدلی کمیس ته ګوري سوراو تورټول په زړه کښې ګرزي خوداسې څوک نشته چې دده زړه پرې

(۱) کابل مجله ، ۱۳۱۸ کال ، ۱۱ ګڼه ،۸ _ ۱۰ مخونه.

ورشي او څه پور ترې وغواړي سره له دې تراوسه پورې مادغسې خوښي په ډېرو لويو او شتمنو کورونو کښې ونه ليدله، ځکه چې دشتمنو او بډايانو زړونه هغه څه غواړي چې هېڅکله يې لاس نه ور رسېږي، ددوئ خوښي دومره وړيانه ده چې په دومره وړو وړو خبرو لاس ته راشي، د دوئ سترګې په ټوله نړی هم نه مړېږي، دلويو کورو لوی لاڅه چې وړوته يې هم ډېرخوندور ځيزونه يې خونده او وريښمينې ټوټې لکه بيستی داسې ښکاري، ددوئ نړی وريجې که هر څومره غوړې او غوښې پکې ډېرې وي د نورو د تناره له تک سورسکړ ک او شيدو سبو يا شړومبو ځنې په خوند کښې بېرته پاتې کېږي. نه پوهېږم چې داولې؟ سپين پکړي خووايي چې ددوئ په نکولي کښې پرښتې خوند ړدي پرښتې خولاښې دي چې دوئ سره خو دومره ښه کوي.

نه ښه دی که ښه ځيزونه دنوروپه مخکې ايښي وي خوند خو ددوئ په برخه رسيدلی دی. ښه چې خوند ددوئ په برخه رسيدلی او خوښي هم ددوئ په کورکښې ډېره ده نو دوئ نورڅه غواړي.

دوئ خو دومره ډېرناروغه کېږي هم نه چې لکه بډايان په لواړو وريجو اولړ کلکو غوښو نس خوږي شي، دوئ خوبې تروو ځيزونو ښايسته ډېره ډوډی خوړلی شي اوکه نورڅه ونه مومي دغره شنې، مومانې نانکه، پرګي اونورهم خوړلی شي ځکه چې دوئ لا دپستو او خوندورو ځيزونو خوندنه دی ليدلی. دوئ په لږ څه ډېر خوښېږي او دچا ښه هېڅکله نه هيروي نورښه خولاڅه کوې دوئ ديوه سړي په تشه خبره دومره خوښېږي ته به سکه وايې چې ټوله نړی دهمدوئ شوه، دوئ له هغولويوسړيو چې دوئ سره کله کله په خلاصه ټنده خبرې کوي ککری هم نه سپموي، وش (وئ) ددوئ ککری څومره وړيادي ښيه چې دوئ په لږ څه دومره خوښېږي او بډايان په ډېر څه هم نه خوښېږي، نوولې څوک له دوئ سره ښه نه کوي. (۱)

دشاعر مقام

ای دسوي زړګي خاوند ه! ته ددنيا هغه قلندر يې چې د دوهی په غاړه دسلطانی خوبونه وينې او داسمان په ستورو حکمونه او نازونه کوي. ته هغه څوک يې چې زړه دې د ښکلو او نازولو له پښو لاندې دی مګر دماغ دې په اسمانو کښې لوبې کوي.

هو! ستازړه او دماغ يوله بله ډېر لرې دي او ته هروخت په دوه نړيوکښې ژوند کوي ته لکه يو بې پروا پادشاه له ډېرو شتو سره دې نيمګړی بازارته راغلې مګر ستا شته دلته هېڅ قيمت نه لري، اوپه دې بازار کښې نه چلېږي. دلته څوک دنسترنو زرپه دوه پيسونه اخلي اونه هغه سړې او ښکې چې شاعر يې د ياقوتو مهماني بولي څه بها لري.

ته رښتيا وايې:

که مې څوک په فقيري شمېري فقېريم   که مې څوک په اميري شمېري اميريم

دکاملې عقيدې له برکته   ددوهی په غاړه ناست شاه جهان يم

ګدای ميکده کيست وقت مستی بين   که نازبرفلک وحکم برستاره کنم

دماغ برفلک ود ل بزيرپای بتان   ز سبا چې مې طلبی د ل کجا دماغ کجا ست

نقد شاعر درخور بازار نيست   نان به سيم نسترن نتوان خريد

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۹ ګڼه ۳۰_۳۱ مخونه.

ستا پیغامو نه بیا راغله اوستا دسرو اوښکو مهماني راورسیده ته واېې خومره به ښه ؤ که زماسرینديې د ندافانو د ډانډس کارکولی شوای یا دبلبلو د نغموقدر کیدلی.
داسندره تا په ډېر خوند وویله او ستا د رباب خواږه غږ ته د هوامرغان هم رانښکته شوه مګر هغه اوښان چې ته پرې خپل بار وړې ددې نغمو په خوند نه پوهېږي او بې له وښونه نور څه نه پېژني، تاله مانه پوښتنه کړی چې دشاعر مقام چېرته دی؟ زه نه پوهېږم چې ته په دې پوښتنه کښې د څه راز جواب آرزو لرې؟ که غواړې چې خپل مقام دخلکو په نظراو هغه ځای کښې وپېژنې چې ته په کښې ژوند کوې او خلک په کښې په ځایونو او مقامونو جګړې کوي نوراشه !! چې درویې ښیم:
په هغه شپه چې مونږ اوتاسې وویل چې سبا به په .... بجو.......ځای ته ځو.
سبا زه او ته راغلو خو هغه دوه نور.......لانه وو راغلي موټروان ته مو ډېر وویل چې د مخه ځای راکړې خو هغه ته..... مدیر صاحب او.......سرکاتب صاحب ویلي ؤ چې سبا مونږ.........ځای ته ځو دموټړ په مخکې به بل څوک نه کښېنوې.
هغوئ هم څه شیبه وروسته راغله او معلومه شوه چې زمونږ ملګري وو، دوئ مونږ ته ډېر وویل چې راځې تاسې دمخه کښېنئ مګر مونږ ته موټروان په کوزسر کښې ځایونه تعین کړي وو.
مونږ هغه وخت په دې نه پوهیدو چې برځایونه خدای د برو خلکو لپاره پیداکړی دی او نه زمونږ په نظرکښې دې خبرې څه معنا درلوده چې یوملګری به له بله نه په پټه د ځای په نیولوکښې کوښښونه کوي یابه موټړ وانان په پټه ګوري.
څه ساعت وروسته د موټړ خلک پوره شوه او موټړ وخوځیده، دلارې ګردونه په خیر تېر شوه، مونږ هم یوه کلي ته ورسیدو چې هلته باید شپه تېره کړو. هلته هم زمونږ دناستې کوټه له موټړنه کمه نه وه او برسر و کوز سرېې هماغه مثا ل درلود.
داشپه هم په خیر تېره شوه اوسبا دسیل وتفریح اصلي ځای ته ورسیدو، د هغه ځای مشر او د واک خاوند خپل کورته وبللو چې ددغه ځای طبیعي ښایست اوښکلو مناظرو مونږ غوندې خوتنه نورهم رابللي وو او په همدې کورکښې میلمانه و.
دادوه ډلې که څه هم بیل بیل راز خلک وو خو بیا یې هم له لیرې څه نه څه اشنایې لرله او په نومونو یې یوله بله پېژندل.
که چېرې په دنیاکښې دروغ ویل رواج نه وي او ظاهري خبرې اعتبار ولري نو ویلی شم چې نصب العین او ایده ا ل یې هم یو او مشترک و، چې دوطن لوړتیا او دملک سعادت یې بولي په دې کورکښې هم زمونږ د موټړ وړاندې ناست ملګرې د هغه رسمي ارتباط په اثرکښې چې له کور به سره یې درلود ښایسته ښه نمانځل کیده او هغو نورو هم د خپل اعتبار او معتبرۍ په اندازه ځایونه نیولي و، چا چې لوړو مقاماتو ته زیاته لاره درلوده اوډېر صاحبان یې پېژندل هغه له ټولونه وړاندې ناست و او غټو غټو بالښتونوته یې اړخ لګولي و . په خبروکښې یې هم غټ خلک زیات یادول او هرساعت به یې دهغوئ دصحبتو خبرې اترې کولې، تابه ویلې چې ټول عمرېې له همدوئ سره تېرشویدی او هېڅ کله یې له کوم خواروغریب سره دخدای په جات هم کومه خبره نه ده کړې.
زما شاعره وروره! په دغه شپه ماته هغه راپه یادشوه چې زه او ته مانبام له بېرۍ نه ښکته شوو او د بېرۍ له نوروملګرو سره یو ځای د خان هجرې ته ولاړو، مونږ د خپلې بېرۍ ملګري نه پېژندلې چې څوک دي او څه کارلري؟ مګرد خان په حجره کښې مو و پېژندل چې دسور ځنېي لونګۍ خاوند د...... ځای خان، او دخان په حجره کښې یې ډېر قدراو عزت کېده. هغه بل هم چې دعلاقه دار میرزا و ډېره نمانځه یې کیدله او په پنډ توشك ناست و، د مفتي صاحب مراعات هم خداېږو کم نه و او له نورو ملایانو نه یې ډېر فرق درلود.
هغه بل مونږ سوداګرچې ببر پوستین یې اغوستی او هر ساعت به یې دپوزې نسوار کول هر چابه ورته څنګ وځېږ واهه او په ښوښو نومونو به یې یاداوه.
ستابه هم په یادوي چې زه او ته هلته څنګه اېسیدو؟ او په کوم ځای کښې ناست وو؟ له ما او تا نه چې پوښتنه وشوه مونږ څه وویل چې څوک یواو څه کارلرو؟ ؟
زه تاته د لوی خدای په بې نیازۍ سوګند خورم چې ماستا په معرفي کښې ستا دتحقیر اراده نه درلوده او داراته نه وه معلومه چې شاعر به په دې حجره کښې دسازنده معنی لري او موسیقي ته به په سپک نظرکتل کېږي ځکه چې په دې تحقیر کښې زه هم درسره شریک وم.
سحرچې زه او ته له کلي راووتو او خپل ځانونه مو د خلکو په نظرکښې ولیدل ډېرخپه وو.

تا ته په همدغه شپه داسوداپيداشوه چې له خپل ذهني اوخيالي اسمانه راښکته شې او همدغو خلکو غوندې شې مګر ددې دنيا دا عادت دی چې که سړی د ځان لورتيا دپاره کوښښ کوي پچه ورته پيچومی کېږي او که له ګړنګه ځان غورځوي په ډېر زيارېږي هم نه مومي ته به هر څه شې مګر د هغه مېرزاځای به ونه نيسې.
تاماته وويل په کوم هيواد کښې چې انسان په دباندينی وضعيت پېژند ل کېږي او دغښو خلکو پېژندنه او اشنايي په کښې اکسير وي هلته بايدسړی په معنوي فضايلو اوپټو ښيګڼو پسې ونه ګوري او نه خپل عمرد نفس په تزکيه او تربيه کښې تېرکړي.
دامطلب تاپه ډېرو جذابو پيرايو کښې ونغښت او ودې ويل هغه څوک چې نه يو ورې مړولی شي او نه يو بربنډ پټولی شي، نه بې وهل او ټکول له لاسه پوره وي اونه دچا دلښتي په مخکې سپرکيدی شي دهغه به څه قدراو څه قيمت وي؟ ؟
تالکه يو هوښيار زړه سواندې ماته ددې دنيا داستوګنې لارې ښودلې اوويلې دي:
څه کېږي که څوک يوه داسې سړي ته غاړه ټېټه کړي چې په سلو ځايو او حجرو کښې ورته سرونه ټېټېږي او هرڅوک ورته په ښه سترګه ګوري.
پدې تجارت کښې خو هېڅ تاوان نشته او په هر حساب بې ګټه تر زيانه ډېره ده ما هم داخبره له تاسره ومنله اوپه تاپسې روان شوم چې نا څا په دشعر جذبه راغله ا وشاعرانه تخيلا تو له تا نه بيل کړم. زه نه يم خبرچې کوم ځای ته ولاړم او چېرته ورسيدم؟
خودومره پوهېږم چې هلته ددې ټپنو خلکو دود او دستور هېڅ نه و اونه دافکرونه او دا خيالات پکې چليدل.
هلته هېڅ انسان دبل په کما ل نه شو تېرېدلی او نه ديوه سړي غټوالی په بل کښې حلول کولی شو، دهر چا قدر او قيمت دنفسي او ذاتي موجوديت په لحاظ و او هېڅوک دچا په ښوګڼلو اوبد کتلو نه بل راز کيده.
زما په زړه کښې ددغسې شهرتو او اعتباراتو احساس او شعور مړشو او لکه يو ګنهکار بنده خدايي محکمې ته وړاندې شوم چې هلته بې له خدايه دبل چا بندګي ډېره بده اېسيدله او دنورو ثنا ويل لويه ګناه وه ځکه زما په اراده ډېر لغتونه وويل شوه او وپوهدم چې سړی تل دخان په حجره کښې نه اوسېږي او نه په هر کورکښې ددغسې ميلمنو قدرت زيات وي.
ما ته بې له الفاظو دا وويل شوه چې دځمکې او اسمانو خاوند بې دانسان له نفسي حقيقت او اعمالو نه بل شي ته نه ګوري او دحق په حضور کښې دغه باطل رنګونه او اعتبارات نه پاته کېږي. (۱)

ځنګه ژوند کوو ؟؟

هغه ورځ په کورکښې ناست وم چې دروازه وټکېدله اوورپسې متصل د زنځير شرنګهار پورته شو، په بيړه له کوره راووتم او له خپل يوه دوست سره مخامخ شوم. وروسته تريوه مختصر روغبړ څخه معلومه شوه چې دده دزوی واده دی او زه بايد خپل اشنا دکاندارته ورسره ولاړ شم چې ټوکی وربانديې ګران خرڅ نه کړي او په سودا کښې بې ونه غولوي.
ددوستانو خبره سړی په ډاګ نشي غورځولی نو بې له کومې بانې اوپلمې ورسره وخوځېدم. په دکان کښې مو لا سودا نه وه تمامه کړې چې کټوری راپيداشو او ډېر وارخطا معلوميده، له هغه موچې پوښته وکړه پخپل کوروکلي کښې بې له چاسره خپړې لګولې وې چې دده له لاسه عرضي تللی و اوپخپل سربې خاورې باد کړې وې.
له کټوري سره تک لاډېر ضرورو چې له وهلو ټکولو نه خلاص شي او څوک ورسره ګوټې ماتې نکړي. که زه ورسره نه يم خدايزده چې څه به ورسره وشي او څومره به زيانمن شي، زه بايد په غم او خوشحالی کښې له خپلودوستانو سره مرسته وکړم او ورسره وځغلم. هغه څوک چې پنځه تنه بې پېژني او اشنايان پيداکړی دهرچا مخ ور اوري او هر څوک ورځنې يوځای اوبل ځای ته تک غواړي
ځنګه چې مو دده کار خلاص کړاوبيرته راوګرزيدو لاره کښې راته زلمې ولاړو، چې بايد ډاکتر ورته وګورم چې کورته ورسره ولاړشي او دزوی علاج بې په شان وکړي، داکار هم بې زما دلحاظ خرڅولونه نه کيده او واسطې ته پکې ډېر ضرورت ليدل کيده

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کا ل ،۱ ګڼه ، ۸ _ ۱۱ مخونه .

له ناکامه بیا بېرته وګرزېدو او دډاکتر کوټې ته ورغلو هغه خپل تګ که څه هم ډېرګران خرخاوه خو زموږ خبره بې ځمکې ته ونه غورځوله او راسره روان شو په دغه وخت کښې نه پوهېږم څه پېښ شوي و چې ګاډې وانان په سلو روپو هم نه راضي کیدل خو ښه و چې زه بې ولیدم په هماغه مروج نرخ یعنې شپږو روپو بې ترځایه ورسولو او هېڅ بې ونه ویل چې کلي ته ننوتو ګوروچې دمیراجان په کورخړې او ښتې وې.

دکلي کورخلکوته مو وویل چې خدای دې انصاف درکړي، ولې په یوه سړي باندې په نا حقه ګوتې لګوئ او بدورته وایئ.اخر مسلماني ده او دقیامت ورځ موپه مخکې ده، خپل خدای ته به سبا څه جواب ورکوئ، یومسلمان په ناحقه ځورول څومره بد کاردی.

هغوئ وویل مونږ څه وکړو؟

ګلاجان دیو اوبل په کاله ننوت چې تاسې به ضروربدېږې وایئ اوګوتې به پرې لګوئ. هغه بله ورځ چې علاقه دار غوښتي ووهغه هم وویل زه بې پېژنم چې بد سړی دی او تاسې بې پرده کوئ که چا په تحقیق کښې چشم پوشي وکړه زه به ورسره ګورم.

نومونږ څه وکړو ګلاجان هلته هم خپله خبره پخه کړې وه او موږ ته بې هم ځینې خبرې وکړې   چې که تاسې پرې بدونه وایئ سبا ورځ تاسې ته بدېږي او جرم دربانديې راځي. په دغه وخت کښې زه لږ څه دحیات او ژوند کیف اوډول ته ملتف شوم چې موږ څنګه ژوند کوو؟

او په ژوندون کښې څه شي ته ډېر محتاج یو؟ که کله یوه ډاکترته ورځو اوعلاج ته مو ضرورت پیښ شي نو هم به اشنایان ورولو او که په یوه دکان کښې سودا کوو یا یوه ځای ته په ګاډې کښې ځو هلته هم اشنایي اوپېژندګلوی ته ضرورت لیدل کېږي.

په تحقیقاتو او جزایي امورو کښې هم اشنایي دومره اغیزه لري چې ښه بد کړي او بدښه کاندي ځکه چې دوستي او اشنایي په ټولو حقایقو غلبه لري او دطلاپه نرخ خرڅېږي. همدغه سبب دی چې مو ږ په اشنایي او پېژند ګلوی پسې لکه باښه لوړې ژورې لټوو او سرونه پرې ماتوو دیو ه سړي کما ل اولیاقت شخصیت او لویوالی په همدغه معیار سنجوو چې څومره او څنګه خلک بې پېژني او داشنایي په برکت څه کارونه کولی شي.

غوښې دهرچا خوښې دي مګر دپیشکې ورپسې زیږی دی. اشنایي په هرملک کښې ښه ده، مګر په دې ځای کښې دکیمیابوټی دی، کوم کارونه چې دلته په اشنایي کېږي هېڅرې نه کېږي او په هېڅ شي نه کېږي د همدې له امله وایي:

یار مې هندو زه مسلمان یم   دیار د پاره درمسا ل جاروکومه

یار دیار د پاره خوري دغوایي غوښې.

هرکله چې دیارې اواشنایي لپاره هندو دمسلمان اومسلمان دهندو چمونه کوي او ناحق دحقو ځاي نیسي، ته ووایه ! چې سړی به دبدو خلکو په اشنایي کښې له څومره ګناهونوسره اشنا کېږي، او دهغوئ د خوا هشاتو لپاره به څه څه کارونه کوي.

ځینې کسان وي چې له خپلو دوستانو اواشنایانو کله کله داسې کارونه هم غواړي چې نه په عقل برابرېږي، نه له شریعت او قانون سره موافقت لري، په ځینو وختوکښې باید یواشنا له بل اشنا سره په نا حقو دعوا او جګړوکښې داسې ملګری شي چې هم به ورسره منډې رامنډې وهي او هم به په سلو دروازو او سلو کوڅو ورسره ګرزي ځکه چې دغسې وسایلو او وسایطو ته هرڅوک متحاج دی او هرسړی مجبوږي چې خپل اکثر کارونه په دغسې وسیلو اجراکړي.

ټول کارونه اوټول شیان لکه دنان وای ډوډې داسې نه دي چې په یوه معین نرخ او معین مقدار د هر چا لاس ته ورشي او کومې واسطې ته یکې ضرورت نه وي یا لکه د جمعې لمونځ هر څوک بې بې د ملاامام له اشنایي وکړی شي، ځکه چې زموږ اکثر اجتماعي کارونه چې په یوه او بل اړه لري د اشخاصو په کیفي وضعیت او آني حالتونو موقوف وي. که کله د یوه سړي طبیعت ښه او پام بې په نیکو وي غرونه دسړي په مخکې او اروي مګرکه په چپ اړخ راپاڅیدلی وي نو بیابې هېڅوک لارې ته نشي راوستلی اوسړي ته پچه پیچو مې کوي دهمدې له امله افراد هم پخپلو کاروکښې په ځان اعتماد نشي کولی او نه دمحض معقولیت او حقیقت په ډاډ کوم کارته وړاندې کیدی شي. هره ورځ دیوې ورځې لپاره د یواو بل معقول او نامعقول مراعاتونه کوي، او ددې لپاره چې بل څوک دده ښځایه لحاظونه وکړي دی هم دهرچا لحاظ کوي او په همدغه مراعات او لحاظ کې خپل پیشرفت او خپل نجات هم ګوري همدغه شی ده ته دور اندیشي او عاقبت سنجي معلومېږي نوځکه دضرورت په وخت کښې هر راز بې قانونه او بې لارې کارونه کوي. مګر لحاظ او مراعات په هېڅ حال کې نه پرېږدي. که کله کوم سړی په ښه نیت او پاك فکر له دغسې مراعاتو نو او لحاظو نوسره مبارزه او جګړه شروع کړي خلک ورپسې سل خبرې کوي او په سلو

نوموېي ستاېي، هرڅوک ېې ملامتوي او دهر چا په نظرکښې بدايسي، هېڅوک ورته په ښه سترګه نه ګوري او ټولو د سترګواغزی شي.

که څوک غواړي چې هرعيب ېې پټ وي او ډېر دوستان ولري بايد ددوست او اشنامراعات ولري او هرڅه چې هغه ووايي دی ېې ومني که ديوه دوست خواهش په قانون برابر وي او که نه، ګناه وي اوکه خيانت، ګران وي او که اسان سړی بايد پکې نه ونه وايي او د يارلپاره درمسالونه جاروکړي.

مونږ له خدايه هېڅ کله په دعاکښې دانه غواړو چې يا له اسمانه پخه ډوډی راته ولېږه يا د الوتلو وزورنه راکړه چې موږ ورو خېژو مګر ديوه دوست اواشنا څخه په ځينې کارونو کښې دغسې مرسته او معاونت هم غواړو، او دغرو قدربارونه ورباندې ږدو.

زموږ په مدني او اجتماعي حيات کښې داخبره ډېره ضرور ايسي چې ددغسې اشنايی لمن ټنده کړو او خلکو ته داوښيو چې رسمي او اجتماعي امور ديوه قانوني او وظيفوي شعور په اثرپه يوه مثبت ډول او مقرر صورت اجرا کېږي چې هېڅوک او هېڅ شی پکې متاثر نشي اوهېڅ راز اشنايي يا مخالفت او موافقت پکې تغير نشي پيښولی.

که موږ پدې موفق شوو چې دقضاوت او حکمت په وخت کښې پخپل ورور باندې رحم او په دښمن قهرو نکړو يا پدې پوه شو چې اشنائي په شخصي او اخلاقي امورو کښې تاثير لري او له خپلو حدودو نه هغه خوا حقوقي مسايلوته تجاوزنشي کولی بيابه هېڅکله دغسې چمونه نه کوو اونه به په واسطو او وسيلو پسې ګرځو. نوڅه به کوو؟ دخپل دوست اواشنا له حا ل احواله به ځان خبروو، دجوړ اونا جوړ پوښتنه به ېې کوو، داحتياج په وخت کښې به ورته قرض يا بخشش پيسې ليږو ، مګر دهغه لپاره به د درغو شاهدان کېږو نه، او نه به له حق او حقيقت سره جنګ او جګړه کوو، له خپل ملکري سره به په لو لور، يوو او غاښورو کښې مرسته کوو مګر پردی پولې به ورته نه وهو.

زموږ ارواحو له لوی خدای سره عهد کړی چې په نيکی او تقوی کښې به له نورو سره مرسته کوو مګر په ظلم وګناه کښې به دچا نه ملګري کېږو. (۱)

کورنی

په باغ کښې بعضې ونې او بوټې زاړه او ورک شي او بعضې نوي پيداشي، کله پرې ږلی وشي ميوه ېې خرابه کړي اوکله پرې سختې سيلې راوالوزي لوی لوی ښا خونه په کښې مات کړي، کله ېې پاڼې زېړې، کله شنې اوکله بيخي نه وي. ډېرخزانونه پرې راځي او تيرېږي مګرباغ لاهماغه شان ځای په ځای وي. ونې بدلې شي، ميوې بعضې ورکې او بعضې نوې پيداشي خو د باغ نوم نه ورکيږي. نو څوک چې په دغه راز پوهيدلی وي هغه لکه باغوان د باغ خدمت کوي او په يوه بوټې ياېوې ونې پورې زړه نه تړي.کورنی هم همدغه شان بهار او خزان، زړښت او ځواني لري هر راز طوفانونه او مصبيتونه پرې راځي، مګرنوم ېې باقي وي، خلک ېې بيخي بد ل شي خو اصليت ېې نه بدليږي.

وګورئ!. دپښتنوپه کورنی کښې او س هغه پخواني پښتانه يو هم نشته سره له دې پښتانه ياديږي، داځکه چې داپښتا نه هم د هماغه ونو نيلې دي چې اوس ونې شوي دي. د دې ونو ميوه که څه هم پخوانی خوند نه لري اونه په کښې هغه غښوالی شته مګر نوعيت ېې نه دی بد ل شوی.

دا د باغ خاصيت دی چې دونو له نيلو نورنيالګي پيداکيږي او له هغه څخه نور، خوپه ميووکښې ېې هغه مزه نه پاتې کيږی هو! دباغ دميو و خوند ساتل ډېرمهارت غواړي، که يو باغ د چا د ودانی دسيوري لاندې شي هم ميوه ېې بيخونده کيږي، نو لکه څنګه چې يوه کورنی دعلم وعرفان رڼا ته احتياج لري همدرانګه باغ هم د لمر اوسپوږمی رڼا ته ضرورت لري.

که په باغ کښې بعضې ونې دومره جګې شي چې له نورو ونو دلمر سپوږمی تاثير ايسارکړي هم د ټيټو ونو په ميووکښې مزه نه پاتې کيږي او لکه هغه کورنی چې د بل چا سيوري لاندې شي او يا پخپل منځ کښې يو په بل دومره لوړشي چې طبيعي فيوضات يوله بله منع کړي هرو مرو پکی هغه پخوانی خوند نه پاتې کيږي. نو څرګندده چې نباتي او انساني حيات ډېر نږدې او ټينګ

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال، ۱ ګڼه ٦، ۹ مخونه .

مناسبت سره لري، څنګه چې غټې غټې ونې دضعیفو چینچیو له لاسه خرابیږي همدغه شان دکورنیو او ملتو حا ل هم دی.
بعضې داسې چینجي شته چې په سترګو نه لید ل کیږي او د لویو کورنیو سټه له بیخه باسي، دا چینجي هغه کیسې او اوهام دي چې خلک دسعی او عمل له میدانه راګرزوي ا و دمایوسیت خواته یې بیایي، داسې کیسې خپله نه پیداکیږي، زورور قومونه یې په راز راز وسایلو په ضعیفو قوموکښې نشروي او د هغوئ مخه دارتقا اوکامیابی له لوري راګرزوي.
کوم قوم چې د و هم پرستۍ په مرض ګرفتار شي او بې اساسه خیالات پکې ځای ونیسي هغه که څه هم په ظاهر روغ رمټ معلومیږي مګر لکه چینجنه ونه پکې هیڅ نه وي پاتې، داسې قوم د جدو جهدپه اثر هیڅ نه وي قایل په هرکارکښې شګوم نیسي او هرڅه دتصادف نتیجه بولي، په بعضې ورځوکښې ورته سفر لوی خطر ښکاري او د چرګ بې وخته اذان یا د سپي انګولل دمصبیت پیغام او د بدې پیښې قاصد ګڼي. دوئ تل خپل حاجتونه د قبرو له مړو او جنډو څخه غواړي ، زیار او کوشش ته هیڅکله مراجعت نه کوي، نودغسې یو قوم چې جدو جهد ورته حرص او عدم قناعت معرفي شوی وي، سعیه ورته شنډه ونه او بیهوده شی ښکارې ضرور باید لکه خس و خاشاک ځانونه د زمانې شدید طوفان او تند باد ته وسپاري چې هر لورته یې وېسې اود ځمکې له مخ یې ورک کړي. دا راز افکار چې د قوم د ورکوالي سببونه دي او یو قوم دبدبختۍ په میدان کښې لاس ترزنې کښینوي او ل د هغه قوم په ادبیاتو کښې او وروسته د خلکو په ذهنیت کښې ځای نیسي، هو! په شعر کښې دا تاثیر شته چې یو فکر هم د خلکو په نظرکښې ښه او ښایسته ښکاره کړي، شعر دا اقتدار لري چې بو دائیت، رهبانت، مسیحیت دتصوف په نامه په اسلام کښې داخل کړي.
خدای پاک وایي چې انسان هر څه د خپلې سعی په اثرکښې مومي مګر شعروایي:

(سعی خودنتوان برد پی بګو هر مقصود
خیا ل باشد کنی کاربی حواله براید)

شعردی چې خلک انزوا او ګوشه نشینۍ ته رابولي اووایي:

(ببر ز خلق و زعنقا قیاس کاربګیر
که صیت ګوشه نشینان زقاف تاقافست)

((جداروکه ګذر ګاه عافیت تنګست))

هرڅوک چې دلاندیني بیتونه واوري:

(غم دنیای د نی چند خوری باده بخور — حیف باشد د ل داناکه مشوش باشد)
(ازین رباط دو درچو ن ضروراست رحیل — رواق طاق معشیت چه سربلند وچه پست)
(به هست ونیست مرنجان ضمیرو خوش مباش
که نیستی است سرانجام هرکما ل که هست)

هغه که دنیا سره هر څومره علاقه او دلچسپي لري باید بې علاقې شي اوپه بد نظر ورته وګوري. ښه ده د رحمان بابا خو په دې موضوع کښې د نورو په لارنه دی تللی او دنیا یې په دې شان معرفي کړې ده.

(ښه ده ښه ده د ا دنیا — چې توښه ده دعقبی)

خوشحال خان هم بالعکس دنوروشعرا دسعی اوعمل طرفداري کړې ده او خلکوته یې داسې درس ورکړی:

(که غوټې پسې وهې په لاس به درشي — چاو یل چې په دریاب کښې ګوهرنشته)

نه یوازې خوشحا ل نه حمید هم تنبلي پدې ډو ل پریکوي او وایي:

(دهمه بلاسرتن آسانې ده — خرخاوه شي لټ غویی پرقصابانو)

نو دننیو ادبیاتو او لیکوالو کاردی چې خلکو ته یوه داسې ادبي دنیا پیداکړي چې اساس یې عزم وهمت ، جدوجهد، سعیه اوعمل وي. او هغه کسان چې له ډیرې مودې د همای د سیوري په انتظار شل او شوټ ناست د ي راپاڅوي، دزیار او کوشش لمن په لاس کښې ورکړي، دغه او هام ترینه هیر کړي. هو! دا او هام د ادبیاتو له لارې راغلي او په همدغه لارباید بیرته ووزی.

د دې بیت اثر:

(مصلحت دیدمن انست که یاران همه کار
بگذارند وخم طره یاري گیرند)

باید په دې راز بیتونو:

وختو اسمان ته په وزر د ازادۍ بشر
ته لابندپه زلفو يې داخیا ل خوشې عبث دی)
(خادم)

له دماغونو ووزي او ورک شي. دغه شان نوې نغمې که د خلکو غوږو ته ورسیږي ژر به انشاالله دمقصد لارمونده کړي او ور روان به شي ادبیان او لیکونکي کولی شي چې هماغه دشمعې سوزیدل او دفرهاد اوشیرینې نوم د خلکو غوږونو ته په دې شان ورسوي:

لکه شمع که ځان وسیزي په اورته | نو به هله کړې رڼا مینه او کور ته
که فرهاد غوندې دې غرونه سوري نه کړ | دشیرین وطن په عشق کښې يې نامتورته

اوس باید د دې ډول بیتونوپه عوض:

(په ګلګونه چهره ځاځکي دخولو چې ترنظرشي
دشبنم په رنګ کښې وینم دګلابو طوفان کله)

خلکوته داسې وویل شي.

(په خولو يې دتندي که ابیاري کړې | دوطن دګلو باغ به کړې سمسورته)

اوسني لیکونکي باید ددې وخت ضروریات په نظرکښې ونیسي او د خلکو رهبري وکړي لکه څنګه چې یو دزمانې نبض شناس شاعر وایي:

(هره ورځ د زمانې احوا ل بدلیږي | هره شپه نوی خوبونه نورتعبیر)

همدغه شان باید دشعرا نغمې هم بدلې او په شعري او ادبي دنیاکښې نوې افکار ځای ونیسي، داسې نوې هم نه چې له محیط سره هیڅ نه تطبیقیږي، ځکه دا خو له بارانه پا څید ل او ناوې ته کښیناستل دي او شاعر باید خپل کام ته د امن ځای وښيي او پخپلو دردونو يې خبر کړي. دشاعر د اوظیفه ده چې دکام په غم وژاړي او هغوئ هم وژروي هسې نه چې خزان ورته پسرلی ښکاره کړي یاپه غم کښې ورته سرندې ووهي. (۱)

فکرونه هم تغیرمومي

غټ او واړه شیان څه چې په دنیاکښې دي بعضې ډیر ژر او بعضې څه موده وروسته تغیر مومي: انسان هم سره له ډیر صفاتو د همدغه تعبیر په لارکښې واقع دی، فکر،عقل، ذوق او هرڅه يې تغیر کوي او په نوروشیانو کښې هم تغیر پیښوي، که سړی د تاریخ پاڼو او موزیم خانو ته مراجعت وکړي او دانسان مختلف حالات او اثار نظرلاندې ونیسي په دې به پوه شي چې انسان هیڅکله په یوه حا ل نشي قانع کیدلی او همیشه پخپل حا ل کښې تحول او تلون غواړي، دانسان همدغه تحول غوښتونکی طبیعت چې په هیڅ حا ل نه قانع کیږي، کله د خپل کاله په نقشه کښې تغیر پیښوي او کله پخپل لباس کښې تحو ل پیداکوي د دنیا د آبادۍ اود انسان دډولو پیشرفتونو لوی سبب دینوانسان طبعا د تجدد خواته مایل دی او همیشه زاړه شیان په نوو بدلوي او یوډو ل تراخره

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۸ کال، ۱۲ګڼه، ۵۲ _ ۵۳ مخونه.

پورې نه پالي، که سړی یوازې دانسان لباس په نظرکښې ونیسي او په مختلفو اقسامو یې غوروکړي پوه به شي چې خیاطانو دتن په جاموکښې څومره تحولات او تغیرات کړي دي او لا کوي یې.

دخیاط لیاقت پوهه او ښه والی همدغه دی چې هر وخت د خلکو خواهش ته وګوري او هغسې جامه جوړه کړی یعنې دمحیط په خوښه کاروکړي هسې نه چې خلک یو څه غواړي اودی نورڅه کوي.

دانسان فکرهم لکه دخیاط ماشین داسې دی چې باید هر وخت داسې کاروکړي چې خلك یې غواړي او خوښوي یې. د انسان قابلیت هم دیته وایي چې خپل فکر او محیط له تفاضاسره تطبیق کړی شي، همدغه شي ته ذکاوت او هوښیاري هم ویل کیږي او دیوه سړي دقابلیت پوره سند کیدلی شي.

هرڅوک چې له خپل فکره داسې کارنشي اخیستلی چې د خلکو له احتیاجاتو او دمحیط له مقتضې سره سم وي هغه هیڅکله په دنیا کښې د خوشحالی ژوندون او ښه زیست نشي کولی او نه په اجتماعی حیات کښې څه برخه لري. څومره انسانان چې په یوه مملکت کښې اوسیږي او یوملت ورته ویل کیږي دوئ ټول د یوه لوی ماشین په ډو ل دي چې واړه واړه څرخونه او مختلفې پرزې لري چې باید ټو ل دیو مقصدلپاره حرکت اوکاروکړي او خپله وظیفه اجراکړي. پدې څرخوکښې که هرڅرخ له عمومي ارادې سره سم کارنشي کولی نوهغه بیکاره اوخراب ګڼل کیږي، بلکې نورهم له کاره باسي.

نوداهم معلومه شوه چې ښه والی اوهوښیاري په حقیقت کښې همدغه شی دی چې سړی خپل افکارله محیط سره تطبیق کړی شي اوله عمومي ارادې سره سم دمشترک مفاد لپاره کاروکړي. هرڅوک چې خپل افکارله محیط سره نشي تطبیقولی هغه لکه یو بیخبره دهقان داسې دی چې دزراعت وخت او موسم ورته نه دی معلوم اوبې وخته پخپل پټي کې څه کري چې هغه هیڅکله نه شنه کیږي او تخم هم ضایع کیږي.

ددې سړي کارکه څه هم په اصل اوپه خپل وخت کښې ډیرښه کاردی مګر دی ورڅنې هیڅ نتیجه نشي اخستلی اوخلکوته خپل لیونتو ب ښیي.

څوک چې یوازې د خپل فکرپه محیط کښې ګرزي اوعمومي نظرنه لري یعنې خپل افکاریې له محیط سره نه وي تطبیق کړی د هغه فکرپه هرځای او د هر چا په نظرکښې صحیح نه وي.

یو وخت یو ظریف سړی چې په سره رودکښې اوسیده بازارته روان و چا ورته وویل چې ماته یوه ټوټه راوړه چې ابي رنګ یې وي او ساده وي هغه چې له بازاره راغی نوسره شیر چایي ټوټه یې ورته راوړه او وریې کړه د ټوټې خاوند ورته وویل چې ما خوآبي ټوټه غوښتې وه او تاسره بخنه ټوټه راوړه ظریف ورته په خنداشو چې دسره رود او به خو همدغه شان رنګ لري.

څوک چې عمومي نظرنه لري او یوازې د خپل فکر په غولي کښې خاپوړې کوي یعنې خپل افکار یې له عام محیط سره نه وي تطبیق کړي چې د خپل کاله داوبورنګ ابي رنګ ګڼي او نور ځایو نه په نظرکښې نه نیسي، نو هرڅوک که غواړي چې حقیقت ته ورسیږي او افکار یې په هر ځا ی کښې صحیح وګڼل شي هغه باید خپلوافکارو ته وسعت ورکړي، دې خبرې ته باید ادیبان او لیکونکي زیات ملتفت شي او ډیره توجه ورته وکړي ځکه چې دوئ له خپل محیط سره زیات فکري ارتباط لري اوتل خپل نظریات خلکوته وړاندې کوي نو که ددوئ افکارله محیط سره موافق نه وي او څوک ورته خپل احتیاج نه حس کوي هیڅوک یې نه قبلوي او شنډپاتې کیږي. نو دوئ هم باید لکه نورکسبګرد خلکو د ذوق اوډو ل رعایت وکړي یعنې ښه شیان په ښه لباس کښې خلکو ته وړاندې کړي او دمحیط احتیاجات په نظرکښې ونیسي. څه چې لیکي باید پخواله لیکلو څخه سترګې ښې وغړوي او په خلاصوسترګو څه ولیکي نو دده افکار هرو مرو عمومي رواج پیداکوي او خلک یې ښه قبلوي.(۱)

شاعرانه خیال

چپه چپې او قراره قراري وه، سپوږمۍ د ځمکې په مخ رڼا غورزولی، هیڅ طرف زوږ او زوږ نه و.
یو ژور لښتې په شنه ګیاه پټ او پیچلۍ له اوبونه ډک اوغلی روان و.

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹ کال، ۴ ګڼه، ۱۱-۱۰ مخونه

هرچا چې داوضعيت ليده ګمان يې کاوه چې دا او به بې شعوره نه دي، په عزم او اراده کوم طرف ته ځي، ما هم داخبره حس کړه او ورپسې روان شوم. څه ساعت وروسته ګورم چې په شنه باغ کښې قدم وهم باغ کښې هر راز بوټي ولاړ دي، دا او به چې ډيره موده پخوا هم دې باغ ته راغلې وې ددې باغ په شنو پاڼو، خوږو ميوو، ښايسته ګلانوکښې يې حلول کړی، داشين بڼ، تازه چمن يې دانسانانو، مرغانو، حيواناتو لپاره ساز کړی و. دا اوبه لکه دتاک په رګوکښې ننوتې وې ډير خلک يې په خپل خوند مست کړی او د ډيرو نشه يې د بنګو په پاڼو زياته کړې وه، په يوه بوټي کښې ځان لکه عسل خوږ کړی او په بل کې يې د سرکې تريووالی پيداکړی و، په ګني کښې يو راز اوپه مرچ کښې يې بل راز مزه اينبې وه، دا او به برسيره پردې چې ددې ميوو او ګلانو دو جودسبب ګرزيدلې وې په تعمير اوودانی کښې يې هم برخه اخيستې، ددې باغ ديوا ل اوګرد چاپيرسرايونه يې سرته رسولي و.
دې او بو يوازې د ځمکې په مخ تردد نه و کړی.
لکه چې يې د همدری حرارت په زړه کښې پيداشوی، د اقيانوس له دريابه جګې شوي او په وچو جزيرو باندې يې درحمت ځاځکې شيندې اولکه دګل له پاڼو هوا ته هسکې شوې دي ، کله يې په لويو دريابو کښې دانسانانو بيړی او درانه جازونه په سر ګرزولي او د ځاروي وظيفه يې اجر ا کړې ده، دا اوبه که څه هم دونو تر جګو جګو ځوکو رسيدلي دي خو خلک د ځمکې په سرګرزيدلی شي څه شی نه ډوبوي. نه دغه اوبه چې کله په يخ کښې ځای نيسي او د توری آب په ځای اوکله دګل په پاڼو (ښايسته جامه) کښې ننوزي د حسن او جما ل مظا هره کوي او ځنې وخت دصدف په صاف زړه کښې ځا ن تربيه کوي او د جوهري په دکان کښې دتجارت بازار تودوي و دې شي چې شاعر انه خيا ل هم دغسې يو شی دی.(١)

تياره او رڼا

نه پو هيږم خوب دی که بيداری، خيا ل دی که حقيقت، دنيا په تياره اوترګمی کښې واقع ده، له شرقه ترغربه تور تيکری غوړيدلی هر څومره چې يوه خوابله خوا ګورم هيڅ نه ګورم.
هرلورته تورتم او تپه تياره ده، زه ګمان کوم په داسې کره کښې يم چې دانسان هوس په کښې هيڅ نه دي کرلي او نه د تمدن لاس په کښې څه نقش او نګار کړی او دايوه طبيعي اوساده منطقه ده چې دفکر اوکار اثرپه کښې نشته، تو ل مخلوق ويده او دنيا په هماغه پخواني حا ل پاتې ده، هيڅ تغير په کښې نه دی پيښ شوی ځکه چې زه څه نه وينم، زما په نظرکښې دنيا په خوب ويده او خپه چپه ښکاري.
زه ګمان کړم چې دنيا د خوب زانګو ده او خلک په کښې غلي پراته اويوپه بل اړه اوغرض نه لري، زه تصور کړم چې دنيا يوسپيره ډاګ او وچه بيديا ده هيڅ په کښې نشته د هرچالاس تش او خالي دی. خبرنه يم چې څه شته خو زه د جهل په تياره کښې پټې سترګې پروت يم څه نه وينم او دا هغه دنيا ده چې دبشريت معموره ګرزيدلې او بله شوې، زه په همدې تياره او بې خبری کښې، چې يو ناڅاپه سپينه رڼا پيداشوه او د دنيا بازار راته ښکاره شه.
نه پوهيږم دا رڼا له څه شي پيداشوه د حقيقت معشوقې مخ ښکاره کړه اوکه دعلم لمرپخوا د وخته دصبح صادق قاصد راوليږه او که د بشر دحکمت برق او بريښنا وه. خير هرڅه چې و خونوې دنيايې له هرشي ډکه پکه راوښوده ، چې هر څوک يې محتاج اوهرڅوک له ما نه بې نياز ؤ. هر چا هر څه درلوده او هر شي نوی رنګ پيدا کړی ؤ. ميخانيکي اسبابو په کايناتو کښې عجيب او غريب تحو ل ځرګند کړی، اود هنر کيميا وسپنې ته پښې او وزرونه ورکړي، په دنياکښې بله دنيا جوړه شوې، د دماغ زړه خونه نوې شوې، نوی فکر نوی خيا ل پيداشوی، زه علاوه په دې چې په مادياتو کښې برخه نه لرم، يوسراو دوه غوږه يم په معنوی هستی کښې هم لکه الف هيڅ نه لرم زه داسې ښکارم لکه چې له کومې بلې کرې ځمکې ته نوی راغلی يم.
هو! زه دبيخبری او بيکاری له دنيا دعلم اوعمل دنيا ته نوی راغلی يم.

(١) کابل مجله ، ١٣١٨ ، ٦ ګڼه ٥٨ مخ.

زه له خوبه نوی راپا څيدلی يم. پس له دې به لکه وروکې هلک ديو ه شي او بل شي نوم زده کوم او هرشي ته به د تعجب په ستر ګه ګورم.(١)

بله دنيا

نيمه شپه ده هيڅوک له ځايه حرکت نه کړي، مګرزه لکه سرسام بې ارادې روان يم، په مخ کښې مې غرونه اوسيندونه راځي خو زما مانع کيدای نشي، په لوړو او ژورو لکه نسيم يا بريښنا څرخنده تيريږم هيڅ شی مې په مخ کښې حايل کيږي نه.
يوه شيبه وروسته نه يم خبر چې ما د څومره مودې لارپه څو دقيقو کښې قطع کړې، خوله دغې دنيا چې زه ورسره اشناوم وتلی او يوې نوې دنيا ته دتعجيب په ستر ګو ګورم. زما او دد ې خلکو ترمنځ دومره بعد او فاصله ده لکه چې داولې ورځې انسان يې ددې وخت له انسان سره لري دلته هرڅه نوي اوهغې دنيا سره چې زه ترې راغلی يم هيڅ مشابهت نه لري حسن او جما ل ټول همدلته جمع شوي، عيش او عشرت د همدې خلکو په برخه رسيدلی دی، ددې ځای وګړي چې لکه د يوه چمن ګلان يوشان تراو تازه ښکاري ماته هغه تفاوت اوتيټ وپاس چې ما دانسانانو په ډله کښې ليدلی راياد وي او هغه کسان چې د فقراو ضعف نمايندګان و، راته وې دلته که هر څومره ميخانې او دساعت تيرې وسيلې ډيرې دې مګر خلک يې دومره نه دي بيخوده کړي چې له اينده حيات نه غافل او په دې شي قانع شي ګويا دې ځای ته لا دقناعت لغت نه دی رسيدلی او حرص بد نه دی معرفي شوي، هرطرف ته کارخانې اوفابريکې جاري دي نوي نوي کشفيات او اختراعات کيږي خوافسوس چې زه ددې ځای دشيانو نوم نه پيژنم او تعبير ترې نشم کولی مګر دومره پو هيږم چې دټولې دنيا دتسخير لپاره کفايت کړي. ددې ځای په کتاب کښې ډير شيان چې ماته بدمعرفي شوي و ښه ښود ل شوي او داخلاقو په غښوغښتو عنوانو کښې لوی تغير او تبديل پيداشوی دی. دلته په عوض د تواضع او اميدوارۍ دعزةالنفس درس ورکو ل کيږي او دصداقت په ځای سياست ستايل کيږي. زه په دې ښايسته دنيا کښې ښکته اوپورته ګرزم، دبشريت دامراضو دوا لکه همدردي اونور...لټوم خو بې له ذهر دارو غازو او جهانسوزه اور بل څه نه وينم او وروسته له ډيرو پوښتنو راته ويل کيږي چې ته دشرق موزيم خانوته مراجعت وکړه دا د شلو قرنو پخوا ارمغان د هغه ځای په زړو اوشکيدلو پاڼو کښې پيداکيږي.(٢)

دبشريت قافله اومنزل مقصود

نن چې دبشريت قافله او د انسانيت کاروان، د مدنيت او عرفان په بازار کښې قدم وهي، او د حکمت په رڼا د مهجولاتو په تورتم کښې او به د حيات لټوي، له اوسپنې دهوامرغان او له فولادونه د درياب کبان جوړوي، له اوبو نه بريښنا (برق) او له هوانه وينا اخلي. نن چې له شرقه ترغربه دانسان ږغ هرغوږ ته بې کاغذ اولفافې او بې ټکسه دپوستې رسي.
نن چې هرسړی ددنيا له په حا ل احوال او دلرې لرې خلکو په کار بار خبرد ي، د يوه او بل په حق کښې پيشکويي کوي، نن چې د بشرله ستر ګو پردې لرې شوې،لرې او نږدې ورې ورې ذرې وينې او له ډيره عقله وينته چوي دا ټو ل د نن او پرون ورځې دزيار او زحمت نتيجه او ديوه قرن محصول نه دي،دا معنوي سرمايه دبشر داولې ورځې پانګه ده چې ورورو زياته شوه اوپه مرور دزمان له يوې دانې درمندونه او له يوه زړي باغونه جوړ شوي، د بنيا د م فکر لکه طفل ډيره موده د حيات په غولي خاپوړې کوي او د حرکت او عمل په ميدان او دتجربو په ګدی ډير کرته پا څيدلی اوسرپه خيرې لګيدلی ،پس له ډيرو پرزيدو يې يو يادوه قدمه دترقی لورته اخيستي داطفل په بيابان ددنيا کښې چې هيڅ لور لار او رڼا نه وه او هر طرف له مارکنډيو او اغزيو ډک و، لو څې پښې يوه خوا اوبله خوا لکه سودايي اوتندې يې تيرې کړې، په کنډو اوکپرو د خطر کښې وليدلی لکه يوسف (ع) عمر يې په څا او زندان کښې تير شو ی دزمانې له مصايبونه يې دسرپه کاسه کښې او به څښلې.

---

(١)کابل مجله، ١٣١٧ کال، ۴ ګڼه ۶۴-۶٣ مخونه
(٢) کابل مجله، ١٣١٨ کال،۵ ګڼه، ٣۶ مخ

کله دتصادف په ګام او کله د تدبیر په قدم وړاندې تللی.
ډیرې ککرې په دې ارمان کښې خاورې شوي چې یوه غوزه دېنبې تجزیه کړي بیاله یوې هسې تیل وباسې او له بلې پلته تاوه کې، خپله تیاره کوټه په دې رڼا او خپله توره خونه پدې روښانه کې.
لنډه یې دا لکه څنګه چې بنیادم دا اوسني صورت او قدو قامت پس له ډیرو تحولاتو موندلی، او ل ځل له غذایي موادو مائیت ته راغلی (منی) شوی، او پس له هغه دوینې پرچې (علقه) ګرزیدلی او بیا یې دغوښې شکل پیداکړي او په تدریج سره هډوکی جوړ او په غوښه کښې پټ شه، وروسته تردې یې زړه، سترګې، غوږونه او بې حسابه اجزا دبدن او پرزې یې دوجود چې ځانته یو علم (تشریح) په کښې تدوین شوی دی په کار خانه دقدرت کښې جوړشوی او یو مکمل وجود چې خدای (ج) په اشرف المخوقات سره ستایلی د خدای په قدرت دنیا ته راغلی. همدارنګه یې فکر هم دتحول پایه په پایه ختلی اودې اوسني مقام ته رسیدلی دی. بنیادم ډیره موده په صحر ادتنهایي او نادانۍ کښې په ډار او ترس ګرزیدلی او لکه ښاپیرک په سمڅو اوغروکښې پټ شوی، هرساعت له مختلفو اوازو د حیواناتو او غره هار د تالندې ویریدلی اوله ډاره یې یوه او بل شي ته سجدې کړې. پس له ډیره وخته دملګر تیا او تعاون په فایده پوه او دغلو له ډاره کلی کورشو ه، له همدې وخته دقومیت نوعیت قرابت نیلي په ځمکه کښې چلیدلي، د محبت شفقت ، جمعیت سلسلې اوردې شوي، ا و د بنیادمو قافلې اوکاروانو نه دترقۍ په لامخ وړاندې دمنز ل مقصود د طرف تللي او هرې طایفې ځانته یوه پنا ګاه لټولې، او ځان یې څه شي او ډیر ترسیه کړی.
چا د غربیت په خونه کښې اړولي او چا دقومیت په مرغانچه کښې ځان ځای کړی. مسلمانان په فراخ باغ د دین او دیانت کښې پراته او دیوه باغوان لاس لاندې تربیه کیږي، په دې باغ کښې هرقسم بوټې او هر راز ګلان اووني چې هریو بیله مزه بیله میوه علیحده رنګ او ګوښې فایده لري موجود دي، تر انګورو پورې د هرځای میوه پیداکیږي، او د هر چا خوله پرې خوږیږي.
دا باغ خصوصي نه دی، د هرچا زړه چې ورته وشي په یوه کلمه کلپ ورته خلاصیږي او ور ورته بیرته کیږي. (۱)

دمحبت لیوال

راشه چې زه خپل زړګي ته مراجعت وکړم چې په دغه حساسه نړۍ کښې د مینې او محبت څه یادګارونه پاتې دي او که نه! دغه زړګی چې دمحبت په هر راز لوموکښې نښتی او دعشق په پنجرو کښې یې ډیر ریاضتونه ایستلي دې ګوندې دعشق او مینې تیر حالونه لکه د سینما فلمونه یو یو راته ښکاره کړي او دا راته ووایي چې عشق او محبت په انسان باندې څه کوي ترڅو چې ددنیا په مخ د حسن او جما ل مظاهر لید ل کیږي او دانسان په سترګو کښې د لیدلو او کتلو احساس وي، هرومرو به دانسان په زړه کښې یوډو ل مینه او د یوشي محبت وي مګر محبتونه ټو ل یو راز نه دي اونه یې اغیزه دانسان په زړه کښې په یو ډو ل وي بعضې محبتونه دي چې ډیر ژر دانسان له زړه محوه کیږي او هیڅ اثریې نه پاتې کیږي.
هو! انسان کله کله خپل زړه په لمر او سپوږمۍ او داسمان په ستورو هم بایلي مګر کوم وخت چې هغه ورته لویدونکی او پریوتونکی ښکاره شي نو ډیر ژر ورځنې بیزاره شي او په یوه داسې ذات پسې ګرځي چې هغه هیڅکله نه محوه کیږي او تل ترتله وي.
دا راز محبت د انسان جسم او روح دواړه داسې رڼا کوي، چې بیا لمر اوسپوږمۍ هم ورته له شرمه کتلی نشي مګر دامحبت په هر زړه کښې نه پیداکیږي او نه د هر چالاس وررسیږي داپاک محبت دی اوپه داسې زړه کښې ځای نیسي چې هلته بل هیڅ محبت لاره نه لري.
هرکله چې محبتونه راز راز اوډو ل ډول دي او په هیڅ وخت کښې دانسان زړه چې دمحبت نړۍ ورته وواېو له مینې تش او خالي

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۷ کال، ۱ ګڼه ۴۵ . ۴۶ مخونه.

نه وي نو زه به اوس خپل زړګي ته رجوع وکړم او هغه ټول محبتونه به يو يو راپه زړه کړم چې په دغه نړۍ کښې پيداشوي او بيا ورک شوي دي.
ښه مې په يادديځ کله چې زه په کو ځوکښې له وروسره ګرزيدم او کورکښې به مې څه کول زما په زړه کښې بې له محبته بل هيڅ شی نه و، زه په همدغه وخت کښې محبت د خپل مورله غيږې او د کاله له خلکو بيل کړی او له پرديو هلکانو سره يې ملګری کړی وم.
زه به هغه وخت د خپلې مورله څنګه پاڅيدم اوپه منډه به باندې تلم، که هغې به ماته هر څومره نارې وهلې مابه سترګې نه وراړولې ځکه چې خپلو ملګرو ته به ورتلم او هغوئ به مې لټول.
زه به د هغوئ خوږې مرکې ته داسې په شوق، ورتلم لکه يومين چې په نيمه شپه کښې د خپلې معشوقې حضور ته په څه طمع ځي او بل هيڅاته يې پام نه وي مګر کوم اميدونه چې يومين خپلې معشوقې دوصا ل په وخت کښې لري زما په زړه کښې به هغه شان يوه ارزو هم نه وه او نه به مې د دغسې شيانو تصور کولی شو. زما محبت په دغه وخت کښې په هيڅ راز مادي او معنوي اغراضو بنا نه و، په دغه حين کښې ما هر راز مرسته اوښيګڼه دمحبت لپاره کوله مګرد هيڅ شي لپاره به مې له چاسره محبت نه کاوه. زما محبت په دغه وخت کښې يو پاک او مجرد محبت و چې په هيڅ ډول اغراضو نه و ککړشوي، مګرڅه موده وروسته چې ما دخپلو همدغو ملګرو په ښکلو مخونو او معنی داروسترګو کښې بعضې کيفيتونه وليدی شوه، نوزه له يوبل شان محبت سره اشناشوم او زما په زړه کښې دهغوئ په نسبت يوبل راز مينه پيداشوه پدغه وخت کښې زما زړګی لکه يوه وړه کښتۍ دمحبت په درياب کې ولويده چې د مينې او عشق موجونو او چپو وربانديځ لوبې کولې.
لدې محبت سره زښت ډير اظطراب او ناقراري ملګرې وه چې هميشه به زه له مشکلاتو سره مخامخ کيدم مګردغه ټول مشکلات، مينې او محبت زما په نظرکښې دومره اسانه کړي وو چې مابه ورځنې خونداخستلو.
په دې وخت کښې زما په زړګي کښې مينې او محبت داسې تنده پيداکړې وه چې ددغه درياب ټو ل اوبه يې وڅې کړې او په وچ ډګرپاتې شو.
څنګه چې دغه اضطراب او ناقراري ورکه شوه او زما زړګی لکه مړی ياويده لږ څه له سرګردانۍ خلاص شو، نه پوهيږم چې بياله کومې خواد محبت نسيم راوالوت او زما په زړه کښې يې لکه دپسرلي هوابيا د مينې احساس ژوندی کړ، په دې وخت کښې زه د خپل مفاد لپاره هر طرف ليوا ل او سرګردان ګرزيدم چې يوه شيبه به هم قرارنه کيناستم، زما زړګی په دې حا ل کښې هم دمحبت له پنجو خلاص نه و، مګر دومره شوی و، چې زما په نظرکښې يې له هر شي ځينې مفاد ښايسته کړي و، چې ما خپل زړه کلک وريورې تړلی او هر طرف ته به په همدغه نيت ګرزيدم.
زما زړګی پدې وخت کښې هم هيڅکله نه دی قانع شوی او لکه دملنګانو کچکول هرڅومره چې به پخپلو خواهشاتو ډکيده سمدلاسه به بيرته تشيده او نورڅه به يې غوښته. پدې محبت کښې ما هر راز ذلت او تحقير قبلولو او دخپل مفاد لپاره به تل دنومورو او غټو خلکو په وره کښې ولاړوم چې دوئ به راته له هر چا ځنې ښه ښکاره کيدل او له همدوی سره به مې مينه لرله.
مګر دامينه اساسي اواصلي نه وه ترڅو چې ما خپل مفاد ددوئ په کورکښې ليده، له دوئ سره به مې مينه درلوده اوددوئ احترام به مې کاوه اوکله به مې چې دغه طمع ددوئ له وره پرې شوه نوبيا به مې پيژندل هم نه.
کوم وخت چې داحرص يا دامحبت زما په زړه کښې سوړشو او زه ورځنې خلاص شوم ددې دنيا هر څه راته فاني اوتيريدونکې ښکاره شوه نو خپله مينه مې ورځنې وشکوله. ددنيا هر څه مې نوروته پريښودل او ما له يوبل عالم سره لاره پيداکړه، هغه پخوانی محبت مې له زړه ومينځل شو، او يوبل ډول محبت پکې ځای ونيولو.
پدې محبت کښې هيڅ قسم اضطراب نه شته بلکې زياته ډاډينه اوقراري پکې ليدله کيږي، دامحبت هيڅکله نه محوه کيږي چې له فاني اومحوه کيدونکو شيانو سره تعلق اورابطه نلري.
اوس که زه پدی عالم کښې هم له چاسره محبت او مينه لرم هغه به له داسې شيانو لپاره وي چې هيڅکله نه ورکيږي.
هو! زه خواوس لکه بلبل او بورا داسې نه يم چې په ظاهري ښکليتوب وغوليږم او ددې جهان په هغو ګلانو پورې زړه وتړم چې ډيرژرفناکيږي او دمني باد يې هرې خواته وړي.
زه د داسې څه لپاره له چاسره د لږې مودې لپاره مينه نه پيدا کوم، زه اوس په دنيا کې له داسو خلکو سره مينه او محبت لرم چې هغوئ يوه داسې پټه او معنوي پانګه لري، چې په هيڅ شا ن نه ضايع کيږي او دزمانې سيلاب يې نه شي وړلی. داپانګه دانسان

هغه معنوي او اخلاقي موجوديت دی چې په هيڅ وخت کښې خپل حسن او قيمت نه بايلي مګر هر څوک يې نلري او نه د هرچا په برخه کيږي.
دا د انسان هغه ثروت دی چې په دنيا کښې ورباندې ښه نوم او عام محبوبيت ګټي اوپه اخرت کښې ورباندې د خدای (ج) رضا لاس ته راولي.
نوکه څوک غواړي چې په دنيا کښې دزړونو مملکت لاندې کړي او دغه رازجهانګيري يې په نصيب شي هغه بايد په همدغه شي دخلکو زړونه خپل کړي او خپل مينه پکې ځای کاندي.
په دنيا کښې بل هيڅ شی نشته چې دانسان په زړه کښې لکه ښه اخلاق با دوامه اوعميق تاثير وکړی شي، همدغه شی دی چې انسان ته دنورو د تسخيرلپاره ورکړشوی، او دی ورباندې له نورو امتيازپيداکوي(۱)

پوهه او معرفت

کله چې د تورو شپو په تورتم کښې راته سل راز شيشکې او پيريان ښکاريدل او زه به ورځنې په خوب کښې هم ويريدم نن هغه شيان يو نه وينم. نه پوهيږم چې څه وخت زما نظربل رازؤ، اوکه دغو پټو مخلوقاتو راسره اشنايي درلوده، ما پخپلو سترګود ښاپيريانو رانجه پورې کړې وو، که مې دکوم پيراو فقير خولې په سرکړې وه، هرڅه چې و، او هرګمان چې ته کوې خو زه چې کله ماخستن يوازې له کوره ووتم او کانې، بوتې به راته دپيريانو لښکر جوړشو او هرشي به زما په نظرکښې بل راز جلوه کوله.
يوه شپه چې يوازې له کاله ووتم او له کلي بهر شوم نا څاپه راته يوه توره بلا راښکاره شوه او زما په زړه کښې يې عجيب او غريب حرکت پيداکړ، هرې خواته چې مې سترګې اړولې د خوف او ويرې نا اشنا شجه مې په مخکې ولاړه وه، دپلرو اونيکونو هديره راته د بلاګانو مينه او دپيريانو کور ښکاره کيده. له هرې شناختې راته سل پيريه جوړ شوه او زه يې په سل راز موهومو عذابونو سره ويرولم، دوطن کانې او بوټې راته روې، او شيشکې شوې چې زما زړه يې له ګوګله ايسته او هرډول ويروونکې خيالات اوتصورات يې راته پيداکول، هيڅ نه پوهيدم چې له ماسره به څه کيږي او څه به راته پيښيږي مګر خومره چې توره بلاراته نژدې کيده هغومره زه به دمرګ او فنا لورته وراندې کيدم او يقين مې درلود چې په هيڅ راز ورڅخه نشم خلاصيدلی ځکه چې دا هماغه بلاوه چې دکلي ټول هلکان ورځنې ويريدل او هره شپه يې د لوبو په ميدانوکښې ددوهې په غاړه ياد تناره په سرکيسې اوخبرې کيدلې.
همدغه شيبه زما دژوندون روستی ساعت او اخره برخه وه چې بايدله خپلو ټولو ارزوګانو سره دواع وکړم او ځان دمرګ بيرحمه پنجوته وسپارم.
ډيرافسوسونه مې وکړه چې پدې وخت کښې ولې له خپل کوره راووتلم او ددغې بدبختۍ استقبا ل مې کاوه، مګرپه افسوس او حسرت نو څه کيږي، څه شی چې سرې ته تقدير پيښوي هغه پيښيږي او داروستی عقل له هيچا سره رومبې نه وي، ډيرځله سړی په ځينو ارادو پسې له کوره بهر شي مګر نه پوهيږي چې په لاره کښې ورته څه پيښيږي او څه کيږي. که چيرې انسان دغه رازپيښې پخواله پيښيدو ليدلی هيڅکله به يې دخپلو ټولو ارادو تعقيب نه کاوه اولکه يوشل به ځای په ځای ناست و هيڅکله به له کنډو کپرو او ګرنګو څخه نه لويده ځکه چې تل دسکون په يوه داسې ګرنګ کښې پروت و چې راپورته کيدی نشو.
ددغې شپې او دغه حا ل تصوير زه داسې اوس ښه نشم کولی اونه يې تاسې هغسې احساس کولی شئ. زما افکار په دغه وخت کښې ټول دخوف يوې تورې نقطې ته متوجه و او بې له خوفه مې نورهيڅ نه ليدل، هيڅوک نه و چې زه يې له دغې بلا خلاص کړی وای، ياورته دا اميدشوی وای. پخپل وطن کښې له خپل کور او کلي څخه څوقدمه هغه خوا زه بې وزلی، بې اسرې او

(۱) کابل مجله، ۱۳۱۹، ۱۱ ګڼه ۳_ ٤ مخونه.

بيکسه وم هيچاته مې څه هيله نه درلوده له خپلو او خپلوانو، ملګرو او اشنايانو مور اوپلار څخه اميد قطع شو او په تمامه معنی راته ځان يوازې اوبې مرستې ښکاره شو.
نه پوهيږم چې کله به په تاسې باندې دغسې حا ل راغلی وي چې اوس ددې کلماتو په معنی پوه شئ او زما په تيرشوی حا ل لږ څه رحم وکړئ که يه ؟ که تاسې له دغسې زمان او مکان سره اشنا نه ياست اودغه راز مونه دی ليدلی. زما خبرې به خدايږو چې څه و بولئ د افادې قوه هم دلته ډيره ضعيفه ده، دهغه حا ل دتصوير او تقرير لپاره لاتراوسه کلمات نه دي وضع شوي او که وضع شوي هم زه يې داستعما ل په چل نه پوهيږم، ددغسې فجيع حا ل تصوير راته ډيرګران ښکاري، زه هيڅکله ديته نه يم حاضر چې دخيا ل په عالم کښې بيرته هغه حا ل ته رجوع وکړم او بياتاسې ته ددې کيسې جزيات او واړه ټکي پوره بيان کړم، که چيرې دنيا تکرار هم قبول کړي او زه بيرته کوچنی شم، هماغه شپه بياراشي او زه په هماغه تورو شپو تورو پردوکښې داحا ل بيا ووينم يقين دی چې په هغه حا ل کښې هيڅ نشم ليکلی او تاسئ نشم پوهولی که داهم وشي او داټول غير ممکن شيان امکان پيداکړي بياهم يقين نلرم چې د اروېدونکو زړه به زما په حا ل وسوزي او څه چې په ماتير شوي وي دوئ به يې په اوريدلو هغسې متاثر شي، دليدو او اوريدو دومره فرق دی لکه درانده او بينا نو بيا ويلی شم چې دهربد بخت حا ل ستاسې په نزدله يوې کيسې اوافسانې نه زيات اهميت نلري، هميشه اوپه هرځای کښې دبدې ورځې دخاوندانو حا ل دنوروليپاره قا ل شي. په هرځای کښې ځمکه هماغه سوزي چې اور پرې بليږي په هر هيوادکښې پردی غم نيم اختروي، هيڅکله داسې نه دي شوي چې دسترګوکارله غوړو واخستيل شي يادېوي سترګې په ړوندوالي دبلې سترګې بينا لړه شي. داټول هغه ممتنعات دي چې فرض يې هم ممتنع دی نوزه هيڅکله له تاسې دانه غواړم چې تاسې دې زما دحا ل داسې احساس وکړئ لکه چې ماکړيدی. زه همدومره غواړم چې زما په حق کښې يو مشکل حا ل قبول کړئ او دويرې سخت عذاب وګڼئ زه په دغه وخت کښې نورله خپله حاله خبرنه شوم اوونه پوهيدم چې ځمکه مې له پښونه کومې خواته ولاړه او زما دوينو په جريان کښې څه تغيرراغی، خو هر څه رانه هيرشوه او نورمې دخوف احساس هم ونکړای شو. تاسې فرض کړئ چې زه هم لکه يو بې حس او بې شعوره کاڼی په دغه بيديا کښې پريوتم چې عقل اوشعور، احساس اوخيا ل هرڅه را نه ولاړل او بيخې يوازې پاتې شوم. دا حا ل که څه هم يو موقتي مرګ و چې څوک به يې نه خوښوي او جمادي حالت به يې بولي خوزه يې له دغسې مهيب او ويرونکي ژوندون خلاص کړم او دټولو غمونو په مخ کښې حايل شو.
څه شيبه وروسته چې دا حا ل هم لکه دانسان نوربه اوبد حالونه له سترګو پناه شو اوما خپلې سترګې وغړولې بې له دينه چې ورورمې ترڅنګ ناست و او زما تلې او لاسونه يې مښل بل هيڅوک او هيڅ شی نه و. کومه توره بلاچې زه يې يوه شيبه مخکې ويرولم او ژوندون يې راته يولوی غم اوسخت عذاب ګرزولی و هغه مې سکنی ورور او دخپل کاله سړی و.
وګورئ!! کله کله سړي ته خپل خواخوږي اوخپلوان بلاکيږي او په بله بڼه يې ويني يعنې لکه يوسف خپل ورور ورته ليوه شي او په بلاګانو يې خوري.
دغه راز تياره اوتورتم چې په هرځای کښې وي هلته سړي ته دغسې حالونه پيښيږي چې له خپلو ورونو څخه هم ويريږي اوهغه څوک چې دده مټ اوبازووي دخپل بدګمان په اټرکښې ورته لکه بلاداسې ايسي، ددغسې تيارې نسبت که څه هم په ظاهره تورو شپوته کيږي مګر په حقيقت کښې له ناپوهۍ او نه پيژندلو څخه پيداکيږي، په کوم ځای کښې چې دجهل او ناداني تورې پردې دخلکو په سترګو غوړيدلې وي هلته سړي ته هرڅوک نااشنايسي او دخپل کور وکلي خلک ورته د راز راز بلاګانو په ډول معلوميږي ، هر چانه يې په زړه کښې ويره کيږي او په شپانه باندې دليوه ګمان کوي، بې له ويرې بل شی نه پيژني او بېله بد ګمانۍ او دخوف له تخيل څخه نورڅه نلري. همدغه سبب دی چې ناپوهووګړوته (چې په کوم ځای کښې وي) يو حاکم داسې ښکاري لکه په توره شپه کښې سړي ته خپل ورورله ليرې ځان وښيي او دی يې نه پيژني. يعنې هغه څوک چې بايد دوئ يې دخپلو حقوقو او خپل ځان حامي وګڼي په زړه کښې ورسره مينه او علاقه پيداکړي، ليرې ورځنې ګرزې او له ډاره ورته نږدې کيدی نشي، ځکه چې هغه ورته خپل ځان نه وي معرفي کړی او نه د پيژندلو په اټرکښې ورته بل شان ښکاري.
بې علمه خلکو ته معارف هم داسې په نظر ورځي لکه چې يو عالم جهل او ناپوهی ته ګوري مګرهغه کسان چې له علم او معرفت سره اشناشي او معارف وپيژني لکه ترې ورپسې وچې شونډې ګرځي او هرې خواته ورپسې هڅه کوي، په رښتيا چې اشنايي او پيژندنه د خلکو ميل او محبت ډيرښه جلبوي او هغه لوی خلک چې پدې راز پوه شوي دي ډيره ښه استفاده ورځنې کولی شي.

تاسې به ډېر شيان او ډېرخلک ليدلی وي چې په اول کښې ورځنې ويريدلي او ښه درته نه ښکاره کيدل مګروروسته چې ورسره اشناشوي ياست او پيژندلي مودي اوس به درته محبوب اوښه ښکاره کيږي، يو وخت وچې انسان په دنيا کښې له هرڅه ويريده، داسمان له ستورو او لمر و سپوږمۍ څخه يې هم ډار درلود، دتالندې له اوازه او له بريښنا څخه به په څمڅو اوغارو کښې پټيده مګراوس ورته يوشاعرانه منظر ايسي او شعرونه پرې وايي ځکه چې پوهې او معرفت، علم او پيژندګلوي د ډار او ويرې طلسمونه مات کړه او انسان ته يې ډېرزيات جرائت ورکړ. دهمدې لامله اوس څوک اور او اوبو څخه نه ويريږي او نه ستورو او ارباب الانواعو ته هغسې سجدې کوي.

هو! پوهه! او معرفت علم او پيژندنه يو قوت دی چې په دريابونو کښې يې نهنګان او په غرو کښې يې پړانګان او ليوان ورك کړه، داوهامو او خرافاتو دتورو کيږديو مراندې يې پريکړې، دديوانو او ښاپيريانو کيسې ورکې کړې، دشيشکو او روو ډارېې دخلکو له زړه نه و ايست او دمرګ ويره يې هم په زړونو کښې کمه کړه، دمصر دفرعونانو او ارباب الانواعو کيسه ختمه شوه او دجوګيانو خونې هم چوړې شوې. د اور هغه لمبې مړې شوې چې خلکو به يې بندګي کوله او دکوډګرو بيرغونه هم ړنګ اونسکورشوه.

کوم ملت چې غواړي خپل هيواد کښې هر راز مکروبونه ورک کړي او دغه ټولې بلاګانې ووژني، زړونه له دغه راز تصوراتو څخه، او خيالات له موهو مو انديښنو څخه وژغوري، جرات او شجاعت وروزي او انسان کښې يو روحي اومعنوي قوت وپالي دبدو ګمانونو او ويرونکو تخيلاتو ښه علاج وکړي او انسان ته هر څه په رڼا کښې ښکاره کړي او انسان ته هر څه په رڼا کښې څنګه چې وي هغسې وښيي هغه هرګوره دعلم او پوهې درڼا په خپرولو کښې کوښښ کوي او دغه راز تيارې پخپل وطن کښې ورکوي.

زما د ويرې کيسه که څه هم زما دکوچنيتوب دشپو او ورځو د لوبې افسانې يا ډار مې يوه وړه برخه او کوچنۍ صحنه ده مګر د اجتماعي حيات مرموز او اسرار او رازونه پکې پراته دي چې دحا ل په ژبه يولوی تعليم او مهم درس بلل کيږي.

که سړی ددنيا واقعاتو او خپلو مختلفو حالاتوته په بې اعتنايي نه ګوري او له هغو روياو څخه چې په ويښه يې ويني نتايج اخلي يقين دی چې ډيرښه ښه علمي اوعملي اساسونه لاس ته ورځي چې سړی يې په ډيرو نظري مطالعاتو کښې نشي پيداکولی همدغه قيمتي اساسونه دي چې دنن ورځې تازه او مهم علوم پرې بناشوي دي اوسړي ته په ژوندانه کښې نوې نوې لارې ښيي نو هيڅکله دغسې واقعاتو ته په عادي نظرمه ګورئ او بې نتيجې اخيستلو يې مه پريږدئ د ژوندانه راز پخپل ژوندون کښې ولټوي او دعلم دتجربو مخ هم د حيات په هنداره کښې وګورئ!!!

تاسې به ډېرځله ديوې عملي مسئلې په ډول اوريدلي وي چې انسان دمجهول شي دښمن دی او په کوم شي چې نه پوهيږي ياپې نه پيژني هغه ورته ښه نه ښکاره کيږي، ما هم له ډيرو خلکو يوه فلسفي کلمه (المر عدو لما جهل) اوريدلي ده مګر هغسې پرې نه يم پوهيدلی چې دژوندانه معلم او ښوونکي راته دا مبهه معنی وښودله او زما په زړه کښې يې لکه دکاڼې نقش ثبت او رسم کړه.

څه شی چې يو عالم يا فيلسوف پرې پوهيږي هغه ما لکه يو صوفي په سترګو وليد او څه چې دنورو لپاره حصولي علم بلل کيږي زما لپاره حضوري علم وګرزيده. هغه څه چې ځينې خلک يې وايي اوپرې پوهيږي نه، زما لپاره يوه نه هيريدونکي خاطره شوه چې هيڅکله يې نه هيروم او که رښتيا ووايم هيڅکله يې نه شم هيرولی.

زما په ژوندانه کښې دغسې ډېر اسرار او رموز شته چې زه يې بې کلماتو او الفاظو په ځينو شيانو پوه کړې يم ما ته يې په توره شپه او داسې ځای کښې چې سترګه په سترګه نه ښکاريده ډېرڅه رانبودلي دي او زه يې ملاکړی يم.

هغه څه چې خلک يې دکتاب په پاڼو کښې ويني ما دزړه په سيپاره کښې ولوستل، که څوک غواړي چې دغه بې صوته تعليم حاصل کړي او لکه طوطي له نورونه تشې خبرې زده نکړې پخپل ګريوان کښې دې سرښکته کړي او د خپلو خاطراتو په دفتر کښې دې د ژوندانه په اسرارو ځان پوه کړي يعنې له نحوي ضمير څخه دې نفسي ضميرته مخ راوګرزوي اوهر څه دې له ځانه وغواړي دهمدغه ضمير حالات دې ځانته معلوم کړي او له همدغې کړکۍ څخه دې پوهې اومعرفت ته لاره پيداکړي.(۱)

د زړه پوښتني

په هغه تورتم کښې چې غل او کاروانی نه پيژندل کيږي دحيات اوبه څه قيمت لري؟ هغه پوهه چې دشيطان له کوره وي، هغه

---

(۱).کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۱ګڼه، ۵_ ۸ مخونه

اودس چې دمظلوم په وينو يا ديتيم په اوښکو کيږي، هغه کتاب چې دنا حقو دعوو لپاره پکې لارې لټول کيږي، هغه ملګرې چې سړی له ځان سره په کړو لاروبيايي......

څه يې وبولو؟

کوم ړوند چې د امسا په ځای تورو مارانو ته لاس اچوي، کوم کوڼ چې خبره نه اوري او ورته خاندي، هغه سپوږمۍ چې غلوته لاره ښيي اوپه مينو پسې مشالونه ګرزوي..........

څه په کار؟ هغه لوی سړی چې د وړو مرغانو په دام کښې نښلي يا دغښوپه جا ل کښې بنديږي او دخوشامد ګرو دتشي وينا له اغيزې ځان نشي خلاصولی څوک دی؟

کو م زړه چې داحساس په اور کړيږي او دا سوی په پټه خوله زغمي، کوم فکر چې پخپل مخکې فولادي ديوالونه ويني، هغه تږي چې په اوبوکښې وژونکي ذهر ګوري...... دهغو په حا ل رحم نه دی په کار؟

هغه کسان چې سترګې لري او ژبه نه لري، په غوږو اوري او په زړه کښې نه پوهيږي، هغه څوک چې دخپل کورماران او لړمان نشي وژلي، هغه کورونه چې دزورور سيلاب په لاره کښې دي اياد رحم اوشفقت حق نلري؟؟ (۱)

د ژوندانه روح

ته خپل زړه کښې ښې سترګې وغړوه او خپلو اشنايانوته په غړولو سترګو وګوره! چې تا دوئ په کوم صفت غوره کړيدي؟؟

تول دعلم او فضل خاوندان دي؟ ما ل او دولت يې ډير دي؟ دهيواد له مشرانو او غټانو څخه شميرل کيږي؟ له نورو نه پکې پوهه او هوښياري زياته ده؟ که کوم بل داسې صفت پکې شته چې په نوروکښې نشته او يوازې همدوئ يې لري؟

هريو د دنيا له لوړو او عالي مکتبونه راوتلي دي؟ هريو دلوړې څوکۍ اوسترمقام خاوند دی؟

له عيبونو اونقايصونه خلاص دي؟ او هيڅ نيمګړتيا نلري ؟؟ نه نه هيڅکله داسې نه ده او په هيڅ ډول زه دانشم منلی.

ته هم پوهيږې او ماته هم معلومه ده چې ستاپه اشنايانو او دوستانو کښې هم هغه عيبونه پيداکيږي چې په نورو کښې شته. ستا اشنايان هم له نورو انسانانو نه څه فوق العاده امتيازنلري او نه له اسمانه راښکته شوي دي مګر مينه او محبت يې درته ښکلې او ښاغلي ښيي. ستا په ملګرو او دوستانو کښې بې علمه اوبيسو اده خلک هم شته مګر نور بيسوادان ستا خصور ته لاره نلري.

ځينو پوهانو ته د اشنايۍ اوقدر په سترګو ګورې مګرځينې نور په نامه پيژنې اوبس ټول بډايان هم تاته يو راز نه ښکاره کيږي، له يوه سره مينه لرې او له بل نه نفرت کوې، دلوړو رتبو او منصبو خاوندان هم تا ته يو راز نه يسې، په هره طبقه کښې اشنا او نا اشنادرته ډير فرق لري، دلته خوار اوبډای کمالدار اوبې کماله هيڅ معنی نلري او نه ستا اشنايي له دې شيانو پيداشويده. مينه تل له مينې پيداکيږي او اشنايي له دې شيانو هغه خو ايوبل شی غواړي چې کله يې سړی په بې نامه او بې نشانه خلکو کښې پيداکوي اوکله دعلم وکما ل، ما ل او دولت په خاوندانو کښې وليدل شي.

کله يو عادي او معمولي سړی د چا په نظرکښې ګران اوښاغلی شي اوکله ښوښو خلکوته سړی دنفرت په نظرګوري.

هرکله چې تا ته سره له هغو احتياجاتو چې ته يې لرې په يوازې علم او تش جاه و جلال څوک نشي ګرانيدلی او په تنها مال او کمال ستا اشنايي دچاپه نصيب کيږي، نوپه هغه بې نياز ملکوتي مقام کښې به داشيان څه قيمت ولري چې هلته دې شيانو ته هيڅ احتياج نشته او بې له اخلاص او مينې بل شی ځان نشي ښکاره کولی، ځکه چې ته هيڅ نا اشنا له اشنا سره نه برابر وې، او هيڅ شی بې له مينې او محبته نه خوښوې ګمان مه کوه چې ستا جما ل او کما ل به بې له مينې او محبته ځای ونيسي يابه چاته ګران شي. که دلوی خدای په حضور کښې هغه مقام غواړې چې دخدای ددوستانو په نصيب کيږي، که دشاهانو او مشرانو په دربار کښې قرب او منزلت لټوې که له يوه خوار او غريب نه درښتيانی ملګرتيا ارزو لرې پخپل زړه کښې مينه او محبت پيداکړه.

هرسړی په هروخت کښې دمينې او محبت وړی دی او لوی خدای هم دمومنانو شديد محبت ستايي. هغه راز ژوندون چې هر څوک يې ارمان کوي اونه يې شي پيداکولی.

هغه شی چې خلک يې سعادت او خوشحالي بولي، هغه خوند چې سړی يې په سرو او سپينو يا خوندورو خوراکو کښې نشي موندلی په يو ه شي کښې پيداکيږي چې دځمکې، خلک ورته محبت وايي او په اسمانو کښې دژوندانه روح بلل کيږي.(۲)

---

(۱) کابل مجله ، ۱۳۲۳ کال، ۶ ګڼه، ۲۳ مخ.   (۲) کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۶ ګڼه ، ۲۳ _ ۲۴ مخونه

دمشرانو عشق

څوک چې لوی شي او دمشرتوب لوړې درجې ته ورسیږي هغه بیاپه دغسې ډیوو چې په یوه یوه کورکښې بلیږي ځان نه سیزي او نه لکه کشران او واړه افراد په کوم سپین مخ یا ملالو سترګو زړه بایلي.

هو! دغه زړه دومره وړیانه وي چې په دغسې عادي شیان مبتلا اوپه فاني ګلونو پسې لیوا ل شي. هغه هیڅکله ددنیا په سرو او سپینو داسې نه مین کیږي چې لکه یو په ما ل مین سوداګر شپه او ورځ په دغه غم کښې ورک شي او بل هیڅ شي ته یې پام نه وي.

ما ل لا څه چې د خپل ځان، خپلې کورنۍ، خپلو لوڼو، زامنو په مینه او دوستۍ کښې هم دومره ځان ورکوي چې نورهیڅ نه پیژني او هرڅه هیرکړي، بلکې دغه ټول محبتونه چې واړه خلک یې لري په یوه محبت باندې قربانوي چې هغه دټولنې او ملک عشق بلل کیږي او پدې لاره کښې هر راز زیار او زحمت قبلوي او هیڅ راز موانع ته اهمیت نه ورکوي. د همدغه عشق په اثر کې د ملتو مشران پخپل ملت باندې د هر راز اطاعت حق ثابتوي او دا وربادې لازموي چې تر پیړیو پیړیو خپل ځان د دوئ مرحون او مدیون وګڼي ځکه چې دغسې مشر د یوه ملت د پلار او بابا مثا ل لري چې دټولنې هرفرد دغه راز معنوي پلارولي پیژني او احساس یې کوي. یعنې لکه چې یو طفل پخپل طفلانه حالت او داسې وخت کې چې له معانیو او مفهوماتو سره ښه نه وي اشنا خپل پلار پیژني اوخپل ځا ن په غیږ کې وغورځوي، ټولنه هم که د لوړ تعلیم خاونه وي او که نه وي دتهذیب او تمدن لوړې درجې ته رسیدلې وي اوکه نه، د خپلو خواږو او او زړه سوانه مشرانو د مینې او پیرزوینې احساس کوي او خپل ځان سره له ټول مادي او معنوي موجودیته ددوئ د عاطفې او شفقت په غیږ کې اچوي او خپل مقدرات ورسپاري ځکه چې عشق او محبت ارومرو دمعشوق او محبوب په زړه اغیزه کوي او د مینې په حقوقو یې پوهوي دلته باید تاسې عشق او مینه دحسن او جما ل له عشق څخه بیل کړئ او هغه منظره له سترګو لرې کړئ چې دګل اوبلبل یا دمجنون او لیلی په مینه کښې یې ګورئ.

زموږ مقصد دلته هغه راز مینه ده چې دپلار او زوی، د خوږو ملګرو، دمرشد او مرید، د استاذ اوشاګرد، دمشراو کشر په زړونو کښې وي چې بې له غمخوري او خیر خواهۍ څخه نورمظاهر نلري. پدې عشق کښې ناز او نیاز، هجر او وصال بې پروایې او تغافل نه ځاییږي او نه پکې رقیب او ریبار شته، دامینه له هغې مینې څخه فیض او رڼا اخلي چې یو رښتیا نی بنده یې له خپل خدای سره لري او د یوه حقیقي صوفي په زړه کې ځای لري.

له دې مینې سره رحم و عاطفه، متانت او ثبات همدردي او شفقت ملګري وي اوله هر راز تهمتونو څخه یې لمن پاکه وي، دلته لیونتوب او لیوالتیا دصحر ا ګرزیده له خپلواو پردیو بیلیده هیڅ نه وي او نه پکې دمعشوقه له لاسه شکایت یاله رقیبانو سره حسد لیدل کیږي.

له دې مینې سره انسان دمور په غیږ او دپلار په څنګ کښې اشنا کیږي مګر دښکلو مینه له ګل او بلبل څخه اخیستل کیږي چې بهار او خزان پکې لوی دخل لري او فریادونه، اغزي د غوټۍ دلتنګې هر هر څه پکې شته او دشکایت هنګامه ورځنې پیداکیږي پدې مینه کښې د روح اشنایې او توافق په کار دی مګرپه دغه مینه کښې دسترګوقبول او کتنه تاثیر لري.

هلته پتنګان په بلو ډیوو ځانو نه سیزي مګر دلته مینان یو دبل په سر سیورۍ کیږي، د غمجنو زړونو دپاره پټۍ جوړوي او دتورو شپو خاوندانو ته ډیوې بلوي.

هو! سړی تریوه وخته بې له رنګونو اوښکلو څیرو څخه نورڅه نشي لیدلی او دهمدغې مینې جاذبه یې ځانته راکاږي ځینې کسان لابې له مادیاتو اوما ل و دولت څخه بل شی نه پیژني او همدغه شی خپله فایده بولي، بعضې په ځینو نومونو پسې لیوا ل وي او د شهرت په بنګوپسې ګرد ګرزي، چې داټولې مرحلې طی شي او سترګې ښې پخې شي یعنې ددغه بشري کوچنیتوب دوره تمامه شي او انسان معنوي بلوغ ته ورسیږي یاپه بل عبارت دلویوالی اومشرتوب حق پیداکړي هغه ته بیا خپل کور وکلی، خپل ټبر او خپل هیواد تش الفاظ نه معلومیږي بلکې دغه کلي او پایدار مفهوم یې په نظرکښې یو بل راز جلوه کوي چې دخپلو غرو په څوکو، دصحرا په لمنو د وطن کاڼو او بوټو کښې یو ه داسې تجلیویني چې هرڅوک یې نشي لیدلی اوهرچاته ځان نه ښیي یعنې څنګه چې یو ښاپیرک ځلانده دلمر نشي لیدلی، یو کوچنې د زلمیتوب احساس نشي کولي، یو کارغه لکه یو بلبل دګل ښایست نه ویني،

ددې ټيټو ډيوو پتنګان دستورو ډيوو ته نه رسيږي، بې درده زړونه دردمنو له حالـه نه خبريږي، يومـورنـۍ ړونـد درنګـو نـو امتياز نشي کولی همدغه شان دغه ليلی هم دعادي خلکوله نظر ه پټه وي او هر څوک يې مخ نهويني.

همدغه سبب دی چې دوطن مينه دمليت عشق دځينو کسانو لپاره يوه خوشې خبره معلوميږي او دا باور نشي کولی چې څوک دی دوطن په عشق او دملت په مينه کښې عاشقانه بڼه پيداکړي او رښتيانی مين دې ورته وويل شي، داد ډير تعجب خبره ده چې يو سړی ديوې ښکلې پيغلې په عشق او مينه کښې فرهاد يا مجنون کيدی شي چې دخپل سرو ما ل، وقار او اعتبار خپلو او پردو څه اوخه.... هيڅ پروا نه کوي او په دغه لاره کښې هرڅه قربانوي او يو کامل انسان دملت دوستۍ په اغيزه دې حدته نشي رسيدلی چې ديوې جامعې په مينه کښې د يوه مين او عاشق حيثيت پيداکړي!!!

په کوم هيواد کښې چې دغه راز پتنګان نه ليدل کيږي او دا حقيقت ورته دومره نااشناوي چې منلی يې هم نشي يقين دی چې هلته وګړي دعشق او مينې په ابتدايي منازلوکښې پاتې دي او انساني شعور يو طفلانه او ابتدايي وضعيت لري، ددغسې ټبر په حال ډير افسوسونه په کار دي چې لوی سړی يې لکه کو چنيان بې له خپل شخصي او فردي کوره يا له خپلو ورونو او خويندو نور څوک نه پيژني او له خپلې کوڅې ماسوا د کلي نورې کوڅې ورته پردی ښکاريږي.

پدې عصر کښې ديوه ملت حقيقي او معنوي پانګه چې دهر راز پيشرفت او پرمخ تګ عامل بلل کيږي. همدغه دوطن عشق او دملت مينه ده چې داجتماعي شعور، دماغې انکشاف، لوړ تعليم او عالي تربيې صحيح معيار باله شي، ددې مينې وړانګې اوپلوشې لوړی ځل دهيواد دمشرانو او لويانو په زړونو رڼا غورځوي او بيايې نورخلک عملاً له دوئ څخه زده کوي او عموميت پيداکوي. مونږ بايد دامينه پيداکړو او دغه عالي عشق له خپلو مشرانو څخه زده کړو، دا عشق هم پټ نه پاتې کيږي او لکه مښک خپل ځان پخپله ښيي، نو ځکه يې څوک په تشو دعوو نشي ګټلی ، بلکې عملي مظاهرې غواړي يعنې داعشق په يوازې اه و فرياد او مصنوعي وضعيتونو نه ثابتيږي، بلکې له خپل راحت له خپلو شخصي اغراضو او دضرورت په وخت کښې له سراو ماله تيريدل او سل رازه ايثار اوقرباني غواړي. راشئ! چې ددې عالي مينې رښتيانی مظاهرې وکړو او خپلو مشرانو ته داڅرګندونه کړو چې مونږ ستاسې له پاکو زړونو څخه ددغې رڼا اقتباس کړيدی او دوطن اومليت په صحيح مفهوم او حقيقي عشق پوهيدلي يو.

راشئ چې دخو دخواهۍ او ټيټو مينو مراندې او تنا وونه پريکړو او دلمر وسپوږمۍ په خواکښې خپلې خيمې ودروو، راشئ چې اوس له دې کوچنيو ځالو والوزو اولوړ پروازونه وکړو، ترڅو پورې به لکه کوچنيان دخپل شخصي کورپه محدود غولي کښې خاړپوخې کوو!

راشئ! يوملي او وطني شعور پيداکړو او دوطن غرور رغو کاڼو بوټوته دپښتو ملت لوی او واړه، خوار اوبډای پوه او نا پوه ته دعشق اومينې په نظر وګورو لکه چې يو پلار خپل زوی يو ورور او يوخوا خوری مشر خپلو کشرانو ته ګوري. که داشعور او دااحساس ژوندی شي بيابه تاسې ته خپل هيواد بل راز ښکاري او ارو مرو به يو له بله ځاريږئ خوارو غريب ړوند اوشل دزړو اوشليدو جامو خاوندان به درته محبوب او دمينې وړ معلوميږي، هيچا ته به څوک په نفرت نه ګوري، يو بډای به د خوارانو دلداري کوي، يو عالم به نا پوهانو ته ښه لاره ښيي، يوطبيب به دمريضانو په علاج پسې لکه يو مين ليوا ل ګرد ګرزي او يو پياوړی غښتلی زلمی به ديوه ضعيف او ناتوان پيتې په اوږو اخلي. راشئ! چې همدغسې وکړو او ددغې مينې خوندو ګورو. کوم خوند چې ديوه حساس زړګي خاوند او يو زړه سواندی سړی ديو ه يتيم د اوښکو له پاکولو څخه اخلي، يا هغه خوشحالي چې يو دعو اطفو اوشفقت خاوند يې دبې وزلو او مظلومانو په مرسته او ملګر تيا کښې مومي هيڅکله يې پتنګان په ځان سيزلو، بلبلان دګلوپه عشق کښې نه مومي.

کوم کيف او لذت چې سړی يې په رحم او عاطفه، دزړه او ضمير په پيروۍ کښې حاصلوي هغه څوک په نندارو او تماشو کښې نشي پيداکولی او نه يې د هوا و هوس خاوندان احساس کولی شي.(۱)

---

(۱). کابل مجله، ۱۳۲۳ کال ، ۳ ګڼه ، ۵_ ۷ مخونه.

ستر قوت

ځوک وایي ما ل دی او ځوک یې په صنعت او تخینک کښې لټوي، ځینې وایي چې علم دی اوځینې یې په په ډیرو افرادود کې غواړي، مګرکله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډیرو لښکرو ترشا له هوایي طیارو نه پورته نظرکوي یو دا راز قوتویني چې پدې ټولو قوتو زورور اوغښتلی دی. له دې قوت سره نه اور او به مقاومت کولی شي او نه په توره اوعلم ورسره مقابله کیږي. داقوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که داقوت له یوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي ته یقین وکړه چې هیڅ نه په کاریږي او هرڅه ئې پردي دي.

بې عقیدې انسان هیڅ نه دي کړي او هیڅ نشي کولی، نه به یې وروسته تردې وکړي، ځوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یوداسې شی نه پیژني چې دا ټول ورځنې ځارکړي هغه نه د لویو کارو هیله هیڅ وخت نه کیږي.

عقیده په انسان کښې یو فعا ل عقل، نه ویریدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیداکوي چې هیڅوک او هیڅ شی یې مخه نشي نیولی.

دنړۍ په غولۍ کښې چې څه حق او نا حق جنګونه شویدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العادد مقاومت ښودلی هغه ارو مرو په یوه عقیده بنادی چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلیشو. عقیده په اصل کښې دانسان او حیوان حدفاصل دی چې دخپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ دډیرې ستاینې حق لري مګر وروسته چې یو خارجي وجود او جزیي مفهوم پیداکوي نو په دوو نوعو بیلیږي. چې حق اوباطل عقاید ورته وایي او په دواړو صورتونو کښې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې دچا لپاره ایمان او دچا لپاره مسلک شي. ځوک یې خپل نصب العین بولي او دځینو لپاره عشق او غایه ګرزي.

دا چې نن ځینې قومونه دملیت او وطنیت په نامه سرونه ورکوي بې له دینه چې یوه عقیده ورته ووایو بله معنی ورته نشو پیداکولی. همدارنګه کومو ملتونو چې د حق او حقیقت بیرغ او چت کړی او ددین لپاره جنګونه کړي هغوئ هم هرڅه دعقیدې په زور کړي دي.

همدغه سبب دی چې تراوسه پورې ددنیا ژوندیو اوقوي ملتونو هیڅکله عقیده نه ده بایللی او هیڅ وخت ندي بې عقیدې شوي او نه دعقیدو مرکزونه زړګونو کلوپه دنیا کښې وران شوي دي، همدغه یوه کعبه شریفه ده چې پکې خلکو بتانو ته سجدې کړیدي او هم ورځنې داسلامي عقیدې خاوندان طوافونه کوي. همدغه اروپایي ملتونه دي چې یووخت یې دصلیب لپاره سرونه ورکول اونن دوطن او ملیت لپاره خپلې وینې تویوي.

نو ویلی شو چې دوئ عقیده ورکه کړې نه ده بلکې بدله کړې یې د ه ځکه چې عقیده بدلیږي مګر ورکیږي نه، که تاسې ددنیا پاخه او زاړه ملتونه وګورئ، هلته په هر وخت کښې دیوې عقیدې رڼا ځلیږي او هیڅکله پکې دا ډیوه نده مړه شوې.

پدې حاضر عصر کښې هم هر ځای او په هرملت کښې یوه عقیده موجوده ده چې خلک ور ځینې قربانیږي. که تاسې کوم داسې ملت چیرته ګورئ چې هلته دعقیدې پابندي او د عقیدې لپاره هر راز ایثار او قربانۍ نه وینئ یقین وکړئ چې هغه ملت هیڅ وجودنلري او لکه داوبو ځګ په یوه آن کښې ورکیدونکی دی، بې عقیدګي هروخت د خامۍ او طفلۍ دلیل دی. په هر ځای کښې چې دملیت اساس نه وي ټینګ شوی او یا بیخې تشکیل شوی نه وي هلته عقیده هم څه موجودیت نلري که سړی دروح خوشحالي او دزړه اطمینان لټوي نو نه یې په ما ل او دولت کښې موندلی شي، نه یې دعلم او فلسفې په رڼا کښې ویني، نه په لوړو ماڼیو کې پیدا کیږي، نه یې سړی په زیب و زینت ، جاه و جلال او نورو افتخاراتو کښې لیدلی شي مګر دعقیدې خاوندان یې دخپلې عقیدې په لاره کښې په هرقدم کښې مومي او هرساعت یې استقبا ل کوي.

ځوک چې په یوه شي عقید ه لري او کوم اصل ته دعقیدې په سترګه ګوري هغه شی له نورو ټولو شیانو لوړ او پورته ګڼي او هیڅ ورسره نه برابر وي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان د عقیدې لپاره خپل ځان اوراو اوبو ته غورځوي او په ټولو خطراتو غلبه مومي، ځینې کسان به ځینې عقاید د اخرت لپاره مفید ګڼي مګر زه خویې په دنیاکښې هم لوی دولت او ستر قوت بولم، بلکه د انساني شعور یو قوي سند یې هم بولم. کوم کسان چې نه په دیني اساساتو ایمان لري او نه په اخلاقي او روحاني نوامیسو ګروهیدلي دي، نه یې په نظرکښې ملي شعایر څه قیمت لري اونه په ژوند او حیات کښې کومه معینه لاره اوټاکلی نصیب العین

لري. تاسې يې هيڅ مه بولئ او په هيڅ يې حساب کړئ ځکه چې انسان په اصل کښې هغه چاته نه وايي چې دا ظاهري بڼه لري او دانسانانو جامې يې اغوستي وي، دغسې کسان چې له خوراک او څکاک نه هغه خوا نورڅه نه پيژني او له خوندو لذت نه غير بله قبله او کعبه نلري هغه بايد د هوا د مرغانو په شميرکښې راولو او داسې يې وګڼو چې دوئ په دنيا کښې بې له دينه چې يو څه دانې او څه ميوې وخوري او ګڼو بڼو کښې وګرزي نور هيڅ کارنلري او د هيڅ کارنه دي، بې عقيدې کسان هيڅوخت او په هيڅ کارکښې ثبات او استقامت نشي پيدا کولی او نه يواساسي موجوديت لري بلکې لکه دلارو او کوڅو خځلې داسې دي چې هوايي بادونه يې هرې خواته وړي او لوبې پرې کوي.

څوک چې عقيده لري او پخپله عقيده ټينګ وي هغه ارو مرو دعزم او ارادې خاوند وي او دنمرود له او ره هم نه ويرېږي همدغه عقيده ده چې انسان کښې صداقت او شجاعت پيداکوي او د لويو کارو د پاره يې تربيه کولی شي. همدا عقيده ده چې په انسان کې خوف و رجا، اخلاص او ايثار، مقاومت او ټينګار پيداکوي چې نه بياسړی دخپل اعتقاد په لاره کښې له مشکلاتو ويره لري او نه دسر و ما ل څه پروا کوي. دا د عقيدې کار دی چې د سر دښمن ورونه کوي او دوه ورونه سره غليمان کوي ځکه چې دا قرابت او اشتراک په نورو ټولو نسبتو نو غالب دی اوپه دوستۍ او دښمنۍ باندې هم حاکميت لري. کوم ملت چې هلته ټول افراد په يوه عقيده روز ل شوي او په يوه عقيده ورغوڼېږي هغه دسکه ورونو مثا ل لري او هر يو د بل داسې ملګري وي چې مرګ او ژوند يې سره تړلی وي. همدغه سبب دی چې د ملتو مشران او وړاندې بيوونکي تر هر څه دمخه پخپل ملت کښې يوه عقيده پيداکوي او کوښښ کوي چې هغه عقيده په ټولو افرادو کښې ټينګه کړي. ځکه چې دوئ باور لري چې بې له عقيدې نه يو ملت نشي ملت کيدی او يو معنوي قوي اتصا ل پکې نه پيداکيږي. د همدې له امله دخپل ملت ټينګار هم دهغوئ دعقيدې ټينګوالي کښې اټکلوي او په همدغه اعتبار ورته ګوري.

پدې وخت کښې ځينې کسان چې داقتصاد ډير طرفداران دي او له حدتير اهميت ورکوي هغوئ ګمان بلکې يقين لري چې ديوه ملت داتصا ل لپاره دمنافعو اشتراک خورا زيات ضروري دی اوپدې وخت کښې بې له اقتصادي منفعت څخه بل شی دانسان شايق او وړاندې بيوونکی نشي کيدی ځکه چې دوئ داعصر مادي عصربولي او ګمان کوي چې نن ورځ انسان هيڅکله دعقيدې لپاره قرباني نشي ورکولی او نه په خيالي طلسمونو پورې زړه تړي. مګر ديته نه ګوري چې انسان ددنيا په زرګونو کالو عمر کښې دعقيدې له تاثيره ځان نه دی خلاص کړی، او که اوس دا اراده هم ولري نو له دغسې اوږدې او طولاني سلطې نه ځان خلاصول هم ډيروخت غواړي او په اسانه نه کيږي. که فرضاً داخبره ومنو چې انسان په رښتيا بې له مادي منفعت څخه نور څه نه پيژني او هر څه دمادي منفعت لپاره کوي نوبيا داګمان نشي کيدی چې يو ملت دی دخپلې ازادۍ او خپلواکۍ لپاره د سراو ما ل قرباني ته حاضر شي او يوه سلطه ونه مني چې هغه يوازې ددوئ معنوي موجوديت ته صدمه رسوي اوبس.

په کوم وخت کښې چې يو ملت دسراو ما ل قربانۍ ته تيارېږي او دخپل استقلال په مدافعت کښې هر راز تاوانونه ګالي همدغه ددې خبرې پوره دليل دی چې انسان لا بيخي مادي شوی نه دی او يوه معنوي عقيده ورسره موجوده ده چې دغسې قرباني ته يې حاضروي ځکه چې د مادي منفعت لپاره څوک خپل ځان نه وژني او نه خپل سرونه ښندي. دسربازۍ لپاره يا ټينګ ايمان په کاردی يا يوه داسې عقيده چې دعشق په مرتبه کښې وي او معنوي عالي عشق وبلل شي.

دعقيدې پيداکول او ټينګول خوشې په خوشې نه کيږي بلکې يو قوې او متقدر روزو نکی غواړي چې عملاً د عقيدې په نشر او تحکيم کښې برخه واخلي، او پخپله دخپلې عقيدې عاشق وبلل شي.

که چيرې يوسړی غواړی چې په تش تبليغ يوه عقيده په خلکو کې پيدا او ټينګه کړي لکه ديوملت او وطنيت عشق ياد کوم مسلک پيروي او پالنه، داکار هيڅکله نه کيږي او نه کومه صحيح نتيجه ورځنې اخيستل کيږي ځکه چې په داسې ځايونو کښې له غوږونو نه سترګې زيات دخل لري او خلک له دې لارې ډير متاثر کيږي همدغه سبب دی چې هيڅوک اوريدل او ليدل يو رازنه ګڼي او دديده وشنيده ترمنځ فرق کوي.

که چيرې يوسړی د يوه مظلوم يو فجيع او بد حا ل په سترګو ووينې دهغه په حا ل يې زيات زړه سوزي او ډير متاثر کيږي مګر کله يې که چانه واوري که څه هم هغه سړی پخپله وينا کښې يو سحري او ادبي تاثير هم پيداکړي بيا هم هغو مره زړه سوی او تاثير نشي پيداکولی. دهمدې لامله اوس ځينې پاخه او مقتدر ليکونکي خپل مهم مطالب دډرامې او تمثيل په صورت په صحنو اوتياترونو کښې ښيي چې په ليدوونکو باندې مجسم ا ثروکړي او حاضرين د سترګو او غوږو دواړو حواسو په احساس متاثر شي. نو هغه قايد او ليډر چې يو ه عقيده او يوفکر عملاً هم خلکو ته ښيي او په ژبه هم په موثر ډول تبليغ وکړی شي چې دده احساسات

او جذبات پکې راځرګندوي هغه اورمرو په نورواثر کوي او يو قسم هيجاني امواج دخلکو په احساساتو او روحياتو کښې پيداکوي.
که دا دوه شيه په يوه تبليغ او تلقين کښې نه وي هغه دعادي خبرو مثا ل لري او هيڅ پرې نه مرتبيږي. لکه چې د ورځې په زرګونو خلک يو بل ته وايي ښه کوئ بدمه کوئ مګرهغوئ بدکوي او ښه نه کوي.
په هرملت کښې دفکري او روحي اجتماع اواشتراک لپاره دلويې عقيدې او مفکورې نشر او تبليغ خوراضرور او حتمي ايسي مګر ددې کار لپاره دغسې مبلغين چې په ژبه اوپه عمل پرنورو باندې اثروکړی شي لاډېر ضروريسې او ديوه ملت لومړنی احتياج ګڼل کيږي.(١)

له کارسره علاقه

زموږ په رسمي دوايرو کښې ښايي چې داټکی (له کارسره علاقه) ډېر واورئ اوهمدغه شی ديوه مامورپه پيشرف اوسوانحوکښې ډېراهميت ولري. که واړه دواير له نظره ليرې کړو او د مملکت کارونه په مجموعي ډول په نظرکښې ونيسو او وګورو چې دغه کارونه څنګه او په څه راز کيږي؟ ښه دي او که خراب؟ بیاهم داټکی (له کارسره علاقه) ترستوګو سترګو کيږي او دسړي په زړه کښې دافکر اچوي چې ترڅو مامورين او هغه کسان چې رسمي اواجتماعي وظايف لري له کارسره علاقه پيدانکړي کارونه نه ښه کيږي او هيڅ نه کيږي. داخبره ماپه وارو وارو ستا او دبل له خولې اوريدلي او هرڅوک چې لږ او ډېر داجتماعي درد اظهار کوي همدغه ځای د خاربنت ځاي ګڼي اوګروي يې، که رښتيا ووايم تشخيص بد تشخيص نه دی خلکو مرض را له پيژندلي دي مګر په علاج کښې نه دي ګړيدلي ما په يوه نيم اجتماعي کتاب کښې هم ليدلی يا دځينو په تعبير په کتابو کښې يې هم راوړي دي چې له کارسره علاقه خورا ضروري ده او همدغه علاقه ددې باعث کيږي چې دسړي ټول فکر د کارخواته تمرکزپيداکړي او همدغه دفکرتمر کز دکارونو داصلاح داشخاصو ددقت او داسې نورو فضايلو سبب ګرزي. هر څومره چې له يوه کار سره علاقه زياتيږي هغومره سړی هڅه کوي چې هغه کار پخپله موقع کښې په صحيح ډول اجراشي او هيڅ راز نقص پکې پاتې نشي، که ددې خبرې دليل هم غواړې څه ګرانه خبره نه ده که په عملي فورمولونو ستاسې قناعت لږ څه ګران وي په ولسي خبرو هم ستاسې قانع کول امکان لري.
کله که تاسې دخپل کورپه ابادولو او عمران کښې پخپلو مزدورانو پسې څار کړی وي درته به معلومه شوی وي چې يو مزدور له کار سره څومره چل ول کوي او خپله ورځ څنګه تيروي. داخو مشهوره خبره ده چې ناراسته لوګړی خپل لورپه لوټه تيره کوي او دابې له دينه چې دوئ له کارسره علاقه نلري بل سبب نلري، ډېر خلک دي چې سړی ورځنې پوښتنه وکړي چې څه حا ل دی؟ وايي شکر دی شپې ورځې تيريږي نو ته ووايه څوک چې محض دشپو او ورځو تيريدل غنيمت ګڼي او شکرونه باسي هغه به کارته په څه نظر ګوري او د هغه به له يوه کار سره څه علاقه وي؟ زما په ګمان ډېرکسان دي چې ښه ښه ساعتونه دهمدې لپاره اخلي چې مازديګر په دايره کښې کومه دقيقه زياته تيره نه کړي، ډېرلږ کسان به وي چې دسهار دحاضرۍ فکر به هم لري، مګر يوازې حاضري به څه کړو څوک چې يوازې حاضر ی سره علاقه لري هغه ددغه اجتماعي مرض علاج نشي کولای. موږ له کارسره علاقه غواړو نه له تشې حاضرۍ سره.
دلته دامقصد نه دی چې زه نو حاضرۍ ته په درنه سترګه نه ګورم بلکې دا وايم چې بايد په حاضرۍ ټينګوالی دکار لپاره وغواړو او له کارسره علاقه څنګه پيداکيږي؟ که يو رياست او يا وزارت وغواړي چې مامورين يې له کارسره علاقه پيداکړي څه به کوي؟ په يو مملکت کښې څه عوامل بايد پيداشي چې خلک له کارسره صحيح علاقه پيداکړي او وظيفه دوظيفې په لحاظ وپيژني؟
ددې غټو تپوسونو جواب چې ډېرفکر اوسنجش غواړي، اصلا يوه داسې موضوع ده چې بايد داقتراح په ډول دډېرو پوهانو فکرته وسپارل شي او ډېر څه پکې وليکل شي ځکه چې دکوم سړي که يوې خوا ته پام شي بله خوا يې له نظره ليرې پاتې کيږي. په دغسو پوښتنو کښې هر چا ته يو شی ډېرمهم معلوميږي او ټول زورپه په هماغه خوا اچوي. علاوه پدې دهرکار علل او اسباب هم په يوشان ښکاره نه وي، ځينې علتونه ډېرپټ او ډېر موثروي نو اکثر اشخاص ښکاره څرګندو شيانو ته ګوته نيسي او دپټو پلټنې نه کوي. نو زه که دلته څه وايم هغه به همدغسې شی وي او ددې پوښتنې پور ه جواب به نه وي.
داجتماعي وظايفو او مملکتي امورو دعلاقه مندۍ لپاره ډېرشيان ضرور دي چې ځينې يې ډېرعمر او ډېر وخت غواړي چې بايد يو

---

(١) کابل مجله، ١٣٢٣ کال، ٦ ګڼه، ٦_ ٨ مخونه.

ملت وروسته ترډیرو مراحلو چې تشکیل یې نسج اوپوخوالی ومومي او دتعلیم وتربیې په اثرکښې یو اجتماعي شعور پیداکړي چې مملکت ورته خپل کورښکاره شي او د مزدورانو چم ونکړي. دې حد ته رسیدل د ډېرې مودې کار دی او یوه طولاني عرفاني نقشه غواړي، زه په دغسې عللو کښې اساسي بحث نشم کولی او تش همدومره وایم، په کوم ځای کښې چې صحیح کارنه پېژي او همدغه شی دپیشرفت سریع عامل وي، هلته له کارسره ارو مرو علاقه پیداکیږي. یعنې دغسې چې یو مامور ته حاضري و معاش استحقاق معلومیږي که کاراوله کارسره ربښتیانی علاقه څه اجرولري ارو مرو خلک له کارسره علاقه پیداکوي. دلته باید زما مقصد توضیع شي او ووایم چې د کار مبصرین کولای شي په لاس لاندې مامورینو کښې دکار علاقه پیداکړي مګر دا هله چې کار لیدونکی ظاهر بین نه وي او څوک یې په هغه دغه نشي غولولی یعنې محض حرکت او منډې رامنډې ددوی په مخ کښې نه حجاب کیږي او د هرچاپه کارکښې ډېر واړه ذرات هم لیدی شي او پوهیږي چې داکار علاوه په کمیت څومره صحت او کیفي حسن لري. اوپه دې هم پوه وي چې ددغه سړي په نظرکښې چې دومره ډېرکار کوي څه غایه موجوده ده؟

څومره چې دده دکار هنګامه ده هغومره کاریګردی که یه؟

څوک چې دده کارونه راته ستایې هغوئ تش کار او ظاهري حرکاتو ته ګوري که په کیفیاتوکښې هم تعمق کوي؟

ځینې وختونه سړی دخلکو له خولې چې عمومې نغاره یې باید وبولو اوري چې فلانکی.... هیڅ په کار سترې کیږي نه او له فولادونه هم سخت اوکلک دی. هغه بله ورځ چې سخته سیلۍ او اوریا و ه څوک له یوه کلي بل کلي ته نشو تلای مګرده له خپل ماموریته څوکروه لیرې فلانکی ځای ته چې نه پوهیږم هلته څه پیښ شوی و ځان ورساوه او په هماغه ورځ بیرته هم راغی. اکثراًدغسې اوازې لویو لویو ځایوته هم ورسیږي اودغسې ځینې نورعوامل هم پیداشي چې سړی جدي او فعا ل معرفي کړي مګر چې سړی وریسې څاروکړي هغه په هغه ورځ د همدغه مقصدیعنې هنګامې اچولو لپاره داکار کړی وي او نورهیڅ کارنه وي، ځینې نورکسان چې پدې سرپوه شي هغه هم له دغسې تظاهر اوعصري ریاکارۍ ځنې کاراخلي اوخوشې په خوشې هرې خواته اسونه ځغلوي نو دیته سړیله کارسره علاقه یا ربښتیانی فعالیت نشي ویلی اونه په دغسې جدیتو او حرکاتو کارونه ښه کیږي.

دلته بیامجبوریږو چې ووایو په هرځای کښې چې دکارونوپه لیدوکښې ډېردقت کیږي او صحیح کارقدر اوقیمت لري هلته خلک له کارسره علاقه پیداکوي او ښه کارکوي ځکه چې انسان یو ترقي خواه موجوددی او له خپل پیشرفت او ارتقا سره ټینګه علاقه لري، که دده په مخکې نورې لارې بندې شي چې په دروغو او ریا، تملق اوچا پلوسۍ، غلاو فریب او نورو غیرمشروعو وسایلو پیشرفت ونکړی شي او پدې هم پوه شي چې دلته کاریګر او بیکاره پټ نه پاتې کیږي او سړی دچاپه سترګو کښې خاورې نشي اچولی د وړاندې تګ لپاره یې بې له همدغې یوې صحیح لارې بله لاره نشته، په شخصې اعتباراتو او اشنایي ګانوسړی نشي چلیدلی، څوک له چانه سترګې نه پټوي او نه په چل ول کارکیږي ارومرو صحیح کارته ملاتړي اوله کارسره علاقه پیداکوي.

مګرکه سړی ګوري چې په ځینو نورو وسایلو سړی ډېر ګرانیږي او دپیشرفت په لاره کښې صحیح کاراوله درجه عامل نه دی، څوک چې یوازې کارکولی شي او دپیشرفت لپاره نور وسایل نلري دهغه غاښ هم څوک نه ګوري هلته نوپه افرادو کښې یانور فعالیتونه پیداکیږي چې هغه زرنګي، چالاکي څه و څه غواړي یاخو داسې شی چې په شپو ورځو تیرولو شکرونه باسې او هیڅ نه کوي بلکې اکثریت او عمومیت دې خواته میل کوي او خلک په سړو زړونو کارونه کوي. صحیح ذهنیت او صحیح فکرله دماغونو وزي اوپه عوض کښې یاس او بد بینۍ ځای نیسي، دصحیح پیشرفتونو مثالونه اونمونې له خلکو ورکې شي او غلطې نمونې ترنظر لاندې وي.ددې ټولو خبرو مقصد دادی چې انسان په اجتماعی حیات کښې دمقایسې اونسبت په اصولو ډېر کلک دی. ښه اوبد، حق او نا حق دکامیابۍ اوناکامۍ په رڼا کښې ویني او د نتایجو له مخې حکمونه کوي. څوک چې ورته په حیات کښې لږ څه کامیاب معلومیږي د هغه پیروي او تعقیب کوي او لکه چې وایي: ختګی له ختګي نه رنګ اخلي.اشخاص هم یوله بله متاثر کیږي او تقلید کوي نو که چیرې هغه کسان چې له کارسره علاقه لري وپیژندل شي او ښه وګڼل شي، دپیشرفت دپاره نورغیرمعقول مسایل خنثی شي او یوازې صحیح کارکول، له کار سره علاقه لرل یوقوي موثر عامل وبلل شي څوک چې خپله وظیفه په ښه شان اجراکوي دیته محتاج نشي چې خپل کار وستایي، ځان یوه اوبل ځای ته ورسوي او ددلربایۍ د پاره له سلو نیرنګوکارواخلي ارومروله کارسره صحیح اوربښتیانۍ علاقه پیداکیږي او څوک خپل لورپه لوټه نه تیره کوي. نه هغه فعالیت اولیاقت چې باید په کار او وظیفه کښې صرف شي بلې خواته صرفیږي او نه غلط مجرې پیداکوي.(۱)

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲٤ کال، ۴ ګڼه ٤_ ۶ مخونه.

دپوهې غرور

هغه څوک چې پخپله پوهه مغروردی او هرڅه دپوهې په رڼا کښې غواړي، زښت ډیر غولیدلی او د ژوندانه په ضروریاتو، د کامیابۍ په اسرارو، دخوشبختۍاو خوشحالۍ په وسایلو کښې یې هیڅ فکرنه دیکړی. دانسان له پوهې او هوښیاري هغه خوا نور شیان هم شته چې دده په کامیابۍ او شخصیت کښې ډیر دخل او تاثیر لري. مګر خلک دغه تاثیرات دده د پوهې او هوښیاري محصول بولي او ګمان کوي چې ټول کارونه په عقلي او علمي لیاقت باندې کیږي.
همدغه سبب دی چې ځنې کسان یوازې دعلم په زور هرڅه غواړې او بل هیڅ شي ته توجه نه کوي. زه دلته دعلم او عقل له فضلیت او اهمیت نه څه انکارنه کوم او پدې پوهیږم چې دغه انکار جهل اونا پوهي ده مګر ددې لپاره چې ځینې کسان نورو شیانو ته هم ملتف شي او دعلم وعقل له غروره نجات ومومي وایم چې دانسان په خوشبختۍ او خوشحالۍ، لوړتیا او کامیابۍ کښې ځینې نورشیان دخل لري چې باید څوک ورځنې سترګې پټې نکړي او په بې اعتنایۍ ورته ونه ګوري.
ډیرځله دوه تنه له یوه مکتبه را اوزي اوپه یوه دایره کښې کار کوي مګر هغه څوک چې په مکتب کښې اول لمبر وي دلته بیرته پاتې کیږي او هغه بل وړاندې ځي او حق هم لري چې وړاندې ولاړشي. ډیر طالبان له یوه ملانه دملایۍ پګړۍ وتړي مګر یوپه جامعه او محیط کښې ښه ومنل شي او هغه بل چې په حاشیو اونکتو ښه پوهیده هغومره اعتبار نکړي پیدا، ډیراشخاص شته چې پخپله پوهه او لیاقت ځانته دوستان پیداکوي، خلکو ته سمه اوصحیح لاره ښیي، او پخپله هم په ښه لاره درومي، مګرځینې نورپرې نورنور کارونه کوي او هرڅوک ورته په بد نظرګوي.
پدې کښې هیڅ شک نشته چې پوهه او علمي لیاقت دانسان جما ل اوکما ل دی او د هر چاپه نظرکښې ښکلی ایسي مګر هرچاته به پخپل ژوند او حیات کښې معلومه شوې وي چې په هر ښکلي څوک زړه نه بایلي او په یوازې ښکلیتوب دلبري او دلربایي نه کیږي.
دانسان په پیشرفت او کامیابۍ کښې ډیرواړه شیان چې هیڅ په نظرکښې نه راځي ډیر تاثیرات لري چې هغه باید له پوهې او لیاقت سره یوځای شي. کوم سړی چې علم او پوهه لري مګرښه اخلاق او صحیح کرکټر نلري په حقیقت کښې هیڅ نلري، هغه څوک چې داهم لري مګرد یو خوږ صحبت اوبیان قوت نلري هغه هم نیمګړی دی او ځینې اشخاص ترینه وړاندې کیږي. څوک چې داټول صفتونه او مزایا پیداکړي مګرد نظافت او معاشرت داصولو پابند نه وي بیاهم دچا نه خوښیږي اوپه حیات کښې ځینې ناکامۍویني که دا نقیضه هم رفع شي او دا ټولې نیمګړتیاوې پوره کړي سره له دې هم که سړی زحمت کښي او فعالیت نلري دی بیرته پاتې کیږي او نورخلک دمخه ځي.
غیرله دغو شیانو ځینې نورې خبرې هم شته چې په یوه او بل محیط کښې فرق کوي او دهر ځای دخصوصیت تابع وي، په هرځاي او هر محیط کښې یوڅه معنوي صفات او مزایا شته چې په سړیتوب او انسانیت ورځنې تعبیر کیږي او داصفتونه باید موږ په یوازې پوهه او هوښیارۍ جاه و جلال، ثروت او تمول کښې ونه لټوو بلکې دانسان په اخلاقي او نفسي کیفیاتو کښې یې وګورو.
زه دامنم چې سړیتوب، پوهه او هوښیاري غواړي مګر یوشی نه دي او په ځینو مواردو کښې سره بیلیږي، ځینې کسان به وي چې علم او پوهه به نه لري او سړیتوب به لري، کله به یو سړی پوه او هوښیاروي مګر دسړیتوب دعوه به نشي کولی.
څنګه چې پوهه په بیلوبیلو مواردو کښې فرق لري یو سړی دکتابو په تورو ښه پوهیږي، دخلکو په اوضاعو ښه پوه وي، ځینې په منطقي اصطلاحاتو او فلسفي مباحثو کښې ډیره معلومات لري، ځینې نورپه اولسي خبرو او کارونو ښه پوهیږي، دغسې دسړیتوب مفهوم هم په هرملک او هر محیط کښې بیلیږي او داشخاصو جمعیتونو په نزډیر ثابت او معین صورت نلري، مګر دومره پوهیږو چې تهذیب او ترتیب دسړیتوب په مفهوم کښې مهمه برخه لري او همدغه شی دیوه انسان دپاره ترهرڅه دمخه ضروري دی.
دسړي معنی دانه ده چې ارومرو به زیات علم او معلومات لري یابه په کوم فن او صفت کښې ډیر ماهروي. دا راز صفات چې په علمي لیاقت یاپوهه ورځینې تعبیر کیږي دیوه سړي انساني حیثیت او سړیتوب به قدر کوي او ښه مرسته ورسره کوي مګریوازې همدغه شی سړی نشي مسعود کولی او نه تش علمي قابلیت سړیتوب بلل کیږي، که لږڅه نورهم تعمق وکړو یوازې سړیتوب هم دیوه انسان دخوشبختۍ او خوشحالۍ دپاره کافي نه دی.

دلته زما مطلب له خوشبختۍ څخه همدومره شی دی چې یوانسان په اجتماعي حیات کښې خلکو ته موفق او مسعود ښکاره شي اودی هم خپل ځان ناکام ونه ګڼي او مایوس نه وي، ددې مطلب دحصول لپاره البته دیوه سړي پوهه او سړیتوب ضروردی چې په خپله پوهه او لیاقت ځینې کارونه وکړی شي او په سړیتوب او انسانیت په جامعه کښې خپلې شپې ورځې ښې تیرې کړي چې څوک ورته په بد نظر و نه ګوزري مګر یوازې دا چې سړی کاروکړی شي او څوک یې بد و نه ګڼي کفایت نه کوي سړی باید دیوه اوبل د توجه جلبولو او دځان دمحبوبیت لپاره ځینې نورشیان هم ولري یعنې د امیزش قوه، نشاط او بشاشت، دملګرتیا تمایل دمحبت جاذبه ، ښه څیره، صمیمیت ښودنه، دمحبت لپاره ایثار، صداقت اوکرامت نفس، وقار او څیره، جدیت او فعالیت اوداسې نورصفتونه هم په کاردي.

دغه راز ټول شیان چې جمع شي دیوه سړي شخصیت ورځنې تشکل مومي او دغه مقبول او محبوب شخصیت دانسان په مخکې دژوند ټولې کندې کپرې اواروي او په صحیح پیشرفت کې ورسره مرسته کوي. د دې ټول بحث نتیجه دا ده چې باید سړی د یوه صفت په لرلو لکه علم او عقل یا ښه سړیتوب او فعالیت مغرورنشي او دتش لیاقت ترغرور لاندې رانشي.

ډیرکسان شته چې په اجتماعي وظایفو کښې داخل شویدي اوپخپل پیشرفت نه دي قانع، ځینې کسان په تصورکښې راولي چې هغوئ ورته له ځانه کامیاب ښکاري مګر مستحق یې نه ګڼي ځکه چې دهغوئ علمي لیاقت ورته له ځانه ټیټ معلومیږي اوپه دغه حکمیت یا مقایسه کښې یوازې یوشی په نظرکښې نیسي مګر دیته نه ګوري چې په یوه ګل هیڅکله نه پسرلی کیږي.

سړی باید په حیات کښې دقیق اوعمیق شي او وپوهیږي چې انسان ډیرو شیانو ته ضرورت لري، دغسې چې یوموټرپه تشو ارابو اویوازې تیلو مخکې نشي تللی او ډیرې وړې پرزې په سیر وحرکت کښې ورسره مرسته کوي یوانسان هم په یوه یا دوه شیانو کښې که څه هم ډیرمهم اوقیمتي وي خپل پیشرفت ته ادامه نشي ورکولی، دغه راز لیاقتونه چې نورمعاونه صفات نلري بې له یا س اوبد بینۍ بله نتیجه نلري. دغه راز کسان خپلې نیمګړتیاته نه ګوري او بې دقته په محیط او جامعه پړه اچوي او دیوه ناقص او بې تعمقه حکمت په اثر په حیات کښې داجتماع او اجتماعي جریاناتو په نسبت بدبین اومایوس شي.

که څوک غواړي چې اجتماع ته نژدې شي او له اجتماع نه استفاده وکړي دعلم او لیاقت غرور دې له ځانه لیرې خپله هوښیاري او دبل ناپوهي دې په منځ کښې حایل نه ګڼي، سړیتوب او انسانیت دې نه هیروي بلکې رادې شي او له اجتماع سره دې خپل غم شریك کړي او خپله خوشحالۍ دې هم د نورو له خوشحالۍ سره یو ځای کاندي، خپل زړه او فکردې له دوئ نه بیلوي، یوځاي دې ورسره خاندي او یوځای دې ژاړي. ددوئ په خوښه دې کار وکړي چې د ده په خوښه کار وشي خپل ځان، خپلې جامې، خپل ژوند، خپل ذوق، خپل شعور او هرڅه دې دمحیط او جامعې په خم رنګ کړي او دغه صیغه دې په ځان کښې پیداکاندي. ځکه چې حوشحالتیا او کامیابي همدلته ده او هیڅوک یې بل چیرته نشي پیداکولی، هرڅوک چې له اجتماع نه لیرې شو اوخپل زړه اوفکریې له دوئ نه بیل کړهغه په اورکښې لوئیږي او شپه ورځ سوزي!

د(من شذ في النار) همدغه معنی ده اود دنیا دوزخ همدغه دی.(۱)

عقل، قانون غرایز

انسان که څه هم دعقل اوتمیز خاوند دی اوپه همدغه شي خپل ځان له نورو حیواناتو بیلوي، مګر په خپلو کړوکښې دعقل په نغوته دومره نه ځي، لکه چې غریزه یې یوې خوا او بلې خواته بیایي. کوم کارونه چې یوانسان په شپه او ورځ میاشت او کا ل یا پخپل عمرکښې کوي اکثراً یې د غریزې په قوماندې اجرا کړی وي، او ډیر لږ، خورا لږ، بېخي لږ کارونه داسې وي چې دعقل او سنجش په اثرکښې شوي وي، داچې موږ کله یوشی ښه ګڼو راته بدایسي، کله ګرزو او کله کینو، کله خاندو کله ژاړو، له ځینو شیانو ویریږو او په ځینو خوشالیږو اکثر دغریزې کاردی او د عقل مشوره پکې څه دخل نلري.کله چې سړی تږی شي او اوبه څښې که چیرې له عقل سره مشوره وکړي عقل هم د اوبو څښل مصلحت ګڼي او اجازه ورکوي، مګر دی د ګټې او فایدې د سنجولو او د صحت ساتلو له فکره پخواد غریزې په امر کنډول په سر را اړوي او اوبه څښې. نو مطلب دانه دی چې ټول غریزې افعا ل له عقل اومصلحت نه مخالف دي یا هرڅه چې انسان دغریزې په تقاضاکوي هغه عقلاً ممنوع او غیر مفید وي.

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲٤ کال، ۵ ګڼه ۵_ ۷ مخونه.

بلکې مقصد دادی چې انسان پخپلو کړوکښې دغریزې تابع دی او عقل دغریزې غوندې سابق نه دی. دانسان په ژوندکښې ډیرلږ کارونه پیښیږي چې هغه د خیروشرسنجولواوفکر کولو په اثراجرا کیږي.
که موږ فرض کړو چې یوتاجر دخپلې ګټې لپاره یو ه بل ملک ته ځي اوله خو به غالباً دغه تګ هم پوره دعقل په مشوره او مصلحت نه وي ځکه چې ډیرځله ځینې سوداګر داسې ځایوته هم په ګټې پسې ځي چې هلته دسرزیان او د حیات خطر هم موجودوی او زیات ګمان کیږي چې دغور ګټلو په ځای به سر بایلي که فرضاً دا اراده بالکل دعقل او فکر په خوښه وي نو په لاره کښې خو خوراک څکاک، هواخوري اوناسته ولاړه یا دا راز نور کارونه ټول دغریزې په شایق کوي.
ډیرکارونه دي چې انسان یې دمینې یاغضب دپاره کوي اوعقل سرې ورځنې منع کوي، مګر د غریزې په مقابل کښې یې څوک په خوله پیاز هم نه خوري، ځکه چې غریزه دانسان په اعصابو او عصبي جهاز کښې نسبت عقل ته ښځ ځای اوقوي حاکمیت لري او دغه حاکمیت په اطفالو او هغو کسانوکښې چې طفولیت ته نږدې وي یعنې معناً کوچنی بلل کیږي او عقلي قوه پکې ښه نه وي قوي شوي، زیات لیدل کیږي، که موږ په کلي، وطن او هیواد بلکې په نړۍ او دنیا کښې سترګې وګرزوو او ځان د لویو او وړو اشخاصو له حا ل، احوا ل او ژوندانه څخه خبر کړو راته به څرګنده شي چې په دنیا کښې لږ خلک تیرشوي یا فعلاً شته چې په ځینې مسایلو کښې په غریزه بریالي شوي او دعقل په مشوره یې له غریزې نه مخالف کار کړیدی، په ډیرو لویو شخصیتونو کښې سرې دغه نادر صفت موندلی شي او پوهیږي چې دعشق اوغضب خواهشاتو او احساساتو له سکندر سدونو څخه اوښتل اودعقل په نغوته تلل څه اسان کارنه دی چې هرڅوک یې وکړی شي، او هر یو پرې وستایل شي.
ترڅو پورې چې بشري نوع دعمومیت او اکثریت په لحاظ یوه معنوي رشد او عقلي بلوغ ته ونه رسیږي او علم لکه رزق او روزي هرچاته لږ او ډیر و نه رسیږي هیڅ امکان نلري چې عقل دغرایزو ځای ونیسي او په دنیا کښې یوحقیقي عدالت قایم شي، مګر ددې خبرې دامعنی نه ده چې موږ به له ځانه نا امیده کیږو او هیڅ کوښښ به نه کوو چې ځان له هغې خوانه دې خواته لږ څه نږدې کړو ځکه چې په دنیا او د دنیا په تاریخ کښې موږ څو کاله پخوا داسې نمونې اومثالونه پیداکولی شو چې دعدالت دقیام او دحقیقت خوشحالتیا لپاره یې دعقل په مشوره داسې کارونه کړي چې له غرایزونه بیخې لیرې معلومیږي، ډیر د واک او حکم خاوندان تیرشویدي چې دحکمیت اوقضاوت په وخت کښې یې د زوی او دځان مینه هم هیره کړیده او خپل و پردی ورته یوشان ایسیدلی دی، داسې هم پیښ شویدی چې عشق هم په دغه لاره کښې مغلوب شوی او انسان له دغسې شخړو څخه بریالی راوتلی دی.
نوداکار دانسان لپاره څه غیر ممکن او محا ل نه دی او کیدی شي چې انسان په اجتماعي او رسمي امورو کښې دعقل اوشریعت قانون او ټاکلو اصولو په لاره ولاړشي او خپلې مینې اومحبت نفرت او عداوت ته څه اعتناونکړي، دهمدې لامله انسان د شریعت لخوا دیو څه قوانینو په منلو مکلف شوی او په ځینو بدو کارو باندې چې دی یې بې د عقل او مصلحت له مشورې د خپلو احساساتو او خواهشاتو یا غرایزو په اثرکښې وکړي جزا مومي د هرملک او هرهیواد په اساسي قانون کښې هم څه اصول او ضوابط شته چې انسان به د هغو په مقابل کښې په غرایزو پښې ږدي او خپل طبیعي اوشخصي میل ته به نه ګوري، یعنې څنګه چې یوسړیخپل مریض زوی ته چې ډیر ورته ګران هم وي یوه داسې عذانشي ورکولی چې هغه ورته ضررکوي، که څه هم هغه یې ډیره تقاضا کوي او په ژړلو یې غواړي. دغه راز یو خزانه دار هم خپلو خپلوانو ته بې رسمي برات او حوالې څه نشي ورکولی اونه یو حاکم او قاضي یو امراو واکدار دخپل ورور او خپل دوست هغه راز مراعات کولی شي چې اصول اوقانون یې روا نه بولي، ډیرڅه دانسان زړه غواړی مګر کولی یې نشي او نه یې کوي ځکه چې سرې پرې ملامتیږي او خلک ورته بدوایي. موږ خپلو غرایزو او خپلو خوښوته په شخصي امورو کښې تابع یو او غاړه ورځنې نشو غړولی، مګر داجتماعی مسئولیت په ځای کښې بیا ورسره په مجادله مکلف یو.
دمثا ل په ډول وایم که یو معلم په یوه مکتب کښې څو تنه خپل اوپردي شاګردان لري چې په زړه کښې دځینو شاګردانو لوړتیا غواړي او لوړنه یې په هغو باندې زیاته وي دی دا کولی شي چې بې له رسمي اوقاتو هغوئ ته تعلیم ورکړي او له نورو نه زیات څه وروښيي مګر دانشي کولی چې د تعلیم په وخت او د مکتب په کوټه کښې خپله ټول توجه همدوئ ته وقف کړی، یاد لمبر ورکولو په وخت کښې خپلوان او اشنایان وپالي ځکه چې پدې وخت اوپه دغسې ځایونو کښې محبت او عاطفه ګناه ده او دعدالت ملاماتوي. ددغه راز مراعاتونو او غرایزو له جغ لاندې په دغه ډول تګ په اجتماعي لحاظ یوه لویه تباهي ده چې زیان اوضرر یې زښت ډیردی اودخلکو مخه هم له یوې صحیح اوسمې لارې څخه بلې خواته رااړوي، هر څوک کوښښ کوی چې په

کړو لارو خپل مطلب ته ورسیږي او ددې په ځای چې حقیقت وپالي اشخاص پالي او دوسایلو درګاه ته لاس غزوي. هیڅاته د اعتماد بنفس او سعی عمل قوه نه پاتې کیږي او نه په داسې ځای کې سړی د جریاناتو په لړ کې څه انتظام او معقولیت لیدلی شي، دلته بنایې څوک داګمان وکړي چې په هرځای او هر هیواد کې هرو مرو یو څه قوانین او اصول وي چې څوك د غرایزو اطاعت یا د مینې او غضب پیروی ته نه پریږدي او هرسړی مجبوروي چې د دوست او دښمن په حق کښې لکه یو قانوني کتاب یوډول حکم وکړي او هر چاته په یوه سترګه وګوري دلته نو ضرور ایسي چې سړی په قانون خبرې وکړي چې قانون څنګه شی دی او څه کولی شي؟ په اجمالي ډول خو همدومره ویلی شم چې قانون په یوه ملک کښې داسې مثا ل لري لکه برق چې ټول ښاراو ټول کورونه رڼا کوي مګرکه چیرې وشلیده نو ډیرکورونه هم سیزې اومسول یې هم نه پیژندل کیږي یعنې په عین رڼا کښې تورتم لري او له ګټې سره یې زیان هم تړلی دی.

ددې دپاره چې خبره ښه روښانه ا وسپیځلی شي جزئیاتو ته به راشو او مثالونه به وښیو.

دونه تنه شاهدان که دیوه سړي په بدوالي شاهدي ورکړی هغه شرعاً او قانوناً بدګڼل کیږي، که دکلي کورخلک په یوه سړي بد ووایي یا دیوه ځای حاکم اوعلاقه دار د چاپه حق کښې دبدوالی نظریه ورکړي هغه ته اورومرو سزا ورکول کیږي پدې قانون باندې هیڅوک څه اعتراض نشي کولی ځکه چې که قانون دانسانانو قول او وینا ته څه اعتبار ورنکړي او سند یې و نه بولي د دنیا معاملې او کارونه ټول بې اجرا پاتې کیږي او دژوندانه چارې معطلیږي، نو ضرورت او احتیاج، عقل او نقل دهمدې خبرې تائید او تاکیدکوي چې باید دیوه انسان او مسلمان خبره اعتبار ولري او دهمده په وینا حقیقت وپیژني نوکه چیرې هغه شاهد او هغه خلک چې یوه سړي ته بدوایي پخپله بد وي او دعنا د له مخې د هغه په حق کښې څه وایي یا د حکم خاوند دیوه غرض لپاره خپله نظریه بده ښکاره کوي قانون پدې ځای کښې دحقیقت او عدالت هیڅ مرسته نشي کولی اومسول هم نه ګڼل کیږي ځکه چې بله هیڅ لارنشته چې ددغسې پټو ظلمونو مخه ونیول شي او هیڅوک په هیچا څه ظلم ونکړی شي نو ددغسې ملاحظاتوپه اثرکښې ویلی شو چې قانون دیوی غذامثا ل لري چي یو فاسد وجود کښې فاسد مواد ورځنې جوړیږي او بد تاثیر کوي مګر که نه وي نو سړی ژوند هم نشي کولی د همدې لامله ځینې کسان ځینې خلکو ته خپل کارونه په داسې وخت کښې وړاندې کوي چې دهغه طبیعت ښه وي او پام یې په نیکو وي همدغه راز خلک اکثراً موفق هم وي او موقع شناس ورته ویل کیږي ځکه چې په ډیروخلکو کښې د طبیعت ښه والی اوبدوالی دومره تاثیر لری چې ښه یې له پامه بدیږي او بد ورته ښه ښکاره کیږي، کله څوک په څه مجبوروو، چې دکار د پاره به یې دچا وچولي نه کتل یا به یې دوستان او اشنایان پرې جرګه کول.

که چیرې څوک د خپلو تاثراتو او احساساتو تر اثر لاندې نه راتلای او هرچا د حق او حقیقت په تقاضا او د قانون دصحیح استعمال په خوښه کارکولای څه به خلکو دیوه اوبل ناوړه مراعاتونه کول، ولې به خلکو ویلې چې مربي لرې نومریاخوره، دڅه لپاره به یوه اوبل ویلې چې زه بې وسیلې یم، زه واسطه نلرم هر څه په واسطه کیږي، داټولې خبرې خو بې څه نه دي او خوشې په خوشې خلک داناړې نه وهي کوم کارچې ځینې کسان یې په یوه ساعت غوره مالی. یاپه لحاظ او خاطر کوي هغه دکوه قاف دیوان هم نشي کولی. نو تر څوپورې چې خلک په لحاظونو پسې ګرزي اوپه خوشامدو خوشحالیږي ترکوم وخته چې خوشحالتیا په انسان حاکمیت لري، اومراعات په حق او حقیقت غالب وي قانون او عدالت به هم د اشنا او نا اشنا شعورلري او کارونه به ډیرځله د اشخاصو په کیفي اونفسي اغیزو، د وخت او موقع په تقاضا، دیوه او بل په سپارش اجراکیږي. داحا ل البته دیوه ملت د اجتماعي حیات رنځورتیا او اوموالی ښیي مګر ددې رنځورتیا علاج هم ډیر ګران دی او یوه اساسي مجادله غواړي، ډیرشیان په کاردي چې د یوه ملت په اجتماعي حیات کښې تغیر اوتحول پیښ کړي یا په بل عبارت بدعاتونه ورک کړي، او دخلکو مخه له کږو لارو ګرزوي.

دیوه ملت لوړه او عالي رتبه په غرایزو باندې دمامورینو حاکمیت، د اداري چارو پوره لټون، دکار کوونکو اشخاصو مجبوریتونه رفع کول، دښو او بدو نه ورکیدل او نه پتیدل، دچاپه ظواهرو نه غولیدل بدو او ضرري خلکو ته مخه نه ورکول دا ټول ددغسې اجتماعي اصلاحاتو د پاره ضرور او په عین حال کې ډیر ګران کار هم ایسي. دلته باید دډیرو خبرو د نتیجې په ډول ووایو چې انسان طبعاً دخیر خواته مایل او خیر خو ښوونکی پیداشویدی، مګرپه طبیعت کښې یې دلوړتیا ارزو او ځینې نفسي خواهشات هم شته چې که دی په ښه لاره نشي ور رسیدلی او موانع یې په مخکې وي نو بیا په پټو اوکږو لارو هم ځان ورسوي او دځینو مجبوریتونو په اثرکښې بداو ناوړه کارونه هم کوي نوددې دپاره چې له انسان څخه بد او ناوړ ه سلوک ونه لیدلی شي لازمه ایسي چې دده لپاره یوښه سرک او سمه لاره جوړه شي چې خپلو مطالبو او مقاصد وته پرې ورسیږي او لارې کږولوته خپل مجبوریت

حس نکړي. دالاره باید ډېره اورد ه هم نه وي چې دی یې د اوږد والی په سبب بله له اغزو ډکه لاره اوپیچومی غوره کړي. دغه لار دې ته باید را وښودل شي چې په تا پسې بینا سترګې هم څار کوي او ستا ښه و بد په هیڅ شان نه پټیږي او نه څوک دربانديې غولیږي. نورخلک هم باید له هغو بدو او لنډو لارو منع شي ځکه چې انساني رمه هم لکه میږې او پسونه داسې ایسي چې که یو له لارې کوږشي نورهم ورپسې ځي.(۱)

اجتماعي نظام

کارونه او وظایف دوه ډوله دي، یوه قسم ته انفرادي او بل ته اجتماعي ویل کیږي، دا چې یوسړی دیوه فرد لپاره خدمت کوي دشخصي او انفرادي کارونو په حساب کښې راځي. مګر هغه څوک چې د خپل مملکت او ملت لپاره کارکوي داجتماعي وظایفو په نامه یادیږي.
هرکار او هره وظیفه په دغو دوو لحاظو نو دقدر وقیمت په لحاظ فرق کوي او رنګ یې بدلیږي که یو عالم دیوه تعلیم لپاره استخدام شي هغه بیل حیثیت لري اوکه په یوه مکتب یامدرسه کښې ځوتنو ته تعلیم کوي هغه په بل نظرلیدل کیږي که څه هم دواړه یوه وظیفه اجراکوي چې نوم یې تعلیم او ښودنه ده. هغه سړی چې دیوه کورسانته کوي او دیوه شخص نوکر وي بیل نوم لري مګرڅوک چې دمملکت په عسکري نظام او د هیواد ستانونکو په جمعیت کښې داخلیږي بل نوم اوبل نشان پیداکوي.
انفرادي کارونه له یوې صحیح موازنې لاندې نه راځي او نه یومعین قیمت پیداکوي مګر اجتماعي وظایف ځانته یوه معیار او میزان لري، هغه کاتبان چې دمفردو اشخاصو لپاره کار کوي په معاشونو کښې یې ښایي چې ډېرفرقونه ولیدل شي مګر د دوایرو کاتبان اوسرکاتبان ماموران او مدیران ټاکلي معاشونه لري او څوک پکې تغیر نشي کولی همدغه شی دی چې معاش له مزدورۍ او اجورې نه معناً او کیفاً بیلوي اویو اعزازي حیثیت او اعتبار ورکوي. مګر دغه اعتباري رنګ دومره قوي او پوخ دی چې ددغوکارونو نوعیت او حقیقت بیلوي او دهر چا په نظرکښې یې بل بل راز ښیي، هغه څوک چې معاش اخلي او هغه څوک چې مزدوري او اجوره اخلي ډېرفرق لري اوبیل بیل اشخاص ګڼل کیږي.
دغه معنوي قیمت چې په معاش کښې شته لږ معاش ته په ډېره اجوره ترجیح ورکوي او یو مامور قانع کوي چې په ډېره مزدورۍ پسې ولاړنشي او دخپل خدمت نوعیت بدل نکړي یعنې له رسمي دوایرو او اجتماعي وظایفو څخه شخصي خدمتونو او نوکریوته زړه ښه نکړي او ماموریت په مزدورۍ بدل نه کاندي ځنګه چې یو فرد نورو افرادو ته ضرورت او احتیاج لري او د اجورې یا څه نفع اوفایدې په مقابل کښې خپل کارونه په یوه اوبل اجراکوي. دغه شان اجتماع هم ډېر کارونه اوضرورتونه لري چې له افرادونه یې غواړي او په مقابل کښې معاشونه او منافع ورکوي مګر دومره فرق شته چې یو فرد له خپل شخصي ثروت څخه هر څومره چې وغواړي چاته یې ورکولي شي.او پخپلو تصرفاتو کښې دکوم قانون او معین نظام تابع نه وي مګر اجتماع ځانته یو نظام او قانون لري او پخپلو کارو او اجراتو کښې بې انتظامي نه خوښوي ځکه یې دلته افراد داسې حقوق پیداکوي چې اجتماعي نظام په عدالت او منظمو اجرااتو مکلف کوي دهمدې لامله په رسمي دوایرو کښې یو معیار موجود دی او بې د وظایفو له قیمت نه د رتبو معاش څه فرق نلري یو کاتب ۲ (مثلا) په هر وزارت او هر ولایت کښې یو اندازه معاش لري او دیته نه مجبوریږي چې دمعاش دپاره د خپلې تبدیلۍ کوښښ وکړي ددې موازنې ساتل ځکه ضرور دي چې یو خو اجتماعي عدالت نه ساتل کیږي اوبل د وظایفو تقسم هم خرابیږي او هرڅوک هغه ځای ته هڅه کوي چې دده کارهلته زیات قیمت لري، دلته مقصد دانه دی چې ټول کارونه دې یو قیمت ولري بلکې مطلب دادی چې یو کاردې په یوه اوبله دایره کښې فرق نلري یو محاسب یا یو دتحریر کاتب باید په هره دایره کې یو راز استحقاق ولري هسې نه چې یو معلم او یو کاتب دې سره برابر وي ځکه چې دلته دکار او وظیفې جنس بدلیږي او هریو دخپل اهمیت او تکلیف په لحاظ بیل قیمت پیداکوي. غیرله دغې موازنې چې باید په معاشو نوکښې وساتل شي لکه چې ساتل شوې ده یو بل شی هم ډېر ضرور دی او دخپل ضرورت په اندازه ګران هم دی. ځینې کارونه په ځینو دوایرو کښې شته چې هلته دځینو غیر مشروعو استفادو مجا ل هم شته نوکه ددغه راز استفادو مخه ونه نیول شي، دیوه اخبار کاتب (مثلا) کوښښ کوي چې دیوې علاقه دارۍ کاتب شي دلته که څه هم په معاش کښې فرق نشته مګر په معیشت کښې فرق شته هغه ورځ زما یو دوست دخپل صحبت په ضمن کښې وویل څوکاله مې تعلیم وکړ پس له هغه چې کلي او کورته راغلم واده مې وکړ او مجبور شوم ځانته معاش پیداکړم، زه او زما یو خپښ چې دباجه او ساڼډو په نامه یادیږي دواړه راغلو او په دوایروکښې

ماموران شو، زه دتعليم خاوند وم يو كتابت راته ميسر شو او هغه سواد نه درلود په يو ه دايره كښې تحويلدارمقرر شو. مګر تحويلدارى يې داسې وه چې مصرف يې زيات درلود او دناورې ګټې مجا ل پكې و، څو كاله وروسته زه يوې رتبې ته ورسيدم او نوم مې وګاټه مګر هغه ډيرې پيسې اوپولې پټې پيداكړه هغه بله ورځ چې زما زوى هغه كره ورغليو ، چې بيرته راغى راته ويلې يې ترور كره مې يوه داسې ښه راډيو وه اوداسې ښه سازيې كاوه، په كوركښې يې ډيرې ښې ښې قالينې هم اوارې وې او ښه ښه چپركټونه يې لرل د ترور زوى مې راته ويلې چې تاسې ولې راډيو ناخلئ؟......؟

دلته زما دوست راته وويل چې زه له خپل نصيب او قسمته كوم شكايت نلرم او دا نه وايم چې دتحويلدار صاحب بيسوادي له مانه ښه شوه ځكه چې كه ماته هماغه تحويلداري سره له هغه مفاده راكړه شي زه به يې دځان لپاره عار اوتنزيل وګڼم.

مګر دا نه وايم چې دغه راز مظاهر په ځينو اشخاصو تاثير كوي او ځينې كسان له معنويت نه ماديت ته او له صداقت نه خيانت ته راكاږي. په ا جتماعي نظام كښې بايد دغسې غير شعوري بې عدالتي هم رانشي او داسې ونشي چې يو د تعليم خاوند او يو بيسواده په معيشت كښې دومره فرق ولري چې اطفا ل هم پرې پوه شي. يو اجتماعي نظام كه يو نويسنده او دعلم خاوند ته له يوه بيسواده تحويلدار نه زيات معاش وركوي او پدې باب كې د حق سنجش او د كار قيمت قائليږي غرض به پكې همدغه وي چې دهغه معيشت له دې بل نه ښه شي او امتياز يې راشي نوكه نتيجه بالعكس شي او دغه راز اجتماعي نواقص په ځينو دوايرو كښې رفع شي او څوک يې جلوګيري ونكړي دمعاشونو عدالت هيڅ نشي كولى او اجتماعي نظام د چا شكايت نشي رفع كولى.

داجتماعي نظام مهمه وظيفه داده چې په يوه ملک كښې عدالت قايم كړي او هرچاته دخپل كارد قيمت او اهميت په قرار برخه وكړي، اودسنجش او موازني په اثر كښې هرڅوک دخپل استحقاق په اندازه وروزي. كه يوه سړي ته يو فرد له خپل ماله هرڅومره شى وركړي يا يوتن له خپل پټي او تجارت څخه هر څومره ګټه وكړي بل سړى څه ګله نه كوي او نه د اعتراض حق ځانته وركوي مګركه اجتماعي نظام بې له كوم حق او استحقاقه يوته زياته برخه وركوي ډيرنور خوابدي كيږي اوله خپلو وظايفو سره يې علاقه كميږي، دلته ښايې څوک ووايي چې تحويلدار ته اجتماعي نظام دغه راز لوړ معيشت نه دى وركړى او دا دغسې مثا ل لري لكه چې يو غل په غلا او يو بډې خور په بډو ډيرما ل پيداكړي او له يو ه بل مامور نه بداى شي. دا خبره رښتيا ده چې اجتماعي نظام هغه ته دومره ما ل نه دى وركړى بلكې هغه له اجتماعي نظام نه غلاكړې ده مګر كه يو قاسم او ويشونكى (چې بايد يوشى په څو تنو داسې وويشي چې هر چاته خپل حق وركړي او هيڅ بې عدالتي پكې رانشي) په تقسيم كښې وغوليږي، او ځينې كسان ترينه له خپل حق نه زيات څه پټ كړي هر څوک ورځنې شكايت كوي او عدالت هم ناراضه كيږي. ددغسې غلاګانو مخه نه نيول علاوه پدې چې په ځينو مامورينو كښې دشكايت فكر او شعورپيداكوي او ځينې كسان په بدو لارو بيايي داجتماعي نظام قصور او بې پروايي هم ښيي. ددغسې اصلاحاتو لپاره يواساسي فكرپه كاردى چې بايد حسابي اوشعوري سيستم كښې اساسي اصلاحات وشي او محاسبين لكه دبصيرت ماشينونه داسې نه وي چې حساب او شمير صحيح وښيي مګر نظر او بصيرت هيڅ ونلري. ښايي چې ځينو دوايرو كښې ډيرداسې تحويداران پيداكړو چې په څوكالو كښې يې له خپل معاشه يوپه لسه زياته ګټه كړې او پخپل حساب كښې فاضل هم دى نو دغه راز محاسبه به سړى څه كړي؟ كه مادلته څه حسابي تخصص درلوداى ښايي چې اوس مې په حساب كښې ډير اصولي نواقص ښودلي واى او دا ثابته شوې واى چې په حسابي اموروكښې ځينې نواقص شته چې بايد رفع شي.

دمثا ل په ډول وايم يوه رسمي دايره چې دځينو شيانو اخيستلو ته ضرورت لري نو له تحويدار سره يو دوه تنه د هئيت په ډول مقرر كړي چې هغه شيان په بازار كښې واخلي او رايي وړي. دغه هئيت كه هغوشيانوته په هر څومره زيات قيمت قايل شي او د دكاندارانو كلانتر يې تصديق وكړى حسابي دواير پكې څه نه وايي او داكار اصولي ګڼي مګر دهغې دايرې يوسړى هماغه شيان كه په بازار كښې په نيم قيمت واخلي داكار د مسئوليت موجب ګرزي او دخيانت اتهام پكې پيداكيږي نو دغه راز تحويلدار چې ديوه شي قيمت د دوه درې تنو په خوشحالو لو او خوله خوړولو يو په لسه زيات ښودلى شي، نشي كولى چې ناوړه استفادې وكړي اوځان بې مسوليته موړ كاندي؟ كولى يې شي كړي يې دي او و به يې كړي.

په دغسې مواردو كښې كه زموږ اجتماعي نظام مكمل وي او د بازار هرڅه معين اوټاكلى نرخ ولري بې له دېنه چې هيتونه وټاكل شي او تصديقونه واخيستل شي، تحويلدار هيڅ نشي خوړلى او هرڅه پخپل اصلي قيمت اخيستل كيږي.

دلته ديوه حكايت په ضمن كښې ديوه مامور اويوه تحويلدار خبره منځ ته راغله او د بحث دمركزيت حيث يې پيدا كړ مګر اصلي او اساسي مطلب دادى چې په اجتماعي وظايفو كښې بايد يوه موازنه او شعور موجودوي او د هر چا وظيفه اوكار ديوه صحيح

معيار له مخې قدرو قيمت ولري. هغه څوک چې اجتماع ته علمي او معنوي خدمتونه کوي له هغو کسانو چې دالاتو او ادواتو وظيفه اجراکوي او منډې رامنډې وهي هم دمعاش او معيشت په لحاظ، هم د اهميت او اعتبارله حيثه لوړ والى او تفوق ولري او مادي و معنوي تقدير يې وشي چې هيڅکله دعرفاني وظيفې خاوند خپل ځان له اداري رجالونه کم ونه ګڼي اوخپل اهميت داجتماعي نظام په نظرکښې لږ محسوس نه کاندي.

هغه کار چې اشخاص يې کولى شي له هغو کارونو نه چې ډيره موده تعليم او تحصيل غواړي بې ا هميته معلوم نشي او په هر لحاظ قدر وقيمت ولري، که داسې نه وي نو علمي او عرفاني خواکمزورې کيږي او هرڅوک اداري چارو ته ميل کوي. يو اجتماعي نظام بايد خپل مامورين پدې هم پوه کړي چې هرڅوک هرکار نشي کولى نوکه يو د علم او معرفت خاوند ځانته اداري کارپيداکړي هغه پيشرفت چې هلته کوي ښايي چې دلته هغومره مؤفق ښکاره نشي او په عادي اشخاصو کې وګڼل شي، داپوهول دڅېې او وينا کارنه دى بايد په اجتماعي وظايفو کښې هر څوک چې کوم امتياز او فوق العاده مهارت په کومه خواکښې لري هغه وپيژندل شي او قيمت پيداکړي يعنې داسې ونشي چې هرڅوک پزه تور ه کړي او ځان اهنګر وبولي. دغه راز شعوراو بصيرت چې په اجتماعي نظام کښې وي هرڅوک ديته مجبوروي چې دخپل استعداد او لياقت له مخې يوکار انتخاب کړي نه دکار اووظيفې دقيمت په لحاظ، ځينې کارونه چې خرابيږي او دبې صلاحيته اشخاصو لاس ته ورځي سبب يې همداوي چې اشخاص خپل ځان او خپل استعداد ته نه ګوري او هر څوک هماغه کارته وړاندې کيږي چې زياته ګټه ياډير قدرلري نو وړ او نا وړه اشخاص هماغه وظيفه اشغا ل کړي او کار ليدونکي هم دومره ډيرښو اوبدوته نه ملتف کيږي او په يوه نظر ورته ګوري دا وضعيت طبعاً داجتماعي وظايفو موازنه خرابوي او ټول خلک يوه لور ته زور کوي چې بياسړى ځينو کارونو ته په اعلانونو هم څوک نشي پيداکولى مګرپه يوه بل کار هرڅوک سرونه ماتوي او وسايل ورته ګوري. (۱)

د ځان مينه

سپوږمۍ کله کله په هاله کښې ايساريږي مګر انسان هروخت دحب ذات ياحب نفس په دايره کښې راګير دى او هيڅکله له دې دايرې نشي وتلي.

دا دايره په ځينو باندې دومره تنګه وي چې بې له ده نه بل هيڅوک او هيڅ شى ورسره نه ځاييږي، مګر په ځينو کسانو باندې دومره پراخه وي چې عالمونه پکې ځايېدلى شي. څنګه چې وګړي ځينې په وړو او ځينې په لويو کورونو کښې اوسيږي، څوک دخپلې استوګنې ځاى يوکلى ګڼي او څوک يوښار يا يو مملکت خپل کور او ټاټوبې بولي، دغسې دخلکو دمينې او محبت دايرې هم لويې او وړې دي، مګر دا دايره که هرڅومره لويه وي بيا هم اصلاً دسړي له خپله ځانه چاپيره ده او نورپکې طفيلي وي.

که تاسې په ظاهره يوسړى وينئ چې له يوه اوبل سره ډيره مينه کوي يا خپل ځان د کوم ميلمه او دوست و اشنا په خدمت کښې ستړى کوي دا مينه هم په اصل کښې له ځان سره ده او دځان مينه ورته ويلى شو ځکه چې نفع يې ده ته راجع ده او ګټه يې بيرته دده کا له ته راځي.

که ووايو چې هرانسان په ځان مين دى او له ځان سره مينه لري، يا دانسان په هر محبت کې چې له هرچا اوهرشي سره وي دځان مينه پټه پرته ده دروغ يې مه بولئ ځکه چې له خپل ځان سره مينه او محبت دانسان په غرايزو کښې حسابيږي او هيڅوک ترينه نه دى خلاص. ځينو شاعرانو که پخپلو اشعارو کښې خپلو معشوقو ته ويلي دي چې په ائينه کښې مه ګورئ چې په ځان مين او زموږ رقيبان نشئ، غوليدلي دي ځکه چې دا عشق او دامينه له حسن و جماله يا له محاسنو او فضايلو بې نيازي لري او هيڅ مادى يا معنوي صفات نه غواړي.

که څوک ښکلى وي او که نه وي، ښه وي اوکه بد، جوړوي او که ناجوړ، عالم وي او که جاهل، خوار وي ا و که بډاى له ځان سره مينه اوپه ځان پيرزوينه لري، مګر دامينه دهر چا دفکر او ذوق په لحاظ بيل بيل رنګونه او مختلف مظاهر لري.

يو به وې چې ځانته به ښه ډوډۍ پيداکول له ځان سره مينه ګڼي او دځان مينه به ورځنې خيټو او دخيټې خدمتګار جوړ کړى،

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۲٤ کال، ۹ ګڼه ۳_ ٦ مخونه .

بل به ګمان کوي چې په ښو جامو کښې ځان پټول له ځان سره مينه اوپه ځای پيرزوينه ده.
ځوک به عزت او اعتبار ګټل له ځان سره مينه بولي او ځينې به په ډيرو پيسو او جايدادونو کښې دغه مينه لټوي.
چاته به دانبه ښکاري چې ځانته عيش وعشرت برابر کړي او ځينې به فضايل پيداکول که څه هم ډير مشقتونه پکې وي حب نفس ګڼي او رياضت يا دنفس تذليل به ورته په ځان لورينه معلوميږي نو ويلی شو چې دامحبت دانسان دفکر او ذهن په اعتبار خپل شکل او صورت بدلوي او دانسان شخصيت ورځنې تشکيليږي. په هره اندازه چې افکار لوړ او عالي وي هر څومره چې انسان له لوړو معانيو سره اشناشوی وي هغو مره يې حب نفس او دانسان مينه هم يو ښه صورت اوښه مظهر پيداکوي مګرکه فکر او نظر ټيټ وي او ځوک ځانته په ټيټ نظرګوري نو د ځان مينه يې مخ په ځوري بيايي اوپه کنډ وکړو کښې يې غورځوي.
غرض دادی چې په دې باب کښې د ځان معرفت ډيرتاثير لري که ځوک دځان په پيژندنه کښې يوه لوړ اوعالي معيارته نه وي رسيدلی اوبې له خپل جسمانيته نور خپل ځان نه پيژني هغه ته دځان مينه همدا ښکاري چې خپل نفس او تن وپالي او خپل نفسي خواهشات پوره کړي. مګر که چا عقلاني او روحاني شعور پيداکړی وي اوځان له جسمانيته ماورا يو بل شی بولي هغه بيا په نورو روحي او معنوي لذايزو پسې ګرزي اوبل راز ارزوګانې ورته پيداکيږي.
ځينو کسانو ويلي(فکر هر کس بقدر همت اوست) مګر کيدای شي چې حقيقت بل راز وي او د هر چا همت دهغه دفکر او شعور احساس و ادراک په اندازه وي نو په هر صورت چې فکر د همت په اندازه وي او که همت د فکر په اندازه وي خو د فکر او همت تر منځ يو ه داسې رابطه شته چې بايد يو له بله سره برابر وي او دځان مينه هم د همدې دواړو معنوي عواملو په اعتبار يوعالي يا ادنی مظهر پيداکړي او کله کله دځان مينه په يوه داسې رنګ کښې وليدل شي چې سړی ورته حب غير يا د بل مينه وايي. څوموده دمخه دکابل مجلې يوه فاضل ليکونکي ښاغلي خادم دخير دعزيزې ترعنوان لاندې دخپل يوه دوست حکايت رانقل کړی وچې هغه لس کاله له يوه فاضل سره چې په محيط کښې علمي او فلسفي شهرت لري پدې خبره بحث کړی و چې د ارادې محرک څه شی دی؟ دغه فاضل وايي په ټولو کاروکښې دانسان د ارادې محرک د ده د(حب ذات) غريزده او هغه هرڅوک چې وي وايي نه انسان بايد دومره خودغرضه نه وي اوله حيوانه د (حب نفس) په غريزه کښې فرق ولري يعنې بايدپه انسان کښې د خير غريزه موجوده وی چې د خير لپاره ايثار وکړي اوکله کله له خپلو شخصي اغراضو او منافعو تيرشي. پدې بحث کښې ښاغلی خادم د دواړو جانبو دلايل راوړي او په اخر کښې يې د خير د غريزې داثبات لپاره د خپل دوست له خولې دوه دليلونه راوړي اووايي: (۱) چې يوه ورځ په بازار کښې تيريدم او يوه داسې سړي چې ښې معتبره جامې يې اغوستې وې له يو داسې چاسره جنګ درلوده چې زاړه اوشکيدلي کالي يې په تن کښې و زه د غريب سړي په خواشوم يعنې دهغو ښو جامو خاوند دکاندارمې ملامت کړ او غريب سړی مې ترېنه خلاص کړ حاضرينو له ما څخه تشکروکړ او ما خپله لياره ونيوله.
(۲) بله داچې يو د ښې دريشي خاوند په بايسکل سپو راوله يوه دهاتي سړي سره يې تصادم راغی، او دا بيچاره يې په ځمکه راوغور ځاوه او علاوه پدې له بايسکله راکوز شو او دغه سړی يې نورهم واهه زه چې دلته حاضر وم وروراندې شوم ويل مې:
اغا ته ملامته يې اوکه داسړی؟ ته لا له ده نه معافي نه غواړې او وهې يې. که ته داسړی نه پريږدې نو زه ورڅخه جداً مدافعه کوم وروسته تردې دوه حکايتونو بياوايي چې دا باطني عامل او دغه ذهني محرک چې زه يې په دغو ځايوکښې د دوه مقتدرو سړو په مخکې ودرولم څه شی وُ؟ وروسته تردې پوښتنې د جواب په ډول وايي يوقسم دترحم او دحق دمرستې احساس په ماغلبه کړې وه او د ځان د خطر او ضرر احتما ل سره يې دمظلوم په مدافعه کې ودرولم او په دغو حادثو کې مې هيڅ اغراض اومنا فع دخپل ونه ليدل، دمقالې په اخرکښې ښاغلی خادم ليکي: دا و زما د ملګري تقرير زه پخپله هم په همدغه عقيده يم چې دغسې يواحساس په انسان کښې شته چې ددغې غريزې په اثرکښې انسان دخير، حقانيت او وظيفې لپاره ايثار کوي. زه له ښاغلي خادم سره دا خبره پوره منم چې انسان کښې دخير غريزه موجوده ده او دهمدغې غريزې په اثرکښې انسا ن ډير دخير کارونه هم کړيدي مګر دده له دوست سره يوڅو خبرې لرم.
اول خودغه دوه مثاله چې ده د خپلې مدعا داثبات لپاره راوړيدی خورا ضعيف دي او د جانب مقابل ددلايلو په مقابل کښې څه موجوديت نلري، دی وايي دترحم او دحق د مرستې احساس په ماغلبه کړې وه او دځان د خطر او ضررله احتما ل سره دمظلوم په مدافعه کښې ودرولم.
دلته دځان خطرنشته ا ويه دغسې بازاري جنګونو اوګفتګوی کښې کومه خبره دخدای لپاره کول يا څه خدای جاتي مداخله دفرد د ضرر احتما ل نلري.

البته محتاطو کسانو ته به داغتہ خبره ښکاري او زيات زړورتوب به يې ګڼي. مګر ځينې نوريې ښايي چې قابل ذکر هم ونه بولي. بله داچې وايي، په دغو حادثو کښې مې هيڅ اغراض ا ومنافع دخپل ونه ليدل مګر لومړی حادثې په اخرکښې وايي چې حاضرينو له ما څخه تشکر وکړ نو دغه دحاضرينو تشکر ايا غرض اونفع نشي کيدای. پدې کښې هيڅ شک نشته چې دانسان په ژوند کښې دغه راز منافع ډيرقيمت لري او د همدغسې منافعو لپاره ډير ډير کارونه کوي مګر زما ددوست دوست که دا نفع په نظرکښې نوي نيولی او دترحم يا دحق دمرستې لپاره يې داکار کړی وي نو دغسې کسانو سره خو ارومرو داخرت فکرونه وي او د خدای لپاره دغسې خطرونه او ضررونو ته وړاندې کيږي. نو بياهم نشي ويلی چې پدې کښې دځان دپاره څه منافع نه و، موږ خو د مخه وويل چې دځان مينه د هر چا دفکر اونظرپه لحاظ مختلف مظاهر پيداکوي.
يو مسلمان چې په خدای او قيامت عقيده لري هغه اخر وي ګټه له دنيايي ګټې نه ښه ګڼي او خپل نفس ذليلول، روژې نيول، ځان شهيدول دځان لپاره نفع بولي او دځان مينه يْ همدغسې کارونو ته وړاندې کوي نو دغه دخير غريزه او دحب ذات غريزه څه تضاد نلري لکه چې ده خيا ل کړيدی او لس کاله يې له يوه فاضل او عالم سره پدې بحثونه کړي دي.
يوسړی به وي چې دخير او نيکۍ په مينه کښې به د ځان خير ګڼي او حب ذات به يې دخير کارونو ته وړاندې کوي نو دلته دحب ذات غريزه او د خير غريزه اتفاق لري او يوله بله منافي نه دي، په دغسې مواردوکښې خير خواهي او خود خواهي څه فرق نلري او دواړه يو شی بلل کيږي دغسې کسان چې دحق او حقيقت په طرفداری راپاڅيږي او له حقيقي خطرونو څخه هم نه ويريږي ارومرو يوه معنوي نفع ددوئ په نظر او شعور يا ما تحت الشعور کښې وي، که چيرې په دنياکښې يو ښه شهرت يا شخصيت ګټل دده په نظرکښې نه وي اونه غواړي چې دخوارانو اوغريبانو يا عامې طبقې په نزد ځان مقبول او محبوب کړي او ښه نوم پيداکړي ضروربه ورسره خدايي فکرونه او د اخرت سوداملګری وي او يوبل راز ګټه چې دده په نظرکښې به ډير اهميت لري که څه هم نوريې احساس نشي کولی ده ته ځان ښکاره کوي نو څوك دا نشي ويلی چې ده ته په دغه کار کې د ځان منافع او حب ذات هيڅ دخل نلري، زما دمطلب خلاصه دا ده چې انسان ټول ارادي افعا ل (چې ټوخيدل او ځينې نور طبيعي افعا ل ترې واوزي). دحب ذات په اثرکښې وي يعنې د ځان دنفع او فايدې لپاره وي مګر دانفع اوفايده به کله مادي وي او کله معنوي.موږبايد دځان مينه او حب ذات يوازې داونه ګڼو چې سړی به ارومرو د جسماني خواهشاتو او دنيوي عيش او راحت لپاره کارکوي ځکه چې ځينې انسانان دفکرو عقيدې، مسلک او مذهب ، تربيې او تعليم په اثرکښې د ځينو معنوي او روحي ګټو لپاره خپل سراو ما ل قربانوي. او همدغه قرباني له ځان سره مينه او په ځان پيرزوينه ګڼي، په اسلام کښې ډير دغسې اشخاص شته چې په(ويؤ ثرون على انفسهم) باندې ساتل شويدي مګر ددې معنی داده چې دوئ دغه ظاهري ځان او مادي وجود ديوې عالي او لوړې مفکورې دپاره قربان کړي او دخپل روحاني وجود ګټه اوفايده يې په نظرکښې نيولې ده ، نوکه سړی په انساني اعمالو او افکارو کښې ښه دقت وکړي په هرکار کښې يو ډول فايده په نظرکښې وي او ديوه عاقل سړي هيڅ ارادي حرکت بې دځان دفايدې نه نه وي، کوم کارونه چې موږ يې دخير وغريزې په اثرکښې بولو اوخيريې ګڼو هغه ارومرو د انسان لپاره کومه معنوي ګټه لري او دانسان د ذهنيت په اعتبار يو ډول احتياج باله شي.
دانسان لپاره خو د خواهي او د ځان مينه چې حب ذات يا حب نفس ورته وايي عيب نه دی بلکې صفت دی مګر دا هله چې انسان خپل ځان معناً او مادتاً وپيژني او دځان مينه يې د لوړتيا او فضايلو خواته بوزي يعنې داسې ونکړي چې نفس اونفسې شهوات وپالي او عقل و روح چې د انسان اصلي اومعنوي ذات ورته ويلی شو له نظره وغورځوي او هيڅ مينه ورسره ونلري.
که يوسړی خودخواه وي او دغه خودخواهي په ده باندې باعث شي چې ځانته علم او فضليت، نيک شهرت او اخلاقي اعتبارله نورونه زيات پيداکړي اوخپل معنوي او حقيقي تفوق په نورو باندې وغواړي دا خود خواهي يا ځان سره دغه راز مينه يو لوی صفت دی مګر که خود خواهۍ خپله مجرا بدله کړي او په بد ه لار کښې صرف شي نو بيا ترينه لوی عيب په عيبونوکښې نشته.
دښاغلي خادم دوست ويلي چې انسان ولې دومره خود غرضه اوسي او ولې دې حيوان او انسان د حب نفس په غريزه کښې فرق نلري؟ پدې خبروکښې که دده مقصد داوي چې انسان دې خودغرضي بيخې پريږدي خو دا هڅو ممکنه نه ده او داسې نشي کيدای چې انسان له اغراضو نه بيخې لاس واخلي مګر داکيدای شي چې خپل اغراض ښه کړي اود بدو اغراضو په ځای ښه اغراض ځانته پيداکاندي همدارنګه دحب نفس په غريزه کښې له حيوانه داسې فرق پيداکولی شي چې دی حب نفس دخير او فضايلو په لټون او حصول کښې وګڼي او حيوان دحب نفس په اثرکښې دخپل حيات دساتنې لپاره ديوه اوبل په پټي کښې ځان موړ کړي مګر داسې نه کيږي چې حب نفس بيخې پريږدي او خوشې په خوشې خپل ضررته ملاوتړي.

څوک که دانسان لپاره دخیر په غریزه قایلیږي او ددې غریزې په اثرېې له نورو حیواناتو بیلوي ضروربايد ددې غریزې منشا او ریشه عقل و ادراک وبولي او یوعاقل هروخت په هرکار کښې دځان یو ه مادي یامعنوي، دنیوې یا اخروي ګټه په نظرکښې نیسي.(۱)

دخان ناظر

خان دډېر ځمکو او جایدادونو خاوند و، ځکه یې مزدوران دهقانان او اجاره داران هم ډېرو او ډېر نو کران یې درلودل چې چا به اسونه ساتل چا به ټوپک ګرزول او چابه د تازیانو او بازو باښو ساتنه په غاړه درلوده.

خان به په ولس کښې سترګې غړولې او داسې سړی به یې ناظرۍ اوبالا بینۍ لپاره پیدا کاوه چې کا ل په کال په اجاره دارانو باندې اجارې زیاتې کړې او د دهقانانو په خوارۍ خوارې ځمکې ابادې کړي.

ناظر به دخان دخوشحالۍ لپاره له اجاره دارانو، دهقانانو اومزدورانو سره ډېر بد سلوک کاوه او خلک به یې له لاسه ډېر په عذاب وو.

دناظر اصلي منظور د خان خدمت و چې باید ډېرخلک دیوه تن دګټې اوخوشحالي دپاره په کارواچوي او دغه استثماري وظیفه په ښه شان سرته ورسوي.

ډېرښه ناظر هم به هماغه و چې خواران نورهم خوراکړي اود خان خاني نوره سم چاغه کاندي. دکوروکلي خلک له خان نه خپه نه و اوله ناظرنه به یې ډېرسرتکاوه، هرچا ویل: خان پخپله ډېرښه سړی دی خو د ناظر دې بچې مړه شي.

یوه ناظر چې به څه مو ده ناظري وکړه او خلک به یې پوزې ته راوستل خان هغه لرې کاوه اوبل به یې پیداکاوه.

هغه به له پخواني ناظرنه دخان لپاره ډېرې تودې منډې وهلې ځکه چې نوکر نو اهو بدو میګیرد ډېره پخه خبره ده.

هغه به پخواني ناظرته نه کتل چې خلک ورته په څومره کرکه ګوري اوڅوک یې اوس سلام هم ناخلي، نه پوهیږم دخان طالع بیدارې وې او که دخلکو بخت ویده و چې هرنوی ناظر به په خان پرستۍ کښې له بل نه وړاندې ټوپ واهه اود استثماري نقشو په جوړولو کښې به یې خپل ایمان زیات خواراوه مګر خان یو ناظر هم له دوه کالونه زیات نه ساته اوخپل خیر یې په همدې کښې لیدلی و.

په رښتیا چې دریم ناظربه له دوهم نه هم تیره واړو له اودخان ګټه به یې اسمان ته ورسوله. دی به هم څه موده وروسته دنورو له سرنوشت سره مخامخ شو او دډېر خلکو دښمني به یې په څو ورځو خپل اولادو ته پرېښووده.

داسلسله همدغسې جاري وه او دناظربه بدلون به څه قدر د خلکو تسکین کیده او زاړه خاطرات به په نوواميدونو بدلیدل.

د اولس نخبه اشخاص به دناظر ی په طمع دخان په شاو خوا څرخیدل اوپه لطایف الحیل به یې د هغه توجه ځانته جلبوله په دې مسابقه کښې علاوه په چاکرانه اهلیت اولیاقت د خان اعتماد ډېر زیات اهمیت درلود اودغه دبخت باز د هر چاپه سر نه کښینا سته.

دناظرۍ عمرکه لنډو د ستاژ دوره یې ډېره اوږده اوپه ډېر خدمت دغه عزت او حرمت ګټل کیده.

کجیر خان چې هوښیار او ځیرکه سړی و وروسته له ډېر انتظار څخه د ناظر په حیث منظور شو او دغلو د انو کلي ګانې وروسپار ل شوې.

دا ناظر له نورو نه په عقل اوفکر پوخ و ځکه یې دناظرۍ طرز بدل کړ اوخلکو ته یې ځان بې واکه اوبې اختیاره وښود.

ده به چې هر څه هرچاسره کول هغه به یې په دې پوهاوه چې دی دخان فکر او اراده تمثیلوي او دیوه تواچي حیثیت لري.

دی پخپله هیڅ نه کوي او هیڅ نشي کولی، هرڅه چې کوي خان یې کوي، خلک باید هر څه له خانه وګڼي او ناظر معذور او مجبور وبولي.

دغه وخت هرڅوک په دغه راز پوه شو چې خبره په کوم ځای کښې ده امر اونهې دچا کاردی.

وروسته تردې بیا چا و نه ویلې چې خان پخپله ډېرښه سړی دی خو د ناظردې بچې مړه شي.

(۱) کابل مجله ، ۱۳۲۵ کال ، ۱ گڼه ٦_ ۹ مخونه.

خلک پدې وپوهیدل چې دناظر بچې هیڅ ګناه نلري بلکې پخپله ناظرهم اصلي ګنهګارنه بلل کیږي، هوښیار ناظرکه نورڅه ونکړه او دخلکو په حا ل کښې یې کوم ښه بدلون رانه وست دخلکو سترګې یې څه قدر خلاصې کړې او اصلي ناظر یې هر چا ته په ګوته کړ.

دیته وایي: غیر مستقیم خدمت.(۱)

کمیت پیژندنه

نورخلک دکیفیت په تشخیص کښې هم ډیر ماهروي او زه دکمیت په تمیزکښې هم غولیږم یا حیر انیږم، ددې لپاره چې تاسې خپل حیرت ته حیران غوندې کړم ځینې مثالونه به درته وړاندې کړم، زما مثالونه ډیرساده دي مګر زه تر هغو ساده یم او دډیرې سادګۍ په وجه راته عام فهمه شیان هم مشکل شي.

مثلاً یوسړی په شپه کښې شل رکاته نفل په نیم ساعت کښې کوي او یوبل یې په یوه ساعت کښې کوي او یو بل په یوه ساعت کښې دوه رکاته نفل کوي یعنې یوپه یوه رکات کښې سورت بقر لولي او هغه بل پکې دفیل سورت.

زه نه پوهیږم چې درکاتو نو په حساب شل رکاته ډیرعبادت وګڼم که دوخت په اعتباریو ساعت عبادت له نیم ساعت نه زیات وبولم.

یوسړی دکوم شرعي عذر په وجه دجوزاپه میاشت کښې چې دروژې له میاشتې سره مصادفه وي روژې خوري او بیا دقوس په میاشت کښې قضایي روژې نیسي دلته هم راته د کمیت تمیز ګرانیږي او په دې نه پوهیږم چې دجوزا اوږده ورځ ا ودقوس لنډه ورځ دیو ځل طلوع او غروب په اعتبار دکمیت په تله برابرې دي او که دساعتونو او دقایقو په حساب سنجول کیږي.

په ژور نالیستۍ کښې هم دکمیت مسئله پیچده ګي پیداکوي.

یو لیکوا ل یوې جریدې ته یوه اوږده مقاله ورکوي چې دوه مخه نیسي یو بل دوه ورې مقالې چې نیمه صفحه نیسي.

په دې موردکښې هم د کمیت په لحاظ دا سوا ل پیداکیږي چې دکوم یوه برخه په جریده کښې زیاته ده ایا د کمیت معیار دمقالو الفاظ او کلمات دي که دمقالو عنوانونه.

په رسمي او اداري چاروکښې هم دکمیت مسئله مشتبه کیږي.

په یوه وزارت کښې یو مامور خارج ته سفر کوي او څلور میاشتې تیروې یوبل مامور درې ځله خارج ته ځي او هرځل یو ه هفته هلته تیروي

دیوه سفر خرڅ په زرو ډالرو کیږي او دبل له سوونو څخه تجاوزنه کوي دلته هم حیرانیږم چې دکمیت معیار دسفرونو کرات او مرات دي که ورځې اومیاشتې یا د ډالرو حساب. د شورى دتقنیني دورې حساب هم رانه ورکیږي.

دا دوره په قانون کښې څلور کاله ده په هرکا ل کښې اوه میاشتې دکار موده ده په هره میاشت کښې که له عمومي تعطیل سره تصادف ونکړي دولس ورځې دعمومي جلسو لپاره تخصیص شویدي چې په دغه حساب دیوې دورې عمومي مجلسونه له درې سوو څخه تجاوزنه کوي نوکه چیرې ولسې جرګه په یوه دوره کښې څلور سوه عمومي جلسې دایرې کړې او په یوه بله دوره کښې درې سوه جلسې هم پوره نکړي یا د مشرانو جرګه په یوه دوره کې خپل یو دوه میاشتنیاجلاس اصلاً دایر نکړي نو دا دوه دورې به دکمیت په لحاظ مساوي ګڼو که څنګه؟ یعنې دکار د ورځو په حساب به یوه دوره له بلې نه کمه ګڼو او که معاش اخیستلو ته به وګورو او دواړه به مساوې وبولو؟

که یوسړی لکه لیمو کوچنی اوبل لکه چکوتره غټ وي ایادوئ دواړه دکمیت په لحاظ یو دي که څه هم دیوه کرتۍ دبل لپاره واسکټ هم نشي کیدی.

که نه دجسامت په لحاظ دیوه اوښ قرباني له اوه پسونوسره مساوي ګڼلی شو او دکمیت معیار سر شماري نه ده.

که څه هم (عقل بسراست نه به سا ل).(۲)

---

(۱) افغان جریده ،۱۳۵۱ کال د وري ۲۱ نیټې ګڼه (۲)افغان جریده، ۱۳۵۰ کال دلیندۍ ۲۲ نیټه ۱٦ ګڼه ، ۴ مخ.

اداري سیاست

یوه ملکري راته خپله کیسه داسې شروع کړه:

د انتظار په کوټه کښې زما غونډې ډیرخلک دملاقات په امید ناست وو او دروازې ته به یې ترېنو لاندې کتل.

له نورونه خبرنه یم چې څه چورت کښې وو. خوما پخپل زړه کښې خبرې جوړولې او ځان سره به مې کرل او ریبل چې څه به وایم او څه به اورم؟

کله به مې زړه د زمري کړاو په دې فکر کښې به شوم چې راشه له اخلاقي شجاعت نه کاراواخله، خپل قانوني حق په صراحت وغواړه، ځان دشخصیت او کرکټر خاوند وښیه او داهلیت و لیاقت په ښولو جلالتماب تر معنوي نفوذ او تاثیر لاندې راوله (ګوندې په درانه نظر راته وګوري او مناسب کارراکړي).

بیا به مې ویل هسې نه چې دا راز خبرې په جنا بعالي بدې ولګیږي او دسرکار کچرې و توریږي یا کله شخ ورته ښکاره شم او په چپیانو کښې مې وشمیرې نو ښه به داوي چې اداب او نزاکتونه په نظرکښې ونیسم او داخلاص او عقیدې په څرګندولو دهغه شخص اعتماد او حسن نظر ځانته جلب کړم.

ددې غلامانه فکر تراغیزې لاندې مې دتملق او چا پلوسۍ الفاظ او کمات لټول او د ماهرانه جملوپه جوړولو بوخت وم چې پیشخدمت راغی او زه یې د جلالتماب لوړ حضورته دعوت کړم.

په قد نما ائینه کښې مې ځانته و نه کتل چې نکټا یې او نوره وضع مې څنګه ده او په اول نظر کښې به څنګه ورشم؟ په دغسې جنجالي حا ل کښې په دروازه سرکوزی ورننوتم او په ټیټ سر مې د ارادت لاس وړاندې کړ. ښاغلی جلا لتماب دمهربانۍ له خوا لږ غونډې له ځایه جګ شوی شانته و او خبرې یې له ماسره کریمانه وې.

دکوټې لوکس فرنیچر اونفیس سامان دجلا لتماب له عطوفت سره زه ترعجیب تاثیر لاندې راوستم او حیران وم چې دتشکرحق څنګه اداکړم؟

عادي اومعمولي الفاظو نشوکولی چې زما احساسات څنګه چې غواړم هغسې څرګند کړي ځکه مې دحا ل او وضع په مرسته خپل عجز او انکسار تمثیل کړ او په حرکاتو سکناتو مې و ښودله چې زه څومره ترتاثیر لاندې راغلی یم.

هغه څه چې ښاغلي جلالتماب زما دحا ل او وضع په هنداره کښې ولیدل نو رحیمانه عواطف یې راوپښ غونډې شول او په طولاني صحبت کښې یې ډیر څه راته وویل چې ځینې ټکي یې دادي:

دوطن مینې او احساس زه مجبور کړم چې دا درنه وظیفه په دغسې مشکلو حالاتو او شرایطو کښې ومنم، او د خدمت په مقابل کې سپکې سپورې واورم په جرایدو او مظاهراتو کې راباندې تورونه ولګول شي او بشري کرامت مې ترپښو لاندې شي.

دافسوس ځای دی چې دلته وچ اولامده یوشان سوزي اوخلک پدې نه پوهیږي چې زه په مجلس کښې څه وایم او څه راز پیشنها دونه وړاندې کوم څه وکړم زه بیخي یوازې یم او نور ټول لکه رمې یوې خواته رغړي زه تاغونډې منور اشخاص ښه ګڼم اوقلبي علاقه ورسره لرم، اهلیت او لیاقت ته په احترام ګورم مګرته پخپله هوښیار سړی یې او په نیمه پوهیږې.

زه تاته ډاډ درکوم چې ستاپه کارکښې به خپل نهایي کوښښ ونه سپموم، زه ستا په سر جنګ ته هم ولاړیم، ته شل ورځنې پس خبر واخله مګریو ځل.... صاحب او .. صاحب هم وګوره.

دده له حضوره چې مرخص شوم دنورو صاحبانو دلیدو په فکر کښې شوم او لوړ جناب ته ورغلم، دا ځل زه د لویانو له حضور سره لږ غونډې بلد شوی وم او په دوهم نقش کښې مې مهارت نورهم زیات شوی و، لویان خدای په لویه ورځ پیداکړی او یو جنس غونډې خلک دي ځکه یې کړه وړه خبرې ا وطرز تفکر ډیرمشابه وي.

دغه اعلی جناب هم زه پخپلو خبرو له ځانه ډیر خوشحاله کړم او خپل نظریې زما په باب ډیر ښه وښود، خو داېې وفرمایل چې زه بس ستا دکارپه باب صاحب ته وایم ته هغه ته ورشه او ورسره په تماس کښې شه خدای به هرڅه اسانه کړي. ده کنایتاً زه په دې پوه کړم چې عقل فعا ل بل دی او (خورد کلانکار) هم بل څوک دی.

دغه وخت ماته هغه وخت راپه یاد شو چې یوه زیارت ته څو تنه ورغلو او منجور راته ووېل تاسو باید اول هغه ورو کې زیارت ته ورشئ چې دلوی زیارت شاطرو څکه چې لوی صاحب همدغسې ویلي و چې د حاجت خاوندان باید اول هغه ته ورشي او خپل حاجت دهغه په وسیله له لوی زیارت څخه وغواړي.

دا امر مې هم په ځای کړاو واړه کلا تکارته ورغلم.

په رښتیا چې هغه په سیاسي هنر او مهارت کښې په نورو مټ اړاوه او زه یې ډیره موده د خوف و رجا دیاس او امید ترمنځ په اعراف کښې وساتلم.

په دغه موده کښې یې زه دفوټبا ل دتوب په شان یوه بل ته غورځولم او زه هم له ډیرې خوشحالۍ په هوا ګرزیدم تر څو چې دوئ ستړي شول او زه هم له سرګردانۍ خلاص شوم مګر په دې پوه نشوم چې کارڅوک کوي او دعا چیرته قبلیږي.

زما طالع چا ترلي دي او د توبې ور کو م دی؟ داهم راته معلومه نشوه چې ښاغلي جلالتماب زماپه سرله چاسره جنګونه وکړل او په دغه جنګ کښې څه تلفا ت پيښ شول.

پاک خدای دې زما دغه ګناه راعفوه کړي چې زما په سبب دهغې سنګر مات شواو جلالتما بان یوله بله خوابدي شول.

دغه صاحبان چې زه یې په زیارت څوڅو ځله مشرف شوم او هریوه راته خپل نظر ډیرښه ښوده د نوروليپاره هر یو ټک وپترى وه.

هرچاېه ویل فلانکی د هغه صاحب په پیرزوینه او توجه دولایت یا ریاست خاوند شو او هغه بل معینی او معاونی ته ورسیده.

دایوازې زه وم چې دټولو په توجه مدیر یامورهم نشوم.

دملګري خبرې چې دغه حدته ورسیدې نو یوه هوښیارسړي ورته ووېل:

زیارتونه اکثراً همدغسې وي چې یوه ته مراد ورکوي او بل ته نه.

زیارت ته باید سړی یوشی یوسي چې څه ترېنه راوړي.

چې تش ځې تش به راځې.

زیارتونه نذر غواړي.

څو ک چې دزیارت نغري نه تودوي نغری به یې همدغسې سوړ وي.

یوبل سړی چې له اداري سیاست سره اشنا و هغه خبره له بلې خوا راګزکړه او ویې ویل:

زه تاسوته څه وایم مګرتاسې به یې هیڅا ته نه وایاست او زما خبرې به ټینګې په غوږکښې نیسئ، هغه موږ له قسمه تیرکړو او بیایې ووېل:

د اداري سیاست تقاضا همدغه ده او له نا مطلوبو اشخاصو سره همدغسې کوي.

یعنې وزیر په معین لاس پاکوي او معین په وزیر.

دغسې ساده ځوانانو ته هر یوخپل ځان مهربان او خیر خواه معرفي کوي او بل ورته شیخ میر یعني مناع الخیر ښیي.

همدغه سیاست دی چې مقام دخپل بام واورې په بل اچوي او ثم فثم خلک اعلی او عالي العا ل مقام ته بدبینه کوي.

داخبره هم دیوه سیاستمدار خبره ده ښایي چې دا هم د اداري سیاست په تقاضامنځ ته راغلی وي اوڅه چل پکې وي چې لیکونکي ا واخبار چلوونکي به هم پرې نه پوهیږي ځکه یې خپروي.(۱)

اشتباه

کله د اشتباه له مخې داسې هم شویدي چې دجنګ په محاذ کښې یوه جبهه په بلې باندې غالبه شوې وي مګر دغه دفتحې او غلبې خبرچې دغالبې جبهې مشرته ورکړشوی هغه بل راز پوه شویدی او ګمان یې کړی چې غلبه دجانب مقابل په برخه ده ځکه سم دلاسه تښتیدلی او ګټلی میدان یې بایللی دی.

دا راز تاریخې اشتباه ګانې به بل وخت ته پریږدو اوسیاسي اشتباهات به هم نه څیړو.

---

(۱) افغان جریده، ۱۳۵۱ کال، دغوبی ۱۸ نیټه ۳۵ ګڼه، ۱_۳ مخونه.

اوس به هغه اشتباه ګانې په ګوته کړوچې لویانو ته جزيي او بې اهمیته ښکاري او تاریخونه یې هم غالباً نه ثبتوي. وایې چې یوسړی له ځان سره لګیاو اوویل یې:

په زړه کښې رحم او عاطفه نلري، له ډېرې استغنا چاته نه ګوري، دچاپه ژړا اوفریاد یې زړه نه سوزي.

دومره ظلم او ستم، دومره کبراو غرور، دومره تغافل اوبې پروایي له هیچا سره نه ښایي. زه په څومره امیدورغلم مګر زما عرض یې وانوریده او زما هیلې یې ترپښو لاندې کړې. خدای دې هغه ماغوندې کړي چې زما دزړه حا ل ورمعلوم شي.

عاشق دخپلې معشوقې له لاسه دغه راز شکایتونه کول مګر مخبر اشتباه وکړه او دغه خبرې یې په سرکار والا پورې مربوطې وګڼلې ځکه یې دهغه په باب ډېر بد رپوټ حکومت ته وړاندې کړاو په دغسې اشتباه د عشق محجور دسیاسي محبوس په حیث په زندان کښې ولوید او ډېر کړاوونه یې وګالل. تعجب مه کوئ! دغسې اشتباهاتو ډېرخلک دتوپ خولې ته ترلي او ډېر کورونه یې وران کړیدي.

وایې چې په تیرو زمانو کښې یو جنت مکان، مغفور او مرحوم امیر دمنې په ورځو کښې په کوم باغ کښې ناست وو، دباغ تر شا یو لاروی تیریده او دابیت یې په لوړ اواز له ځان سره وایه:

ای زاغ درین باغ تماشا چه میکنی ګل رفت وسبزه رفت توتنها چه میکنی

داغږ چې دمبارک غوږ ته ورسیده دا اشتباه پیداشوه چې لاروی امیرصاحب په غوږ وهي او د شعرپه ژبه ورته ناوړه نسبت کوي ځکه یې هغه ددغه منحوس بیت په ویلو په بیت الا حزان کښې بندې کړ.

داهم وایې چې زړه زمانه کښې یوسړی خوب ولیده چې سرې جامې یې اغوستې دي او په اس سپور دی دخپل خوب په معنی نه پوهیده ځکه یې خپلو ملګروته ووایه.

یوه ملګري یې دخوب تعبیر په دې ډول وکړچې ته به پادشاه شې ځکه چې اس داقبا ل نښه ده اوسرې جامې سرخرویي ده.

داناوړه خوب اودغه تعبیرکوم مخبر امیرصاحب ته ورساوه هغه یوقضایي هیئت د دغه لوی جرم او ستر خیانت لپاره وټاکه چې په نتیجه کښې خوب لیدونکی ته داعدام جزا تعبین شوه. که چیرې هغه وخت دخوب په تعبیر اوتفسیر کښې معبر اشتباه نه وای کړې او دغه غلط تعبیر منځته نه وای راغلی خوب لیدونکی به ولې وژل کیده.

که معبرو یلی وای چې سرې جامې دشهادت علامه ده اوپه اس سپریدل د سرکار سپاهي کیدل دي نه به داخبره کوم ځای ته رسیدلې وه اونه به ورته قضایي مجلس ټاکل شوی و.

څنګه چې معبر دخوب په تعبیر کښې اشتباه وکړه قضاییه هیئت هم پخپل قضاوت کښې له اشتباه سره مخامخ شو، مقصد دانه دی چې داعدام جزا درنه اوسنګینه ده. ددغسې لوی جرم په مقابل کښې ښایې چې دا جزا ډېره خفیفه وي.

دقاضیانو اشتباه داوه چې په خوب کښې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپریدل جرم نه دی حتی په ویښه هم دغه کار جرم نه ګڼل کیږي. اصلي جرم هغه غلط او ناوړه تعبیر و چې سرې جامې اغوستل اوپه اس سپریدل یې پادشاهي وګڼله اوسړی یې دتوپ خولې ته وتاړه. قاضیانو ددې پرځای چې معبر ته سزا ورکړي دخوب خاوند یې په جزا محکوم کړ او دمجرم په تشخیص کښې یې اشتباه وکړه.

اشتباه که هرڅنګه وي اوپه هرځای کښې وي د عفو وړ ده.

خدای دې سړی بې له اشتباه ګناه څخه ساتي.

هغه څوک چې اشتباه نه کوي او ګناه کوي لویه خطا کوي.(۱)

خان اوبلهای

نه پوهیږم چې اصلي نوم یې څه و مګر خلکو عمراناصر باله.

زموږ په علاقه کښې ده غوندې بل بډای نه و. هرچابه ویل چې د قارون سریې ګرولی دی.

ده به خپلې پیسې په ګرویو او سودونو بندولې اوبیابه یې دفصل په وخت کښې دګټې بې حسابه غلې راټولولې.

خلک ورته محتاج و مګر هرچا ورته په درانه نظرنه کتل.

---

(۱) افغان جریده، ۱۳۵۱ کال دتلې د ۱نیټې ګڼه ۱ مخ.

هغه وخت سود خواره خلکو بډکړل او هر چا ته سپک ښکاریدل.
دامتل به زښت ډیراو ربدل کیده چې هندو پیسې ګټي او پښتون کیسې ګټي.
ددنیا ما ل ته به خلکو د هندو ږیره ویلې.عمراناصر که فقیر نه و نو حقیر خو هر ګوره و.
دی بډای و مګرخان نه و او بې پیسو یې نورڅه نه درلودل.
جاه و جلال، وقار او اعتبار د اولس مشرتوب داولس له خان ښاغلی کریم خان سره و عمرا هم دخان تر حمایت لاندې ژوند کاوه او دخان تابع و.
داځکه چې خان دسترخان درلود، حجرې او مهمانخانه یې لرلې نوکران او مزدوران یې په مخکې ګرزېدل چې تنخا اوډوډی به یې ورکوله.
خان به خیراتونه کول، بخششونه او انعامونه به یې ورکول او له خوار و غریب سره به یې مرسته هم کوله.
دعمراشونډې به هم دخان په کاسه غوړیدې او پخپل کورکښې به یې خوله نه خوږیده. نه یې په نس خوړله نه یې په تن لګوله.
آمد یې ډیر و او خرڅ یې هیڅ نه و، دبډای اوخان اصلي اواساسي فرق همدغه و چې:
هغه دنیا ټولوله اوده ښندله.
هغه خپل حساب زیاتاوه او مره یې پوره کوله.
ده خپل نوم ښه کاوه اوشان و شوکت یې ساته، لنډه دا چې هغه حریص او دی کریم و.
خاني دخلکو په نظرکښې معززه او محترمه وه.
بډایي لکه ډمه که هر څومره ښایسته وه هغومره بدنامه هم وه.
یو هندو هم بډای کیدای اوسیټ کیدی شو مګر خان کیدی نشو.
مشري او واکمني له خانی سره تړلې وه.
له بډای سره بې پیسو نورڅه نه وو که و نو هغه ویره وه.
داحا ل په مرور دزمان ورو ورو بدل شو.
خان دخانی خوی او عادت هیرکړ.
دی هم په پیسو مین شو او حرص پرې غلبه وکړه، او س خان هغه خان نه دی چې پرون و.
اوس دخان سترګې پیسوته ورې دي او همدغې قبلې ته یې سرپه سجده ایښی دی.
دی اوس زر نه خاورې کوي بلکې د زرو د پاره خپل ځان اونوم خاورې کوي.
درحمان بابا دابیت اوس ده ته بیهوده اوبې معنی ښکاري چې وایي:
داهنر نه دی چې خاورې څوک سره زرکا چې زر خاورې کړي رحمانه هنر دادی
دپرونی خان زوی نن تاجر اوقاچاقبر دی.
هغه سودونه چې عمرا خوړل اوس یې دی خوري اولوی سیټ ورنه جوړ شویدی.
دیاوس سره اوسپین لعل و جواهر ډیرلري، مګر هغه پخوانی جوهر، وقار او جلال نلري.
خاني چې حامله شوه بډایي ترېنه وزیږیده.
خواران اوغریبان که له ناکامه دبډایانو نوکري او مزدوري کوي له بډایانو سره ډیره سخته دښمني هم کوي.
داسې دښمني چې پخلا کیده پکې نشته.
خان که بډای او منفور شوخیر دی.
خدای دی حاکم او حکومت له دغه حاله ساتي.
حاکمانو ته نه ښایي چې بډایان شي اوخپله شخصي سرمایه زیاته کړي.
دولس مشران او زما مداران که دخلکو خدمتګاران کیدی نشي نواقلاً باید خانان شي نه هغه سیټان او بډایان چې کرکړې دلته وهي او هګی لرې مو له مخه په کوم بل ځای کښې اچوي.(۱)

---

(۱) کابل مجله، ۱۳۵۱ کا ل دتلی۲۴ نیټه، ۷ ګڼه

فکر او کار

په موږ کښې ډیرلږ خلک شته چې هم فکرکوي هم کار کوي اواکثر ه داسې دي چې کارکوي فکرنه کوي چې فکر کوي کارنه کوي، دهمدې له امله زموږ اکثره کارونه خراب دي او یوه سمه صحیح نتیجه نشو اخیستلا ی.
زموږ داعادت دی چې یوکارپه داسې پیمانه شروع کوو چې زموږ له توان او استعداد سره تناسب نلري، وسایل او اسباب یې نه وي موجود، لاره او طریقه یې نه وي معلومه، موانع و مشکلات مونه وي سنجولی او ډیر وروسته پوه شو چې زموږ پدې فکر کښې غلطي وه، دقرغې بند، د لته بندسرک دبغرانهر اودا راز نورکارونهددې خبرې شواهددي.
موږ ډیرځله له خپل معارف څخه شکایت کوو او وایو چې د١٢ صنف په طلابو کښې داسې کسان شته چې املا یې غلطه ده او بې سواده پاتې دي مګرپه جواب کښې اورو چې موږ دومره ډیرصحیح اولایق معلمین نلرو چې ټولو مکتبونو ته ورسیږي اوتعلیمات صحیح شي.
دومره پیسې هم په بودجه کښې نشته چې ټولو شاګردانو ته کتابونه او تعلیمي وسایل مهیا شي، که موږ دا ومنو چې دغه عذرونه صحیح دي او صحیح معلمین نشته نو باید وزارت معارف له ابتدا څخه هماغومره مکتبونه تاسیس کړي وای چې لایق او صحیح معلمین او کتابونه ورته پیداکیدل او پالنه یې ممکنه وه مګر دامکتبونه باید په یوه ښاراو په یوه ولایت کښې نه وای بلکې په ټول افغانستان کښې وای. وروسته چې هر څومره وسایل اواسباب زیاتیدلای هغومره به یې مکتبونه هم زیاتول او دتناسب مراعات به یې کاوه که چیر ې دوئ او س هم شل مکتبه په صحیح صورت اداره کولایشي اوسل مکتبونه تاسیسوي زما خو ګمان دی چې ډیره لویه سهوه کوي ځکه چې له هغسې شلو مکتبونه سل تنه پوهان راوتلی شي مګر له دغسې سلو مکتبو نه شل تنه هم لایق کسان نه راوزي. زموږ دغسې کارونه داسې مثال لري لکه چې سړی یوه ژرنده او به لري او دوه ژرندې ورته ږدي نوپه نتیجه کښې یادواړه ودریږي یا خو داسې ګرزي چې دیوې ژرندې کارنشي ورکولی مګر ژرندې ګړي دوه، کوټې دوه ، پلونه او ناوې یوپه دوه تهیه کیږي او له ګټې یې تاوان ډیروي. فایده یې داده چې خلک وایي چې فلانکی خان دوه ژرندې او ژرنده ګړي لري.
زموږ تشکیلات همدا منشالري دیوه سړي کارته څلورتنه نیسو، دیوه مدیرت ورکارنه ریاست تشکیلوو.(١)

وطن

یوماشوم په خپل کورکښې خارپوځې کوي او لکه دمرغۍ بچې په خپله ځاله کښې اوسي د هغه وطن ډیر وروکې اوډیر محبوب دی.
دهغه دکور غولی چې هر څومره وي وطن یې هم هغومره دی چې نه پکې غرشته، نه سیند نه ښاراو نه ډیرخلک. وروسته چې هغه ماشوم لوییږي او غټیږي وطن یې هم په هغه اندازه وسعت پیداکوي او علاقه یې زیاتیږي.
دده علاقه اول له خپل کلي، بیا له ښاراو ورپسې له سمت او ولایت سره پیداکیږي او چې دغه ابتدایي مراحل طی کړي نو بیا دخپلې پوهې او اجتماعي تربیې په اندازه دوطن مفهوم او معنی سره اشناشي. یعنې څومره چې پوهه زیاته شي اوانسان عقلي رشد او بلوغ ته ورسیږي هغومره یې فکر انکشاف کوي او علاقه یې له وطن سره زیاتیږي. بالعکس څومره چې یوسړی له علم او له پوهې څخه لرې پاتې شي اولکه کشمیر اکا په ټول عمر کښې له لغمانه سره رودته نه وي تللی دهغه وطن یوازې لغمان دی اواسمان یې هم همغه دی چې په لغمان کښې لیده شي.
دغه شان سپین ږیری هم له ماشوم نه کم نه دی او په ډیرتنګ او محدود وطن کښې اوسیږي.
کشمیر اکا خو دیرش کاله پخوا مړشوی دی مګر ما څلور کاله پخواپه مشرقي کښې یو حاکم ولید چې پخپله هم د همدغه ولایت سړی و. ده ویل پخپل وطن کښې حکومت ښه نه دی اوسړی ښه اجراات نه شي کولی.
زه پدې خبره خپه نشوم چې حکمران صاحب ولې یوازې مشرقي خپل وطن ګڼي او د افغانستان نورولایات ورته پردی وطن معلومیږي

(١) ولس جریده، ١٣٢٠ کال، داسد ٨ نیټه، ٧ ګڼه ، ١ او ٦ مخونه.

یاولې دغه سړی له دومره لړې پوهې سره دغومره لویې رتبې ته رسیدلی دی؟ بلکې زه ډیر خوښ شوم چې حکمران صاحب یوازې خپل علاقه وطن نه ګڼي بلکه ټول ولایت ورته خپل وطن ښکاره کیږي او له کشمیر اکانه دده وطن لوی او پراخه دی. په دیرش کالوکښې دغومره عرفاني ترقي زموږ لپاره بس ده او په ډیرې خوشحالۍ ارزي.

ځینې کسان به وایي چې دیوه حکمران او یو ه دهقان مقایسه صحیح نه ده دهقان به اوس هم یوازې سره رود یا لغمان ته وطن وایي اوبس. مګر زه دا خبرنه کوم اوپدې ښه پوهیږم چې رتبې دپوهې او عقل په حساب نه دي ویشل شوي ډیرخلک شته چې رتبې نه لري یایې رتبې وړې دي مګر پاک خدای ډیرعقل ا وزیاته پو هه ورکړې ده او یوبل چې درتبې له برکته په تیز رفتار موټرکښې ګرځي له عقله پیاده دی. نو کیدای شي چې نن یو د هقان دوطن په معنی پوه شوی وي او یوحاکم لانه وي پوه شوی او اوس هم په پردي وطن او اجنبي ملک کښې حاکمي وغواړي. موږ باید په ظواهرو ونه غولیږو او په رتبو یا جامو تیرنه او زو ډیر خلک شته چې د ماموریت نوې خولۍ یې په سر کړیدي مګرپه سرکښې یې څه نشته، دډیرو اشخاصو پکړۍ او خولۍ زړې دي مګر په سر کښې یې نوي او تازه فکرونه شته.

له موضوع نه لرې غوندې هغه خوا ولاړم مګر ژر ملتفت شوم او بیرته خپل مطلب ته راګرزم. دوطن په معنی باندې پوهیدل علم او پوهه غواړي اوله وطن سره عشق اوعلاقه پیداکول اجتماعي رشد او بلوغ ته ضرورت لري.

وطن یوه کورته ویل کیږي په یوه کلي باندې دوطن نوم ایښودل مناسب نه دي. یوه ښاریا ولایت ته وطن ویل دخندا وړ معلومیږي په یوه وطن کښې ډیر کلي، ډیرښارونه ډیر ولایتونه موجود دي او راز راز هواپکې وي.

ځینې ځایونه ډیرتاوده، ځینې ډیرساړه ځینې معتدل وي وطن وړوکې کور یاکلی نه دی بلکې ډیرلوی اوسترکور دی او لوی خلک یې لوی ګڼي. دماشومانو او ناپوهانو په نظرکښې البته وړوکې راځي او یوازې همدوئ پکې ځائیږي.

یوکابلی، ننکرهاری، جنوبي وا ل، کندهاری، فراه وا ل، هراتی، میمنه وا ل، مزاری، بدخشی، بغلانی په یوه کور په یوه کلي په یوه ښار اویوه ولایت کښې نه دي مګر په یوه وطن کښې دي او دیوه وطن دي.

ددغه وطن نوم افغانستان دی چې په ټولو یوشان حق او ټول پکې یوشان حق لري، دوطن په سیوري کښې ټول ځائیږي او دوطن په اوبو دټولو تنده ماتیږي وطن دټولو دی، په ټولو حق لري او ټول پکې حق لري.(۱)

ملت

زه غواړم د ملت په معنی باندې هغه څوک پوه کړم چې په کتابي خبروباندې نه پوهیږي او پوهول یې ګران کاردی. دیوه وطن ټولو خلکو ته چې دیوه پادشاه رعیت وي ملت ویل کیږي. یعنې څومره خیلونه او قامونه چې افغانستان کښې دي داټول یو ملت دی او په یوه نامه یادیږي چې هغه نوم افغان یعنی پښتون دی.

تردې نامه لاندې لکه چې خوګیاني، شینواري، مهمند، سلیمانخیل، ترهکي، اندړ، ځاځي، احمد زي، بارکزي، غلجي، او دراني ټول راځي دغه شان ازبک، ترکمن، هزاره، نورستاني، تاجک او نور په دغه نامه کښې شریك دي او ټولو ته افغان ویل کیږي د افغانستان ټول خلك په هره ژبه چې خبرې کوي اوهر رنګه کالي چې اغوندي څادرونه لري اوکه چپنې، څپلې په پښو کوي که پنې یا موزې، کندهاری وي که کابلی ننګرهاری وي که هراتی دمزار وي که دمیمنې، دجنوبي وي که دشمالي داټول یو دي اویو ملت ورته ویل کیږي چې نوم یې افغان دی.

دانور نومونه چې دافغانستان بیلا بیل قومونه او خیلو نه یې لري لکه بارکزي، اڅکزي، منګل، ځدران، دیګان، ایماق او نور داسې مثا ل لري لکه دیوه سړي لاس، پښه، خوله، پوزه، سترګه، غوږ، زړه او نورغړي چې ډیر نومونه لري مګر دسړي نو م یودی چې احمد یا محمود ورته وایي. نو څنګه چې یو وجود په دغو ډیرو نومونو باندې نه دوه کیږي او یوسړی سره له دې چې دوه لاسونه دوه پښې دوه سترګې، دوه غوږونه لري یو تن بلل کیږي یو ملت هم که هرڅومره قامونه پکې وي لکه یو وجود او یو تن باله شي اواصلي نوم یې یودی.

هماغه شان چې یو وطن څوقسمه هوا لري او یوځای یې بل ځای غوندې نه وي یوملت هم څوقسمه خلک لري چې څوک یو راز

---

(۱) ولس جریده، ۱۳۳۰ کال دسنبلې ۲۶ نیټه، ۱۲ ګڼه، ۱_۲ مخونه

اوخوک بل راز معلومېږي. هغه څوک چې دملت په معنی پوهېږي هغه ته دامعلومه ده چې له دغو خیلو نو او قامونو نه پورته یو بل نوم شته چې ټول قامونه پکې شریک دي او ډېره لویه لمن لري.
څنګه چې له سیندو څخه ویالې او له ویالونه لښتي بیلیږي، څنګه چې په یوه ونه کښې شاخونه او په یوه شاخ کښې څانګې وي دغسې په یوه ملت کښې قامونه په یوه قام کښې کندې اوتپې شته چې دسیندونو ویالو او لښتیو مثال لري نو کندې پاتپې به ټبلې وي مګر قام به یو وي قامونه به بیل وي خوملت به بېل نه وي.
وګورئ دپښتنو څومره ډېر قامونه دغلجي یادراني په نامه یادیږي مګرغلجي او دراني دواړه بیا د پښتون او افغان په نامه بلل کیږي. دافغانستان ټول او سیدونکي باید په دې خبره باندې پوره وپوهیږي چې دیو ملت خلک ټول یوشان ورونه دي او پښتون اوفارسي وان، سني او شعبه، غلجي او دراني، هراتی، ننګرهاری، کندهاری، مزاری په دغو بیلو بیلو نومونو یو له بله نه بیلیږي.
مور په خپل وطن کښې ډېرې کورنۍ وینو چې څه یوه ژبه کوي او څه بله، یو ورو ر چې په کابل کښې اوسیدلی دی هغه فارسي وایي او بل ورور چې په ننګر هار کې اوسی هغه پښتو وایي مګر دواړه ورونه دي او هر یو هغه بل خپل ورور ګڼي په یوه کور کښې داسې ورونه او خویندې هم شته چې پلارېې پښتو او مورېې فارسي وایي یایي مورپه پښتو اوپلار په فارسي خبرې کوي.
داسې کورونه هم شته چې یو مسلمان خاوند او یوه نا مسلمانه میرمین پکې ژوند کوي او دواړه د یوه اولاد مور و پلار بلل کیږي. نو هرکله چې یومسلمان او یو نا مسلمانه چې په ژبه، په دین په وطن اونسل کښې بیل دي په یوه کاله کښې خوږ ژوند کولای شي نوپه یوه لوی وطن کښې به ولې سني اوشعیه، پښتون او بل دیوه ملت په شان نشي اوسیدلی. (۱)

حقیقې غل

په رڼا ورځ يې دډېرو خلکو په مخکې ډېرڅه له مور نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وایې که نه!
زه خو یې غل بولم.
هو! غل دی مګر دپولیسانو په نظر کښې نه.
ددې غله لاس قاضي او مفتي نه پریکوي.
هیڅوک داغل نه نیسي او نه یې بندي کوي.
ددې غله په ږیره خلې نشته.
ده ډېر څه له مور نه پټ کړي دي او ډېر زیان یې را اړولی دی ده له مور نه سره و سپین نه دي پټ کړي.
دی ډېرلوی غل دی.
دده غلا ډېره لویه اوستره غلا ده.
دی ما ل نه پټوي.
دده غلا ته په عادي نظرمه ګورئ!
دی زمور پیسې نه پټوي.
ده ته دما ل او د پیسو غل نه شو ویلای.
دی نور څه پټوي او ډېر مهم څه پټوي.
دی له مور نه خپل ځان او خپل بدبد کارونه پټوي.
دی خپل حقیقت او ماهیت پټوي.
ځان پټول او حقیقت پټول ډېره لویه او ستره غلا ده داغلا دیوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه برباد وي.
داغل سترګې پټوي په سترګو ننوزي.
له سترګو اوسترګو رو سره ډښمني لري.
هو! داغل له سترګونه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي دیله مونږ نه ډېر حقایق پټوي او د حقیقت غل دی، ده ته باید حقیقي غل ووایو. (۲)

---

(۱) ولس جریده، ۱۳۳۰ کال دمیزان ۱۳،۲ _ ۱٤ ګڼه، ۱ _ ۲ مخونه. (۲) پښتو نثرونه، ۱۳۳۵ کال، ۷۹ _ ۸۰ مخونه.

بندیوانه

ماستابندیان ولیدل ، ستا زندان هماغه شان له خاینانو او مجرمانونه ډک دی.
ستاپه زندان کښې ډیررشوت خواره او د خیانت خاوندان واچول شوه مګر رشوتونه او خیانتونه ورک نه شول.
په هیواد کښې ورځ په ورځ ددوي ډله زیاتیږي.
په دوایروکښې درشوت بازار هماغسې تود دی اواجراات خراب دي.
اصول او قوانین که هر څومره سختې سزاګانې تعین کړي جرایم نه ورکیږي.
اوس څه بله چاره اوبل فکرپه کار دی.
دمملکت درد په دغو سزاګانو دوا نه شو.
وهل ، ټکول بندیانول او وژ ل بې تاثیره شول ، خلک په دغو عذابونو او تکیفونو عادي شول او دزندان ویره له سترګونه لاړه.
اوس بل علاج وکړه او بله چاره وسنجوه!
زندان اوبند یتوب مور اصلاح نه کړو.
حبس او توقیف مور له بدوکارونه ، له خیانتونو ، له رشوتو نو او غفلتونو راونه ګرزولو ، راشه ! چې زه او ته په دې باب کښې غور وکړو او اصلاحاتو د پاره یو موثر علاج پیداکړو.
ما په دې فکر کښې ډیرې شپې سباکړي او دحل لاره مې موندلې ده که زما منې راشه! هغه بې ګناه بندي چې په هغه توره کوټه کښې پروت دی خوشې کړه او له زندانه یې راوباسه!
که هغه ازادشي دغه ټول مجرمین او خاینین به که خدای کول بې بندي توبه په سمه لاره روان کړي او کارونه به ښه شي ، ته هغه پیژنې چې څوک دی اوڅه نومیږي؟
هغه داصلاحاتو نیکه ، ددیموکراسی پلار ښاغلی (انتقاد) دی چې هیڅوک بدو کارونو ته نه پریږدي او په توره شپه کښې دکارنقص او عیب موندلی شي.
دهغه دید او نظر ډیر تیزدی او خیانت ترې نه ډیر په ویره کښې دی دهغه آزدي دعلم ، د ترقی اودفکر دپالنې لپاره ډیر ضرور دی.
راشه! دغه بې ګناه بندي دخدای لپاره او د مملکت دخیر او بهبود لپاره ازاد کړه.
که ته هغه نه پریږدې زه حاضر یم چې دهغه په عوض زندان قبول کړم او زنداني شم.
زه پوهیږم چې ترڅو لیکونکي او شاعران هغه چې نقادان دي او متملقین نه دي زندان قبول نه کړي او د مجرمینو په ځای دوئ په جیلخانو کښې ونه لویږي یو مملکت ښه ورځ نه شي لیدلی. داد لیکوالو وظیفه ده چې زندان ته ننوزي او دغه بندي راوباسي.که په یوه مملکت کښې حق او حقیقت مختنق وي او څوک څه نه شي ویلی ، که انتقاد او رښتیا ویل لکه یو مجرم او خاین په زندان کښې وي هلته عدالت او دیموکراسي هیڅ نه شي راتلی او سعادت لکه وحشي مرغه له هغه ملکه تښتي.
هغه خاموشه فضا او تاریک محیط چې دحق ویلو ګنګوسې پکې څوک نه اوري او د حقیقت رڼا دوروکی هومره لیدله کیږي دجنایتونو او دخیانتونو لپاره ډیر مساعد معلومیږي او فاسد عناصر ډیرښه پالي.
که زندانونه هرڅومره لوی او پراخ شي مملکت به زندان شي مګر ودان به نه شي ځکه چې ودانی بې له حق ویلو او انتقاد کو لو هیڅ امکان نه لري ، ترڅو چې فکر ازاد نه شي او انتقاد ازادي پیدانکړي ددې خلکو ښه کیدل او په سمه لاره روانیدل محا ل معلومیږي.
انتقاد دبشریت ډیرلوی مصلح اوصحیح رهنما دی.
کوم عقل ، کوم منطق ، کوم قانون ، کو م دین او مذهب ، دی په مجرمینوکې قبول کړی او په زندان کښې یې اچولی دی؟که انتقاد کول او حق ویل په دنیاکښې نه وي دا دنیا ډیر ژر ورانیږي حق او باطل ګډیږي.
دښو او بدو تمیزله منځه ځي ، په ملک او وطن باندې داسې تیاره راځي چې خاین او صادق نه پیژندل کیږي ، ظلم دعدالت ځای نیسي او له انسانانو ځناور جوړیږي.
بندیوانه!

هغه وخت چې مځکه وه اوانسان پکې نه و.
هغه وخت چې حيواني ژوند لکه چينجی په تورو خټو او اوبو کښې ډوب و، ونو او بوټو د ژوند ورمې ته انتظار درلود.
هغه وخت چې پاک خدای دانسان دپيدايښت اراده وکړه او داسمان پرښتې بې خبرې کړې هغوئ دلوی خدای په حضور کښې په ډير جرئت ووې:
ته هغه څوک پيداکوې چې په ځمکه کښې فساد کوي او وينې تويوي دانتقاد تاريخچه له همدغه وخت نه شروع کيږي.
پرښتې سره له خپل لږ علمه دخپل مالک او خالق په کړو کښې خبرې کوي.
هغه وخت چې انسانان پيداشول اوله انسانانو نه فرعونان جوړشول حضرت موسی له يوې امسا سره دفرعون په مقابل کښې ودريد او دده په کارونو او لويو دعوو يې انتقاد کاوه، فرعون دخدايي دعوه وکړای شوه مګر دانتقاد مخه يې ونه شوای نيولی او حق ويل ازادو.(۱)

ملي ناموس

نن د هر ملت په نظر کښې خپل ملي استقلال ديوه ډيرلوی ناموس حيثيت لري او له دينه لوی افتخار بل نه شته.
ددغه مقصد لپاره خلک سرونه ورکوي، مالونه، او اولادونه قربانوي اوبې استقلاله ژوند ډيرلوی ذلت ګڼي.
که چيرې ملي احساس او ملي شعورپه ډيرقوت موجودنه وای داستقلال قيمت به ډيرلږ او د دنيا لويې امپراتوری به نه ړنګيدې، استعماربه دغسې بده قيافه نه درلوده، او يو ملت به دبل ملت تر سيوري لاندې خوشحا ل و.
دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت يې دخپل استقلال په ياد کوي او په ډيرقدر ورته ګوري، دملیت تجليل، او احترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې يوملت دبل ملت حاکميت په ځان نه شي منلی.
موږ بايد پدې خبره ډيرفکر وکړو چې ملي استقلال دملي احساس او شعور محصول دی. هر څومره چې دغه حس قوي وي هغومره به زموږ استقلال هم قوي وي.
د استقلال ساتنه دملت قوي جذبې ته ډير شديد ضرورت لري که دغه احساس په يوه ملت کښې کمزوری شي هغه داستقلا ل په قدر او قيمت نشي پوهيدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.
موږ بايد خپل امتيازات، ملي شعور او ملی احساس ډير ټينګ وساتو او دخپل استقلال تقويه ورپورې مربوط وګڼو.(۲)

پښتون دملت نوم دی

دقام نوم نه دی

د ليکوالو اول کاردادی چې لغات اوکلمات په ځای استعما ل کړي او دمعنی ډير لحاظ وساتي.
څوک چې دغه کارنه شي کولی هغه ته اديب ويل بې ادبي ده. يوه ورځ د اديبانو په يوه ټولنه کښې چا پوښتنه وکړه چې خوتيدلې اوبه، ايشيدلې او به ، سړې او به ، تودې او به او ترمې اوبه کومې کومې دي؟ يوه اديب په دې باب کښې دومره خبرې وکړې چې يوه مقاله ترې جوړيږي. دغه شان لغوي تدقيق د ژبې دپوهانو او ليکوالو کاردی، نورخلک له دغومره دقت او تدقيق نه بې برخې دي. له عوامونه اورو چې بې اسرافي ښه نه ده مګر غرض يې داوي چې اسراف ښه نه دی.
دوی دکاتب او سرکاتب په فرق لابنه نه دي پوه شوي او د هرچا چې توره پيخه په سروه ميرزاصاحب ورته وايي، د اميانو په نظرکښې دځوان اوزلمی د زاړه او بوډا د اخند او ملا فرق نشته، دوئ ډير ځله چنچنې ته مرغۍ وايي او مويز ميوه بولي. ډير خلک شته چې ډوډۍ ته غله وايي او جوار يا غنم دانې بولي. دعام اوخاص دکلمې اوجزيې فرق کول د پوهانو او هوښيارانوکاردی. که بل څوک وي خو خير، مګر که ليکونکي او پوهان دکابل او خورد کابل فرق ونکړي او پښتون لکه ځاځی يا

(۱) پښتو نثرونه ، ۱۳۳۵ کال، ۹۹_ ۱۰۲ مخونه. (۲) اصلاح ورځپاڼه، کابل، ۱۳۴۰ کا ل دسنبلې (۵) نيټه، ۱۰ ګڼه.

احمد زی د قام نوم وګڼي له دینه لویه غلطي نشته. د ادب او پوهې په جهان کې دغه راز سهوه او دغه شان اشتباه لویه ګناه ده چې څوك یې نشي عفو کولی. ما ته داسې برېښي چې څینې لیکوا ل او پوهان پښتون هم لکه ازبك، ترکمن، هزاره له څو قومونو نه یو قام حسابوي. قام د ملت په معنی نه، بلکې په هغه خاصه معنی چې د تنګ نظرو په نظر کې جلوه کوي، هغه چې د ملتو ټولنې ته مجلس اقوام وایي او قام د ملت په معنی استعمالوي نور خلك دي، موږ نه یو. دلته قام د مفهوم او معنی په لحاظ ډېر وړوکی دی چې په متې له قبیلې نه لږ غوندې لوی معلومېږي.

څینې خلك خیل ته هم قام وایي یعني جبار خیل او معروف خیل بیل بیل قومونه ګڼي، سره له دې چې دواړه خیلونه د یوه قام یعني احمدزي څانګې دي او د دوه ورونو مثا ل لري. که موږ د خپلو خلکو معتدل ذهنیت او متوسط نظر په نظر کې ونیسو نو قام باید له دغسې خیلونونه پورته وګڼو او ټول احمدزي له جبارخیلو او معروف خیلو سره یو قام وبولو. دغسې قامونه چې مختلف خیلونه پکې ځایېږي پښتنو کې ډېر زیات دي چې زه ټول نشم شمېرلی مګر دا کولی شم چې هغه ډېر مشهور او لوی قامونه تاسو ته معرفي کړم لکه: مومند، ساپي، اپریدي، اورکزي، یوسفزي، خټك، وزیر، مسعود، شینواري، خوګیاڼي، بارکزي، پوپلزي، الکوزي، نورزي، علي زي، کاکړ، اڅکزي، ماموند، سالارزي، وردګ، سلیمان خیل، وتمانخیل، ځاځي، منګل،ځدران، بنګښ، دوړ، اندړ، خروټي، ناصر، تره کي، توري، احمدزي، توخي، هوتك څینې نور واړه قامونه چې زما په تخمین په افغانستان او پښتونستان کې له سلو نه زیات نومونه لري هغه اوس پرېږدم او یوازې د دغو ذکر شوو قامونو په باب وایم چې دغه هر قام د تعداد او نفوسو په لحاظ په زرګونو او لکونو کورونه لري او په ډېرو څانګو او ښاخونو ویشل کیږي او ډېرې تپې ډېرې پښې ترینه بیلې شوې دي. اپریدي چې ما دلته یو قام وګاڼه هغوئ ځانونه ډېر قامونه ګڼي چې (زخه خیل، قمبر خیل، کوکي، اکاخیل، ملك دین خیل) یې بولي. شینوارو په څو وړو قامونو ویشل شوي دي. لکه مندیزي، سه پای،سنسکو خیل، علي شیر خیل، احمد خیل، لیاس خیل، رحیمداد خیل، حیدر خیل او داسې نور.

همدغه شان مومند او نور قامونه درواخله چې هر یو ډېرې څانګې او ډېر ښاخونه لري او هر هر ځای پراته دي، دغه ټول لوی او واړه قامونه چې په افغانستان او پښتونستان کې له هرات، میمنې او بدخشان نه نیولی تر کشمیر، سند او بلوچستان پورې په غرونو، ډاګونو، ښارونو، درو او ناوونو کې میشت دي او پنځلس شپاړس ملیونه نفوس ترې جوړیږي او دا نوم دومره لوی او درونډ نوم دی چې پرتو یې له آمونه تر اباسینده پر ډېره لویه او پراخه ځمکه پروت دی. سره له دغه عظمت او لویوالي که څوك پښتون د یو ملت نوم نه ګڼي او قوم یې بولي نوغره ته به غونډۍ وایي او وطن ته به کلی، سره له دې خبرې چې پښتون قام دابا سیند او آمو له سیمې څخه دباندې هم تېې ، تپې پروت دی.

پښتانه باید په دې پوه شي چې پښتون له قام اوقبیلې نه ډېرلوی اوډېر ستردی دانوم دومره وړوکی او کوچنی نه دی.

لکه چې څینو ګومان کړی دی اوپه ډېر محدود نظر یې ورته کتلي دي. دپښتنو په نظرکښې غلجي او دوراني هم هغه نومونه دي چې هریوه ډېرلوی قامونه په غیږکښې نیولي دي اولمن یې دقام له لمنې نه ډېره پراخه ده. نوپښتون خوپه هیڅ شان دومره نشي وړوکې کیدای چې زموږ دملک په اصطلاح څوک ورته قام ووایي او دڅینو وړو قامونو په قطار کښې یې راولي هغه څوک چې قام او ملت په یو ه معنی اخلي هغه پښتون یو قام ګڼلی شي مګر په هغه بل حساب دا خبره هیڅکله دمنلو نه ده چې ډېرلوی سړی دکوچنې په ورنې او زروکې کښې تاو کړای شي، او دماشوم په ځانګو کښې یې ځملوي. پښتون هغه څوک دی چې په یوه مملکت کښې هم نه دی ځای شوی او دوه مملکتونه افغانستان اوپښتو نستان پرې ډک دی نوکه دغومره مختلف او متعدد قامونه ملت ونه ګڼو او پښتون دملت نو م ونه بولو ډېرې لویې هستۍ ته په کم نظر ګورو او لویه ګناه کوو.

افغان او پښتون هغه دوه لفظونه دي چې دمعنی سراو بر، دا خوا، هغه خوایې لکه دیوې تلې دوه پلې یو برابر دي او هیڅ زیات وکم پکې نشته.

هماغه شان چې افغان دقام نوم نه دی دملت نوم دی د پښتون اطلاق هم پریوه ملت باندې کیږي او دا دوه لغتونه یو دبل ترجمه ده.

پښتانه باید له خیل، او زي له قام او قبیلې نه پورته یوه لویه هستي یعنی پښتون وپیژني او لکه دمرغۍ بچې په هګۍ یا ځاله کښې ایساریاته نشي. ځان ته په کم نظر ونه ګوري او ځان وړوکې ونه ګڼي.موږ دامنو چې بارکزي یا احمدزي همدارنګه سلیمان خېل یاتره کي لکه هزاره، ازبک ترکمن، ایماق، نورستاني او نور ددې وطن لوی لوی قامونه دي او هریو دافغان ملت په تشکیل کښې

ستره برخه لري مګر پښتون ددغه ملت له دغسې اجزاؤ او اعضاؤ څخه نه دی بلکې ددغه ملت یو بل نوم دی چې له افغان سره مرادف ګڼل کیږي.

څنګه حاکم ؟ رښتیا وایم

زه دلته نه وم بل چیرته وم، هلته خلك بل راز و، کارونه بل راز و، کورونه بل راز و، هلته ما هغه څه ولیدل چې تاسې به نه وي لیدلی هغه څه مې واوریدل چې تاسې به نه وي اوریدلی. هلته چا پسونه حلالول مګر د انسانانو ونډې به یې کله کله کوله. زما څوومه ورځ وه چې یو ښکلي زلمي په رڼا ورځ د څو تنو په مخ کې چا ووژه مګر دا دظلم واقعه دومره عادي او معمولي تیره شوه چې لوی حاکم خو پرې خبر هم نه شو، وړوکې حاکم خبر شو خو ورته را نغی، د تحقیق د پاره یې دوه تنه راولیږل، په ولس کې هم څو تنه پیدا شول چې قاتل یې ونښوده او حقه شاهدي یې پټه نه کړه. مګر د کلي خان او ملك د قاتل له پلاره (پنځلس) زره روپۍ واخیستې او په حاکم په قاضي په چا او چا یې وویشلې، څه دوئ وخوړې او څه نورو، دوه زره پکې د مړي پلار واخیستې او په محکمه کې یې مجاناً ابرا وکړه ځکه چې نور ټول په بله خوا وو او د ده له لاسه یوازې څه نه کیدل. مقتول له خپل پلاره د نورو زیات سکنی و ځکه هغوئ خونبها زیاته واخیستله، په قاتل باندې یو کا ل قید وخوت مګر پلار یې په یوه او بل پسې ګرزیده چې دا بې ګناه بندي خلاص کړي. دا واقعه خو مو واریده اوس بله واورئ. زموږ په کلي کې داسې خبرې ډیرې دي هغه بله ورځ له ملا صاحب سره ناست وم یو سړی راغیچې د خدای په لحاظ په حاکم یو خط راکړه چې نور مو ونه رېږوي. زما زوی سیند وړی او پخپل اجل مړ دی مګر حاکم وایي چې چا وژلی او تاسې قاتل پټوئ ځکه مو په وهلو قایله وم ، دغه دی اوس یې زه او زما کډه غوښتې یو. دا خبره ما ته عجیبه غوندې ښکاره شوه او د حاکم صاحب په عقل و تمیز خندا راغله. وروسته چا وویل چې په رښتیا دغه هلك چا وژلی او په سیند کې یې غورزولی دی. مګر پلار یې پوهیږي چې څه مې له لاسه نه کیږي نو ولې ځان ته دښمني زیاته وم. دا راز خبرې ډیرې دي زه ټولې نه کوم او له مړو نه تیریږم ژوندو ته راځم. یوه ورځ یو زلمی راسره ملګری شو ما له ده نه پوښتنه وکړه چې څه کار کوې ده د خپلې پریشانۍ کیسه داسې شروع کړه: موږ دیرش څلویښت جریبه پټی درلوده نور ټول را نه ظالمانو واخیست اوس دوه جریبه پاتې دي په دی کې هم موږ خوك په قراره نه پریږدي پلانکی صاحب وایي ستاسو په تره مې شپږ زره روپۍ دي او درې نیم زره یې سود کیږي ځکه مې ورور دا درې میاشتې وشوې چې بندي دی ما وویل کوم شرعي سند په منځ کې شته ویل یې نه، خو وایي چې عرفي سند لرمه، زموږ تره که څه هم مړ دی او حقیقت را ته نه دی معلوم مګر که هماغه شپږ زره واخلي او له سود نه تیر شي ور به یې کړم. ما تعجب کاوه چې څنګه په حقوقي دعوه کې یو سړیېي له شرعي سنده درې میاشتې بندي کیږي هغه زما تعجب رفع نکړ بلکه نور یې هم زیات کړ او وې ویل. کله چې کوم مشر سړی راځي او محبس ګوري حاکم زما ورور له پهره دار سره چیرته لیرې لیږي او بیا یې بیګاته بیرته په زندان کې اچوي، زموږ په بندیخانوکې که دغسې د غلا بندیان شته چې بې له رسمیته په حبس کې پراته دي ځینې داسې رسمي بندیان هم شته چې د ورځې په زندان کې وي او د شپې کور ته ځي دا افراط او تفریط چې یو ځای کړو د حاکم صاحب اعتدال پسندي ثابتوي زه تاسو ته دغسې حاکم ښودلی شم مګر نوم یې نه اخلم او حقیقت ته د کیسې رنګ ورکوم.

هم دغومره ده زموږ مطبوعاتي آزادي او له دینه پورته خپله دیموکراسي اجازه نه کوي.(۱)

((پای))

(۱) اولس جریده ، ۱۳۳۰ کال د سرطان ۱۸ نیټه، ۴ ګڼه، ۱-۲ مخونه.